

☐	Kandidaatintutkielma
☒	Pro gradu -tutkielma
☐	Lisensiaatintutkielma
☐	Väitöskirja

Oppiaine	Laskentatoimi ja rahoitus	Päivämäärä	7.9.2019
Tekijä	Reetta Nikulainen	Matrikkelinumero	512615
		Sivumäärä	101 + liitteet
Otsikko	Tilintarkastuksen laatu rajoitetun varmuustason kontekstissa – Tilintarkastajan näkökulma		
Ohjaaja	KTT Antti Fredriksson		

Tiivistelmä

Tässä tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan tilintarkastuksen laatua vielä Suomessa käytännön tasolla tuntemattoman ja niukasti tutkitun kevyemmän tarkastuksen kontekstissa. Työ- ja elinkeinoministeriön nimeämä työryhmä selvittää parhaillaan, voitaisiinko pienyhtiöiden hallinnollista taakkaa keventää ns. kevyemmällä tarkastuksella, joka toimisi kustannustehokkaampana ja kevyempänä vaihtoehtona lakisääteiselle tilintarkastukselle. Tämänhetkinen tilintarkastuslaki ja muu alan normisto velvoittavat kaikenkokoisia yhtiöitä samassa laajuudessa, mitä ei koeta täysin oikeudenmukaiseksi EU:n tilinpäätösdirektiivien lähtökohtana olevan ”pienet ensin” -periaatteen kannalta.

Kevyempää tarkastusta sovelletaan toistaiseksi vain muutamassa Euroopan maassa, joista tämän tutkimuksen vertailukohdaksi valittiin yhtäläisen tilintarkastuskulttuurin vuoksi Tanska. Lähtökohdat lainsäädäntömuutokselle olivat Tanskassa kuusi vuotta sitten monella tapaa yhtäläiset Suomen tämänhetkisen tilanteen kanssa, minkä vuoksi tämän tutkimuksen tilintarkastajien haastattelut antavat hyvän lähtökohdan sen pohtimiseksi, voisiko vastaava muutos olla myös Suomessa mielekäs vaihtoehto ja ratkaisu tilintarkastuksen laaduntarkastusten paremmille tuloksille. Vaikka kevyempi tarkastus ei vastaa tilintarkastusta, sen mahdollistama kustannustehokkuus voisi välillisesti vapauttaa resursseja tilintarkastuksen paremman laadun tuottamiseen. Tässä tutkimuksessa käydään läpi niitä erityispiirteitä, jotka liittyvät kevyempään tarkastukseen ja sitä, miten niissä annettava *rajoitettu varmuus* tilinpäätöksen tietojen oikeellisuudesta vaikuttaa tarkastuksen laatuun.

Tutkimustulosten mukaan kevyemmän tarkastuksen laadussa on kyse lähtökohtaisesti samoista tekijöistä kuin tilintarkastuksessa, minkä vuoksi laatuun vaikuttavaan panokseen tai prosessiin tehty panostus voi parhaimmillaan johtaa molempien laatua parantaviin synergiaetuihin. Keskeisin ero liittyy lähinnä siihen, mitä vaatimuksia toimeksiannon varmuustaso asettaa laadun vähimmäistasolle. Tämän tutkimuksen tulokset vahvistavat teoriassa esitettyä näkemystä siitä, kuinka laatu on pohjimmiltaan kiinni tarkastuksen suorittajan ammatillisen harkinnan nojalla tekemistä päätöksistä.

Asiasanat	tilintarkastuksen laatu, kevyempi tarkastus, rajoitettu varmuus, tilintarkastusriski
Muita tietoja	

**TURUN
YLIOPISTO**
Kauppakorkeakoulu

TILINTARKASTUKSEN LAATU RAJOITETUN VARMUUSTASON KONTEKSTISSA

Tilintarkastajan näkökulma

Laskentatoimen ja rahoituksen
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Reetta Nikulainen

Ohjaaja:
KTT Antti Fredriksson

7.9.2019
Turku

Sisällys

1	JOHDANTO	7
1.1	Johdatus aihepiiriin	7
1.2	Tutkimuksen tavoitteet ja rajaukset	10
1.3	Metodologiat ja menetöt	13
1.4	Tutkimuksen kulku	16
2	TILINTARKASTUSVELVOLLISUUS JA TILINTARKASTUSRISKIT	18
2.1	Tilintarkastusvelvollisuus	18
2.1.1	Tilintarkastuslaki historiasta nykypäivään	18
2.1.2	Kansainväliset tilintarkastusstandardit	19
2.2	Tilintarkastusrajojen kansainvälinen viitekehys	21
2.3	Pienyhtiöiden tilintarkastus	24
2.3.1	Pienyhtiöiden tilintarkastuksen tarpeellisuus	24
2.3.2	Pienyhtiöiden tarkastusprosessin erityispiirteitä	26
2.4	Vaihtoehtona kevyempi tarkastus	27
2.5	Tilintarkastuksen riskit	29
3	TILINTARKASTUKSEN LAADUN TUTKIMUS	34
3.1	Laatu yleisesti	34
3.2	Tilintarkastuksen laadun tulokortti	35
3.2.1	Panokset	38
3.2.2	Tarkastusprosessi	40
3.2.3	Lopputulokset	43
3.2.4	Konteksti	45
4	KOKEMUKSIA KEVYEMMÄSTÄ TARKASTUKSESTA JA LAADUN OMINAISPIIRTEISTÄ	47
4.1	Tutkimusaineiston hankinta ja analysointi	47
4.2	Kevyempi tarkastus	50
4.2.1	Soveltuvuus	50
4.2.2	Kevyempi tarkastus prosessina	52
4.2.3	Riskit ja olennaisuus	59
4.3	Kokemuksia tilintarkastuksen ja kevyemmän tarkastuksen laadusta	62
4.3.1	Kannustimet	66
4.3.2	Prosessi	68
4.3.3	Ainutlaatuisuus ja epävarmuus	73
4.3.4	Ammatillinen harkinta	77

5	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	81
5.1	Johtopäätökset	81
5.2	Tutkimuksen arviointi ja merkitys	86
6	YHTEENVETO.....	89
	LÄHTEET.....	91
	LIITTEET	102

Kuviot

Kuvio 1	Liiketaloustieteen tutkimusotteet (Kasanen ym. 1991, 257; Neilimo & Näsi 1980, 31).	13
Kuvio 2	Tilintarkastuksen riskimalli (mukaillen Chambers 2006 ja Tomperi 2009).....	30
Kuvio 3	Tilintarkastusriskin osien keskinäinen yhteys (Halonen & Steiner 2009, 49.).....	32
Kuvio 4	Tilintarkastuksen laadun tulokortti (mukaillen Knechel ym. 2013, 404).....	36
Kuvio 5	Toimenpiteet kevyemmässä tarkastuksessa ja tilintarkastuksessa	55
Kuvio 6	Tarkastuksen laatu ammatillisen harkinnan ja varmuustason funktiona.....	85

Taulukot

Taulukko 1	Tilintarkastusrajat kansainvälisessä vertailussa (mukaillen Accountancy Europe 2019)	22
Taulukko 2	Haastattelutiedot	48
Taulukko 3	Haastateltavien kokemuksia laadusta	65

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aihepiiriin

Yhteisöjen ja säätiöiden tilintarkastuksen tarve perustuu pohjimmiltaan yhteiskunnan asettamiin vaatimuksiin. Tilintarkastuksen on puollettu muun muassa kasvattavan tilinpäätösten laatua ja luotettavuutta ja vähentävän tätä kautta niitä kustannuksia, joita yhtiöille koituisi muuten esimerkiksi vieraan pääoman rahoituksesta. (Tomperi 2018, 9). Sen tarpeellisuutta perusteellaan useimmiten agenttiteorialla; sillä, miten tilintarkastus vähentää omistajien ja yritysjohdon eriäviä intressiristiriitoja. Suurempien yritysten kohdalla, joilla omistajien ja yritysjohdon toiminta on pitkälle eriytynyttä, edellä mainittu argumentti onkin vahvasti perusteltua. Kuitenkin pienten yritysten tapauksessa omistajat ovat usein läheisesti mukana yhtiön liiketoiminnassa tai toimivat parhaimmassa tapauksessa itse omistajajohtajina, minkä vuoksi tarve tilinpäätöksen oikeellisuuden riippumattomalle varmistukselle on merkittävästi vähäisempi. (ISA 200, 96; Kausar ym. 2016; Weik ym. 2018.)

Tämänhetkinen, vuonna 2015 voimaan astunut tilintarkastuslaki (TTL 2015, 2:2) velvoittaa yhteisön valitsemaan tilintarkastajan lähtökohtaisesti, mikäli enemmän kuin yksi seuraavista edellytyksistä täyttyy: 1) taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa; 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa; tai 3) palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä. Tilintarkastusvelvollisuuden määrittäminen kuuluu kunkin Euroopan Unionin kansallisen lainsäädännön päättäntävaltaan, minkä vuoksi valtioiden välillä on hyvinkin merkittäviä eroja sen suhteen, minkä kokoinen yhtiö tai säätiö on toiminnastaan tilintekovelvollinen (Accountancy Europe 2019; Weik ym. 2018.) EU-tasolla tilintarkastusrajoja pyritään myös yhdenmukaistamaan erilaisten asetusten ja direktiivien kautta, pyrkimyksenä saada tilintarkastuksen laatu entistä paremmaksi ja yhdenmukaisemmaksi ja toisaalta ennaltaehkäistä väärinkäytöksiä. EU-maiden kansalliset lainsäädännöt ovat täten aina aika ajoin uudistusten kohteena. (TEM 16.1.2018).

Eräs EU:n tilinpäätösdirektiivien soveltamisen peruseriaatteista on niin kutsuttu suhteellisuusperiaate. Tilinpäätösdirektiivin tarkoituksena on varmistaa, että myös pienten yritysten ja niiden tilinpäätösten käyttäjien erityistarpeet otetaan huomioon ns. ”pienet ensin” -periaatetta soveltaen. Taustalla on ajatus siitä, ettei hallinnollisia rasitteita koituisi niiden hyötyjen kustannuksilla, minkä vuoksi tilintarkastusvelvollisuutta ei tulisiakaan direktiivin mukaan kohdistaa sellaisille pienille omistajajohtoisille yrityksille, joissa ei ole erityistä tarvetta saada tilinpäätökselle ulkopuolista varmennusta. EU:n jäsenvaltioilla on siten tilinpäätösdirektiivin nojalla optio vapauttaa pienet kirjanpitovelvolliset – jotka EU

luokittelee Suomenkin kirjanpitolaissa sovellettavien tilintarkastusrajojen mukaan – kokonaan tilintarkastusvelvollisuudesta. (2013/34/EU; EFAA 2019; KPL 1997 1:4a; TEM 16.1.2018).

Suomi on tunnetusti Euroopan alhaisimpia tilintarkastusrajoja soveltavien valtioiden joukossa, mikä aiheuttaa omat huolensa kustannusten noususta, kilpailukyvyn heikkene- misestä ja turhan hallinnollisen taakan kantamisesta (Accountancy Europe 2019; TEM 17.1.2018.) Se, ovatko Suomessa nykyisin sovellettavat rajat liian alhaalla, on aiheuttanut viime aikoina paljon keskustelua ja eriäviä näkemyksiä eri intressitahojen välillä (TEM 27.4.2018; TEM 16.1.2018.) Viimeaikainen keskustelu asian ympärillä heräsi vuonna 2016, kun Työ- ja elinkeinoministeriö alkoi selvittämään tilintarkastuslain muutostarpeita keskittyen hallinnon tarkastukseen ja lakisääteisen tilintarkastusvelvollisuuden rajoihin. TEM julkaisi alkuvuonna 2018 muistion, jossa se ehdotti lakisääteisiä tilintarkastusrajoja korotettavan niin, että mikroyritykset rajattaisiin tilintarkastusvelvollisuuden ulkopuo- lelle. Muutos nähtiin tarpeellisenä, koska se sallisi yrityksille vapautta ja vastuuta päättää asioista itse parhaaksi kokemallaan tavalla, säästäen samalla vuosittaisissa hallintokus- tannuksissa. Työ- ja elinkeinoministeriö suoritti osana selvittelytyötä lausuntokierroksen, jossa se keräsi eri tahojen lausuntoja työryhmän ehdotuksiin rajojen nostamisesta. Lau- suntokierroksen perusteella saatu laaja vastustus sai aikaan sen, että hallitus päätti olla antamatta asiaa käsittelevää lakiesitystä eduskunnan käsiteltäväksi. (TEM 16.1.2018; TEM 16.11.2018).

Asian käsittelyä jatkettiin kuitenkin selvittäen niin sanotun kevyemmän tarkastuksen mahdollisuutta ratkaisuna pienyritysten hallinnollisen taakan keventämiseksi ja kilpailu- kyvyn parantamiseksi. Kevyempää tarkastusta pohditaan sovellettavaksi pienten osake- yhtiöiden lisäksi myös avoimille ja kommandiittiyhtiöille, osakeyhtiöille ja yhdistyksille. Työryhmän toimikausi on 1.3.2019-29.2.2020, jonka aikana on tarkoitus selvittää kevy- emmän tarkastuksen vaatimia muutostarpeita nykyiseen lainsäädäntöön ja määrittää muun muassa rajat, joiden perusteella tietyn kokoisella yrityksellä olisi vapaus valita ke- vyemmän tarkastuksen ja lakisääteisen tilintarkastuksen välillä. (Kauppalehti 10.12.2018; TEM/176/00 2019). Selvitystyö pienyhtiöiden tilintarkastusvelvollisuuden tulevaisuudesta on siis parhaillaan käynnissä, minkä vuoksi tämän tutkimuksen aihe on- kin hyvin ajankohtainen.

Kevyemmässä tarkastuksessa suoritettavat toimenpiteet ovat pitkälti verrattavissa yleisluontoiseen tarkastukseen, jonka tavoitteena on varmistua siitä, ettei tarkastuskoh- teesta saatuihin tietoihin sisälly olennaisia virheellisyyksiä (Kauppakamari 22.2.2019; Tomperi 2018, 8). Vaikka yleisluonteisen tarkastuksen läpiviemisen päävaiheet vastaavat pitkälti lakisääteistä tilintarkastusprosessia, kevyempi tarkastus on laajuudeltaan merkit- tävästi suppeampi ja perustuu enemmän ammatillisen harkinnan pohjalta toteutettavaan analyttiseen tarkastukseen. Siinä, missä lakisääteisessä tarkastuksessa annetaan *kohtuul-*

lisen varmuuden nojalla lausunto tilinpäätöstietojen oikeellisuudesta, kevyemmässä tarkastuksessa tarkastustoimenpiteitä suoritetaan sen verran, että tarkastukseen liittyvä olennaisen virheellisuuden riski saadaan laskettua *rajoitetun* varmuuden tasolle. (Tomperi 2018, 8.) Kevyemmästä tarkastuksesta käytetäänkin tässä tutkimuksessa useassa kohtaa viittausta rajoitetun varmuuden kontekstiin.

Kevyemmän tarkastuksen soveltaminen pohjautuu edellä mainitulle suhteellisuusperiaatteelle, jonka nojalla raskasta sääntelyä ei tulisi käyttää, jos kevyempikin soveltuu tilanteeseen. Nykyisen pien- ja mikroyrityksille toteutettavan tarkastuksen suhteellinen raskaus saattaa aiheuttaa omat riskinsä myös tilintarkastajien työn hyvän laadun ylläpitämiselle. Mahdollinen kevyempi tarkastus voisi siten vähentää yritysten hallinnollista taakkaa ja kustannuksia sekä parantaa tilintarkastuksen laatua, josta huolehtiminen kuuluu tilintarkastajan velvollisuuksiin jo tilintarkastuslain mukaan. (Kauppakamari 22.2.2019; TTL 2015 4:5). Tilintarkastuksen laadulle tai siitä huolehtimiselle ei ole tilintarkastuslaissa tai alan kansainvälisessä säännöstössä kuitenkaan vakiintunutta määritelmää, minkä vuoksi laadulle on olemassa lukuisia, tarkastelijan subjektiivisista näkemyksistä ja tavoitteista riippuvaisia määritelmiä. Aihe on siksi myös yksi alan kirjallisuudessa eniten tutkituista aiheista. (IAASB 2013, 17; Knechel ym. 2013). Tilintarkastuksen laadulla voidaan tarkoittaa paitsi tilintarkastajan kompetenssista ja kokemuksesta johtuvaa työn laadukkuutta, tilintarkastuksen asiakkaille tai sen ulkoisille sidosryhmille tuomia hyötyjä, myös virheetöntä tilintarkastusprosessia. Vähimmäistasolla tilintarkastuksen laatu on kuitenkin voimassa olevien normien noudattamista tarkastuksen suorittamisessa. (DeAngelo 1981; Horsmanheimo ym. 2018, 616).

Laaja-alaisesti tutkittu tilintarkastuksen laatu antaa hyvät lähtökohdat tarkastella laadun elementtejä myös kevyemmän tarkastuksen kontekstissa. Tässä tutkielmassa keskitytään laadun tarkasteluun kokonaisvaltaisesta näkökulmasta, joka auttaa hahmottamaan kaikkia niitä tarkastusprosessiin liittyviä vaiheita ja tekijöitä, jotka vaikuttavat lopullisen laadun muodostumiseen. (Horsmanheimo ym. 2008; IAASB 2013; Knechel ym. 2013). Koska aihetta lähestytään tässä tutkimuksessa tilintarkastajien näkökulmasta, teoriasta pyritään nostamaan esiin ennen kaikkea sellaisia tekijöitä, jotka vaikuttavat laadun muodostumiseen tilintarkastajan suorittaman työn kautta. Koska kevyempi tarkastus on käytännön tasolla vielä kansainvälisestikin melko harvinainen käytäntö, kevyemmän tarkastuksen laatua ei olla suoranaisesti aiemmin tutkittu. Tilintarkastuksen laadun konseptit ovat kuitenkin aiempien tutkimusten mukaan sovellettavissa useisiin eri konteksteihin, minkä vuoksi tämän tutkimuksen nähdään mahdollistavan kirjallisuudessa vielä tällä hetkellä olevan aukon täyttämisen.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja rajaukset

Tutkimuksen eräänä tavoitteena on lisätä ymmärrystä parhaillaan Työ- ja elinkeinoministeriön selvittämän kevyemmän tarkastuksen luonteesta. Tutkimuksessa tarkastellaan, millaisena kevyempi tarkastusprosessi näyttäytyy muihin tilintarkastajan toimeksiantoihin verrattuna ja millaisia kokemuksia kevyempää tarkastusta suorittaneilla tarkastajilla on. Koska kevyempi tarkastus on suomalaisessa tilintarkastuskontekstissa vielä käytännön tasolla tuntematon, empiiristä tukea haetaan Tanskasta kevyemmän tarkastuksen parissa työskenteleviltä tilintarkastajilta. Koska myös kevyempien tarkastusten tieteellinen tutkimus on vielä toistaiseksi melko vähäistä, tämän tutkimuksen uskotaan tarjoavan uutta ja tärkeää tietoa niin olemassa olevalle tutkimukselle kuin kevyemmän tarkastuksen selvitystyötä tekeväälle työryhmälle.

Tutkimuksen toinen painopiste on laadun tarkastelussa. Tutkimuksen tavoitteena on saada kokonaisvaltainen käsitys tilintarkastuksen laadun elementeistä ja keinoista, joilla laatua voidaan arvioida ja kehittää. Koska tilintarkastus on tietoon perustuva asiantuntijapalvelu, jonka panokset riippuvat tarkastuksen toteuttajan ominaisuuksista ja tietämyksestä sekä hänen parhaan harkintakyvyn perusteella tehdyistä päätöksistä, tilintarkastajilla on merkittävä vaikutus sen kannalta, millaiseksi tilintarkastuksen laatu muodostuu. (Knechel ym. 2013, 391). Tässä tutkimuksessa pyritään sen vuoksi selvittämään juuri tilintarkastajan kontribuutiota laadun kannalta. Laadun tarkastelussa pyritään muodostamaan käsitys ennen kaikkea siitä, vaikuttaako tilintarkastajan antaman lausunnon varmuustaso siihen, millaista laatua tilintarkastaja tai tarkastuksen suorittaja työllään tuottaa.

Edellä todettiin, kuinka tilintarkastuksen laatu on vähimmäistasolla alan olemassa olevien normien noudattamista. Koska tilintarkastuskertomuksella vakuutetaan tilintarkastuslain mukaisesti, että tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot yhtiön tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, tilintarkastajan antama varmuus on pohjimmiltaan kiinni siitä, että tilintarkastaja on hankkinut lausuntonsa perustaksi riittävän määrän sitä tukevaa evidenssiä. (Horsmanheimo ym. 2018, 616; TTL 2015; 3:5). Tilintarkastuslausunto perustuu siten pohjimmiltaan riskienarvioinnin ja sen perusteella suunniteltujen ja toteutettavien tarkastustoimenpiteiden tuottamaan evidenssiin, minkä vuoksi tässä tutkielmassa on nähty tarpeelliseksi tarkastella myös tilintarkastusriskin elementtejä eri toimeksiantotyypeissä (Tomperi 2018, 33.) Tilintarkastusriskiä on sen vuoksi tämän tutkimuksen kolmantena painopisteenä.

Edellä mainittujen painopisteiden pohjalta on muodostettu kolme tutkimuskysymystä, joita tässä tutkielmassa lähdetään selvittämään. Pää tutkimuskysymyksenä esitetään seuraavaa:

- *Miten tilintarkastajan antaman lausunnon varmuustaso vaikuttaa suoritettavien toimeksiantojen laatuun?*

Päätutkimuskysymykseen haetaan tukea lisäksi seuraavilla apututkimuskysymyksillä:

- *Millaisia erityispiirteitä kevyemmän tarkastuksen suorittamiseen liittyy?*
- *Miten kevyemmän tarkastuksen riskit eroavat tilintarkastusriskiin verrattuna?*

Tutkimuksessa on tehty muutamia rajoituksia, joista ensimmäinen on tehty tarkastuskohteen suhteen. Koska kevyemmän tarkastuksen selvittelytyön on tarkoitus järkevöittää pien- ja mikroyritysten tilintarkastusta, tutkimus keskittyy ensisijaisesti pienyhtiöiden tarkasteluun. Tutkimuksessa rajataan tämän vuoksi lähtökohtaisesti muut kuin pienyhtiöt tarkastelun ulkopuolelle. Tutkimuksen kannalta on huomioitava, ettei käsitteelle *pienyhtiö* ei ole alan kirjallisuudessa tai lainsäädännössä vakiintunutta määritelmää. Usein pienyhtiö määritellään tilintarkastuslain mukaisten taseen loppusumman, liikevaihdon ja työntekijöiden määrän kautta, mikä on kuitenkin kansainvälisessä viitekehyksessä ongelmallista maiden erilaisten tilintarkastusrajojen vuoksi. Alan kirjallisuudessa pienyhtiön määritelmää on tarkasteltu myös muun muassa omistajuuden ja organisaatorakenteen kautta, minkä on nähty soveltuvan paremmin tämän tutkimuksen lähtökohdaksi (Osteryoung & Newman 1993, 226; Chung & Narasimhan 2001, 120). Tässä tutkimuksessa pienyhtiön käsite rajataan tarkoittamaan sellaisia pien- ja mikroyrityksiä, joissa omistaja toimii samalla yrityksen johdossa niin sanotun omistajajohtajan roolissa, tai on muutoin läheisesti mukana yhtiön liiketoiminnassa (Torpo 2012, 58). Käsitteitä pienyhtiö, mikroyhtiö, pienyritys, mikroyritys, omistajajohtajayhtiö ja omistajayrittäjäyhtiö käytetään tutkimuksessa siten toisillensa rinnasteisina, jollei toisin mainita.

Tutkimukseen valitun tilintarkastajanäkökulman vuoksi laadun tarkastelu rajoittuu ensisijaisesti tilintarkastajien subjektiivisiin näkemyksiin. Knechelin ym. (2013, 386) mukaan kaikilla taloudellisen raportoinnin prosessiin liittyvillä sidosryhmillä saattaa olla erilainen näkemys siitä, mikä tekee tilintarkastuksesta laadukasta, minkä vuoksi yksittäisen geneerisen näkemyksen määrittäminen on haastavaa. Koska tutkimuksen laajuuden kannalta ei ole mielekästä tarkastella kaikkien eri sidosryhmien näkemyksiä, tutkimuksessa on päätetty rajata muiden sidosryhmien kuin tilintarkastajien näkemykset pois tarkastelusta. Tilintarkastajanäkökulman nähdään tukevan parhaiten myös vastausten saavuttamista tämän tutkimuksen tutkimuskysymyksiin.

Tilintarkastajanäkökulmalla pystytään poissulkemaan myös osittain tilintarkastusyhteisön vaikutus tutkimustuloksille. Tutkimuksen empiirisessä osuudessa haastateltavat tilintarkastajat työskentelevät kaikki eräässä nimeltä mainitsemattomassa Big 4 -yhtiössä. Koska tilintarkastajan näkökulmasta tarkastelu keskittyy ennen kaikkea tarkastajien yk-

silöllisiin taitoihin, kokemuksiin, kannustimiin ja muun muassa ammatilliseen harkintaan, nähdään tilintarkastusyhteisöjen vaikutus suhteellisen vähäisenä. Kokonaan tilintarkastusyhteisön vaikutusta ei voida kuitenkaan poistaa, sillä tilintarkastusprosessiin ja sitä kautta tilintarkastuksen laatuun vaikuttaa myös muun muassa sovellettava metodologia ja muut sisäiset ohjeistukset. Kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoituksena on kuitenkin saavuttaa syvälinen ymmärrys tarkastuskohteen kokemuksista, minkä vuoksi yksilöllisten kokemusten nähdään vaikuttavan asiassa enemmän (Lukka 1991, 168).

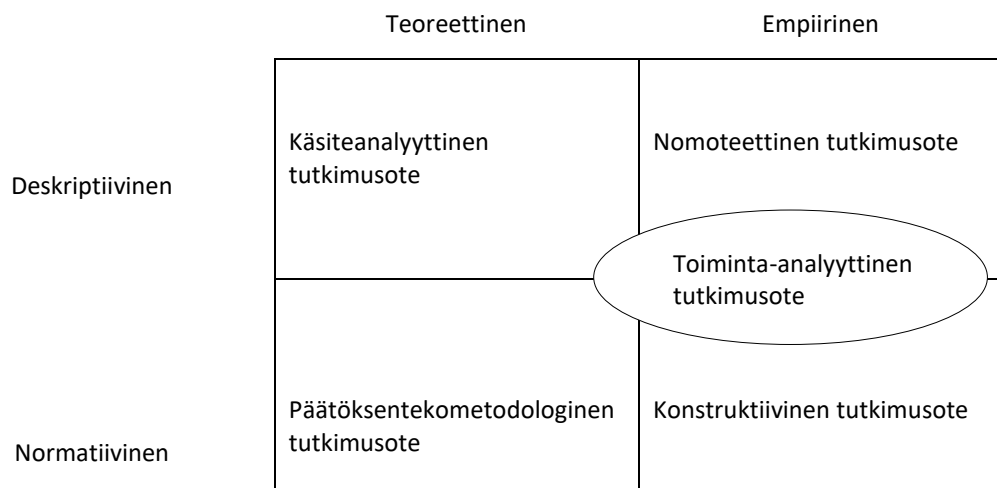
Tutkimukseen on tehty tutkimuskohteeseen liittyvien rajausten lisäksi maantieteellisen raja. Alueellinen raja liittyy suomalaisen tilintarkastuskulttuurin erityispiirteisiin. Suomalainen tilintarkastus eroaa harmonisointipyrkimyksistä huolimatta olennaisesti yleiseurooppalaisesta tilintarkastuskulttuurista. Suomessa etenkin pienyhtiöiden tilintarkastus ja hallinnon erillinen tarkastus erottavat sen muista tilintarkastuskulttuureista. (TEM 16.1.2018; Torpo 2012, 60–61.) Tutkimuksen empiirisen osuuden tilintarkastusympäristö on tanskalainen, jota voidaan pitää melko yhtäläisenä suomalaisen tilintarkastusympäristön kanssa. Tanskalainen tilintarkastuskulttuuri tunnetaan osana pohjoismaalaista tilintarkastuskulttuuria, johon Suomikin kuuluu. Molemmissa maissa on tyypillistä muun muassa pienyhtiöiden laajalti hyödyntämä ulkopuolisten kirjanpitotoimistojen käyttö, minkä voidaan nähdä vaikuttavan positiivisesti asiakkaalta tilinpäätösinformaation luotettavuuteen. (Collis 2010, 214, 218; Niemi 2012, 801). Tanskassa pidetään myös suomalaisen tilintarkastuskulttuurin tapaan tilinpäätösten ensisijaisina käyttäjinä luotonantajat ja veroviranomaisia, minkä vuoksi pienyhtiöiden tilintarkastuksen tarpeen voidaan nähdä johtuvan molemmissa maissa samojen sidosryhmien välisistä agenttiongelmista (Collis 2010, 219; TEM 16.1.2018.) Koska Tanskan pienyhtiöiden tilintarkastuskulttuurissa on suuria yhdenmukaisuuksia suomalaisen kanssa, tanskalaisen tutkimusaineiston ei nähdä olevan ongelma tutkimuskysymyksen luotettavuuden kannalta.

Määritelmistä on hyvä nostaa esille vielä kevyempi tarkastus. Koska kevyempi tarkastus on Suomessa vielä selvitysvaiheessa, tästä nähdään puhuttavan useilla eri synonyymeilla. Työ- ja elinkeinoministeriön asiaa valmisteleva työryhmä on nimetty Kevyempi tarkastus –työryhmäksi ja puhuu asiasta myös julkaisemassa tiedotteessaan *kevyempänä tarkastuksena*, minkä vuoksi tutkimuksessakin on valittu käytettäväksi lähtökohtaisesti kevyempi tarkastus -termiä (TEM 16.11.2018.) Suomen Tilintarkastajat ry:n on nähty käyttävän asiasta lähinnä termejä *kevennetty tarkastus*, *yleisluontoinen tarkastus* ja *review-tarkastus*, samoin muun muassa Keskuskauppakamari on puhunut asiasta lähtökohtaisesti *kevyempi tarkastus*, *yleisluontoinen tarkastus*, *yleisluontoinen review* ja *review-menettely* -termeillä. (Kauppalehti 21.2.2019; ST 12.2.2019; ST 21.1.2019; Talouselämä 3.3.2019). Kansainvälisesti asiasta käytetään muun muassa termejä *review* ja *extended review*, jotka nähdään tutkimuksessa rinnasteisena tutkimuksen kohteena olevalle kevyemmälle tarkastukselle (Accountancy Europe 2019; ISRE 2400; ST 22.3.2019.) Turun yliopiston käytössä oleva MOT-verkkosanakirja antaa englanninkieliselle sanalle *review*

yhteensä 16 suomenkielistä vastinetta; muassa *tarkastus*, *katsaus* ja *katselmus*. Tämä kuvastaa hyvin kevyemmän tarkastuksen suppeampaa laajuutta verrattuna lakisääteiseen ti-
lintarkastukseen. (MOT, review).

1.3 Metodologiat ja metodit

Tutkimusmetodologialla viitataan tutkimusotteeseen ja tutkimuksen toimintamenetelmiin, jotka ohjaavat tietojensaamisen tekniikkaa ja tietojen analysoinnin tapoja. Näiden lähestymistapojen ja ohjeiden voidaan ajatella muodostavan järjestelmän, jonka avulla pyritään konkreettisen tutkimuksen tasolla todellisuuden tiedostamiseen. (Laaksovirta 1985, 38). Metodologiat jaetaan liiketaloustieteen tutkimuksissa perinteisesti neljään kategoriaan: käsiteanalyttinen, nomoteettinen, päätöksentekometodologinen ja konstruktii-
tiivinen tutkimusote. (Neilimo & Näsi 1980, 31). Kasanen ym. (1991, 257) nostavat näiden lisäksi esille myös viidennen, toiminta-analyttisen tutkimusotteen, joka on valittu myös tämän tutkimuksen metodologiseksi ratkaisuksi. Toiminta-analyttinen ja muut tutkimusotteet on jaoteltu ominaisuuksien mukaisesti dimensioihin *deskriptiivisyys* ja *normatiivisuus* sekä *teoreettisuus* ja *empiirisyys*, joita oheinen kuvio (Kuvio 1) havainnollistaa tarkemmin.

Kuvio 1 Liiketaloustieteen tutkimusotteet (Kasanen ym. 1991, 257; Neilimo & Näsi 1980, 31).

Teoreettisen tutkimuksen erottaa empiirisestä sen ajattelun ja päättelyn metodin suuri osuus. Myös teoreettisessa tutkimuksessa voidaan hyödyntää välillisesti empiiristä tutki-
musta, esimerkiksi aiempien tutkimuksien kautta. Empiirisyydellä tarkoitetaan sen sijaan

kokemuseräistä ja havaintoihin perustuvaa kentältä tai laboratoriosta hankittua tutkimusaineistoa. (Lukka 1991, 167). Taulukon deskriptiivisyys, jota pidetään eräänä empiirisen tutkimuksen tunnusmerkkinä, viittaa kuvaileviin, selittäviin tai ennustaviin tutkimuksiin. Deskriptiiviset tutkimukset vastaavat muun muassa kysymyksiin ”miten”, ”miksi” ja ”millainen”. Normatiiviset tutkimukset pyrkivät sen sijaan selittämään miten pitäisi toimia, kuvastaen tutkimuksen tavoitehakuista luonnetta. (Heikkilä 2014, Lukka 1991).

Tässä tutkimuksessa sovellettavaa toiminta-analyttistä tutkimusotetta voidaan pitää tyypillisimmin deskriptiivisenä lähestymistapana, vaikkakin se sisältää myös normatiivisia piirteitä. Tilintarkastusvelvollisuuden, varmuustason ja laatukäsitteen syvälinen tarkastelu sekä tilintarkastajien kokemusten selvittäminen heijastavat tässä tutkimuksessa ennen kaikkea tutkimuksen deskriptiivistä, selittävää luonnetta. Vaikka tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole varsinaisesti asioiden ennustaminen, tutkimuksessa pyritään kuvaamaan Suomessa vielä käytännön tasolla tuntematonta ilmiötä luoden paremman käsityksen siitä, miten ja miksi kevyempää tarkastusta kannattaisi pohtia sovellettavaksi Suomessa, painottaen etenkin laadun näkökulmaa. Syvällisen ymmärrys auttaa tässä tutkimuksessa ennen kaikkea rakentamaan ymmärrystä kevyemmästä tarkastuksesta prosessina; selittämään siinä, miten prosessissa pitäisi toimia. Deskriptiivisyys tässä tutkimuksessa tukee näin ollen tutkimuksen normatiivisten tavoitteiden saavuttamista. (Lukka 1991, 167; Neilimo & Näsi 1980, 31).

Toiminta-analyttisen tutkimusotteen metodologinen säännöstö ei ole nomoteettisen tutkimusotteen lailla jäsentynyt, vaan siinä voidaan soveltaa useampaa vaihtoehtoista metodia. Siinä, missä toiminta-analyttinen tutkimus pyrkii asioiden ymmärtämiseen ja selittämiseen, nomoteettiselle tutkimukselle on tärkeämpää ilmiöön liittyvien lainomaisuuksien ja syy-seuraussuhteiden löytäminen. Merkittävänä erona edellä mainittujen tutkimusotteiden välillä on myös empiirisen aineiston koko, joka on toiminta-analyttisessä aineistossa suppeampi. Empiirisiä ilmiöitä pyritään tässäkin tutkimuksessa kuvata huolellisesti ja syvällisesti harvempien kohdeyksiköiden avulla (Kasanen ym. 1991; Lukka 1991, 167; Neilimo & Näsi 1980, 67).

Kolmas empiirisenä tunnettu tutkimusote, konstruktiiivinen tutkimus, keskittyy tosielämän ongelmien ratkaisuun ja teoreettisen kontribuution aikaansaamiseen uusien konstruktoiden avulla. Se on luonteeltaan normatiivinen, soveltavan tutkimuksen muoto, joka pyrkii ratkaisemaan reaali maailman ongelmia esimerkiksi erilaisten mallien, kuvioiden, suunnitelmien tai organisaatioiden avulla. (Kasanen ym. 1991, 305). Kuten Kuvioista 1 nähdään, konstruktiiivinen tutkimus on melko lähellä toiminta-analyttistä tutkimusta. Vaikka molemmissa tutkimusotteissa pyritään asioiden huolelliseen selittämiseen ja ymmärtämiseen, toiminta-analyttisestä tutkimuksesta puuttuu konstruktiiiviselle tutkimukselle ominainen normatiivinen tavoite ongelmienratkaisujen löytämiseksi. (Lukka 1991, 167).

Käsiteanalyttinen tutkimus painottaa empirian sijasta tosiasioita, arvoja tai normeja, joiden avulla pyritään kehittämään käsitteitä ja erilaisia käsitejärjestelmiä (Lukka 1991, 167; Neilimo & Näsi 1980, 66.) Siinä, missä toiminta-analyttinen tutkimus pyrkii ilmiöiden teologiseen selittämiseen ja tieteelliseen ideaaliin, käsiteanalyttinen tutkimus tuottaa toteavia ja/tai suosittelevia tuloksia esimerkiksi ajattelun metodin, analyysien tai synteesien tuloksena. Vaikka kyseinen tutkimus on lähtökohtaisesti teoreettista, sen taustana voidaan käyttää myös empiiristä tutkimusta. Teoreettisten tutkimusten toisen ääripään, päätöksentekometodologisen tutkimuksen, tarkoituksena on sen sijaan ongelmanratkaisumetodien kehittäminen erilaisiin eksplikoituihin ongelmiin. Vaikka päätöksentekometodologinen tutkimus pyrkii toiminta-analyttisen tapaan tieteellisten ideaalien kehittämiseen, siihen pyritään selittämisen ja ymmärtämisen sijasta järkeisjohteisen päätöksenteon ja analyttisen mallintamisen avulla. Teoreettisesta luonteestaan huolimatta sitä voidaan pitää myös empiirisenä, kun siinä kehitettyjä ongelmanratkaisumalleja implementoidaan käytännön tilanteisiin. (Neilimo & Näsi 1980, 67; Lukka 1991, 167).

Sovellettava metodologia vaikuttaa yhdessä tieteellisten menetelmäsuuntausten kanssa siihen, millaiseksi tutkimuksessa sovellettavat metodit muodostuvat. Metodeilla tarkoitetaan tutkimuksessa käytettäviä toimintanormeja ja tutkimusmenetelmiä, jotka määrittelevät tutkimusaineiston hankkimiseen, käsittelyyn ja analysointiin liittyviä normeja. Ne kattavat koko tutkimusprosessin ja viestivät tieteellisen ajattelun ja tutkimuksen kautta tapatuvasta ilmiöiden hahmottamistavasta. (Laaksovirta 1985, 38). Metodeihin vaikuttavat tieteellisen tutkimuksen menetelmäsuuntaukset jaetaan perinteisesti määrälliseen eli kvantitatiiviseen ja laadulliseen eli kvalitatiiviseen tutkimukseen. Tässä tutkimuksessa aineistoa lähestytään kvalitatiivisella menetelmäsuuntauksella, jolle on tyypillistä kohteen laadun, ominaisuuksien ja merkityksen kokonaisvaltainen tarkastelu. (Eskola & Suoranta 1998, 18; Koppa 2015).

Siinä, missä kvantitatiivisessa tutkimuksessa testataan teorioita tilastojen ja numeroiden kuvaamisen ja tulkitsemisen avulla, kvalitatiivisessa tutkimuksessa keskitytään teorian kehittämiseen. Kvalitatiivisissa tutkimuksissa aineistoa on usein edes vaikea kuvata numeerisessa muodossa. (Uusitalo 1991, 79–82). Aineiston hankkimisen lisäksi sen käsittely ja analysointi eroavat merkittävästi kvantitatiivisesta. Kvalitatiivisessa analyysissa aineistoa tarkastellaan yleensä loogisena kokonaisuutena; vaikka aineisto koostuisikin erillisistä tutkimusyksiköistä, kuten useammasta yksilöhaastattelusta, argumentaatiota ei voida rakentaa yksilöiden tilastollisiin yhteyksiin tai niiden välisiin eroihin. Aineisto valottaa siten jonkin sisäisesti loogisen kokonaisuuden rakennetta, jossa esiintyvät luotettavina pidetyt seikat ja ristiriidat tulee kyetä selvittämään siten, etteivät ne ole ristiriidassa esitetyn tulkinnan kanssa. (Alasuutari 2011, 40–44). Aineiston kerääminen, käsittely ja analysointi eivät myöskään tapahdu välttämättä johdonmukaisessa järjestyksessä; parhaimmillaan tutkimussuunnitelma elää tutkimusprosessin mukana. (Eskola & Suoranta 1998, 18–19; Uusitalo 1991, 80).

Kvalitatiivisen tutkimuksen aineistonkeruussa pyritään tilastollisen analysoinnin ja yleistettävyyden sijasta syvällisen ymmärryksen saavuttamiseen. Tyypillisiä aineistonkeruumenetelmiä ovat esimerkiksi haastattelut, havainnointi sekä muut kirjalliset ja kuvalliset aineistot ja äänimateriaalit. Koska tilastollinen argumentaatiotapa ei ole tarpeen, aineiston muodostamisessa riittää pienempi otoskoko. (Eskola & Suoranta 1998, 18). Tässä tutkimuksessa pyritäänkin kehittämään kevyemmän tarkastusten teoreettista viitekehystä suomalaiseen kontekstiin ja tilintarkastuksen laadun teoriaa rajoitetun varmuuden kontekstiin. Tämän tutkimuksen aineistona toimii neljä tanskalaista tilintarkastajaa, jotka on valittu tutkimukseen luvussa 4.1 esitettyjen kriteerien perusteella.

Tutkimuksessa toteutettavat haastattelut ovat luonteeltaan puolistrukturoituja haastatteluita. Puolistrukturoitu haastattelu tunnetaan myös nimellä teemahaastattelu, kuvastaen niihin ennalta suunniteltuja aihepiirejä. Vaikka aihepiirit ja kysymykset ovatkin suunniteltu etukäteen, puolistrukturoitu haastattelu antaa haastattelijalle pelivaraa esimerkiksi siten, että kysymysten järjestystä voidaan muuttaa. Haastatteliija voi myös tarpeen tullessa jättää tiettyjä kysymyksiä pois tai esittää täydentäviä kysymyksiä. (Fielding 1993, 136; Saunders ym. 2009, 321–324). Koska puolistrukturoitu haastattelu ei ole sidottu tarkkoihin vastausvaihtoehtoihin, se jättää tilaa haastateltavien omille ajatuksille ja kokemuksille (Hirsijärvi ym. 2009, 47.) Puolistrukturoidun haastattelun koetaan sopivan tämän tutkimuksen toteuttamiseksi, koska se mahdollistaa tutkimuskysymyksiä tukevien raamien asettamisen ja tutkimuskysymysten syvällisen ymmärtämisen haastateltavien subjektiivisten kokemusten kautta.

1.4 Tutkimuksen kulku

Tutkimuksen ensimmäisessä teorialuvussa käsitellään tilintarkastusvelvollisuutta sen kehityksen, kansainvälisen viitekehyksen ja pienyhtiöiden näkökulmasta. Luvussa 2.1 käydään ensin lyhyesti läpi tilintarkastuslaissa ajan saatossa tapahtuneita muutoksia, mikä nähdään hyödylliseksi tämänhetkisten lainsäädännön muutostarpeiden kannalta. Tämä auttaa myös ymmärtämään syitä sille, miksi Suomessa sovellettavat rajat ovat tietyllä tasolla, jota pidetään kansainvälisessä vertailussa matalana. Saadaksemme kokonaisvaltaisemman käsityksen tilintarkastusnormistosta, käsittelemme myös kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja ja sitä, miten niissä sovellettavat periaatteet näkyvät suomalaisessa tilintarkastuskulttuurissa.

Luvussa 2.2 esitellään tilintarkastusrajojen kansainvälistä viitekehystä. Kansainvälisiä tilintarkastusrajoja kuvataan Accountancy European Unionin vuonna 2019 julkaiseman tutkimuksen valossa, joka auttaa lukijaa hahmottamaan Suomessa sovellettavien tilintarkastusrajojen suhdetta muuhun Eurooppaan. Luvussa esitellään myös, millaisia viimeaikaisia

muutoksia tilintarkastusrajoissa on ollut muualla Euroopassa sekä millaisilla rajoilla kevyempää tarkastusta voidaan esimerkiksi soveltaa. Luvussa 2.3 syvennyttään pieniyhtiöiden tilintarkastuksen tarpeellisuuden ja erityispiirteiden kuvaamiseen, joiden ymmärtäminen on tarpeellista nykyisten pieniyhtiöiden tilintarkastusvelvollisuuden muutostarpeiden arvioimiseksi.

Tutkimuksen keskiössä olevaa kevyempää tarkastusta kuvataan omana lukunaan 2.4. Luvussa käydään läpi kevyemmän tarkastuksen luonteen ominaispiirteitä ja niitä toimenpiteitä, joita tarkastuksen suorittaja käy läpi kevyemmän tarkastuksen tapauksessa. Lisäksi luvussa kuvataan tarkemmin varmuustason käsitettä ja kevyemmän tarkastuksen lausunnon erityispiirteitä. Viimeisenä toisessa luvussa käydään läpi tilintarkastuksen riskimallia, jonka ymmärtäminen on tärkeää ennen kaikkea tilintarkastuksen laatuun vaikuttavien panosten ja prosessin kannalta. Samassa yhteydessä otetaan selvää, mitä olemassa oleva kirjallisuus sanoo kevyemmän tarkastuksen toimeksiantoihin liitettävistä riskeistä. Tutkimuksen kolmannessa luvussa käydään läpi, millaista tutkimusta tilintarkastuksen laadusta on olemassa. Laadun yleisemmän tason tarkastelun jälkeen esitellään myös tutkimuksen empiirisen osion kannalta keskeinen, Knechelin ym. vuonna 2013 esittämä tilintarkastuksen laadun tulokortin konsepti, jota on siteerattu myös aiheen myöhemmissä tutkimuksissa.

Teorialukujen jälkeen esitetään tutkimuksen empiirinen osuus. Luvussa 4 käsitellään tutkimusaineiston hankintaa ja analysointia, minkä jälkeen siirrytään haastattelututkimuksen tuloksiin. Tulosten ensimmäisessä alaluvussa käydään läpi kevyemmän tarkastuksen suorittajien näkemyksiä kyseisen toimeksiantotyypin soveltuvuudesta, luonteesta ja erityispiirteistä. Tämän jälkeen laatuun liittyviä tutkimustuloksia analysoidaan laadun tulokorttiin sisältyvien ominaispiirteiden pohjalta ja tarkastellaan niiden yhteyttä kevyempien tarkastusten kontekstiin. Tutkimuksen viidennessä luvussa esitetään tutkimustulosten pohjalta vastaukset tutkimuskysymyksiin, muodostetaan synteesejä luvussa 5 esitetyistä tutkimustuloksista ja pohditaan tutkimuksen luotettavuutta ja merkitystä. Viimeisessä luvussa tuodaan esille keskeisimmät seikat tutkimuksesta, sen tuloksista ja johtopäätöksistä.

2 TILINTARKASTUSVELVOLLISUUS JA TILINTARKASTUSRISKIT

2.1 Tilintarkastusvelvollisuus

2.1.1 *Tilintarkastuslaki historiasta nykypäivään*

Lakisääteisen tilintarkastuksen juuret sijoittuvat vuoteen 1895, jolloin Suomen ensimmäinen osakeyhtiölaki määräsi varsinaisen yhtiökokouksen velvollisuudeksi valita yhden tai useamman henkilön tarkastamaan yhtiön hallintoa ja tilejä (OYL 1895). Ensimmäinen varsinainen tilintarkastuslaki kuitenkin säädettiin vasta 1994, jolloin tilintarkastaja tuli valita, mikäli edellytyksistä: 1) taseen loppusumma yli 340 000 euroa, 2) liikevaihto 680 000 euroa ja 3) henkilöstön lukumäärä yli 10 täyttyy vähintään kaksi. Lisäksi laissa säädettiin, että tarkastajaksi voitiin valita vain hyväksytty tarkastaja, jos vähintään kaksi seuraavista edellytyksistä täyttyy: taseen loppusumma yli 2 100 000 euroa, liikevaihto yli 4 200 000 euroa ja henkilöstön lukumäärä yli 50 henkilöä. KHT-tarkastajaa vaadittiin julkiseen yhtiöön, tai yhtiöön, jossa täyttyy vähintään kaksi kolmesta seuraavasta ehdosta: taseen loppusumma yli 25 000 000 euroa, liikevaihto yli 50 000 000 euroa ja henkilöstön lukumäärä yli 300. (TTL 1994 3:11–12.) Rajat olivat siten tuohon aikaan huomattavasti nykyistä tasoa korkeammalla.

Suurimmat muutokset tilintarkastusvelvollisuuteen tulivat vuoden 2007 uudistetusta tilintarkastuslaista, jolloin maallikkotarkastus poistettiin tilintarkastuslaista ja tilintarkastuksen rajat asetettiin huomattavasti aiempaa matalammalle. Tällöin myös pienimpien yritysten vapauttaminen tilintarkastusvelvollisuuden piiristä tuli ensimmäistä kertaa mahdolliseksi, kun tilintarkastuksen rajat laskettiin nykyiselle tasolle. Tilintarkastusvelvollisuudesta vapautui tällöin yli puolet aiemmin tilintarkastusvelvollisuuden piirissä olevista osakeyhtiöistä. Asetettujen rajojen mukaan yhteisö oli velvollinen valitsemaan tilintarkastajan, mikäli enemmän kuin yksi seuraavista täyttyy:

- 1) taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa;
- 2) liikevaihto ylittää 200 000 euroa; tai
- 3) palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä.

(TTL 2007 2:4; TTL 2015, 2:2).

Vaikka vuoden 2007 lakivalmistelun yhteydessä todettiin, ettei pienten yritysten kohdalla tilintarkastusvelvollisuudella ole kovin suurta lisäarvoa, rajat päätettiin asettaa va-

rovaisuussyistä ja suuren pk-yritysten lukumäärän vuoksi matalalle, kansainvälisessä vertailussa matalimpien joukkoon. Matalia rajoja perusteltiin myös niiden yhteiskunnallisilla hyödyillä; matalien rajojen nähtiin tuottavan arvoa useille yksittäisille tahoille, kuten hoitolaitoksille, ja myös laajemmin koko yhteiskunnalle. Sen nähtiin olevan hyvä vastaus tilinpäätöksen luotettavuuden ja verotuksen oikeellisuuden parantamiselle ja talousrikollisuuden estämiselle. (TEM 16.1.2018).

Vuoden 2007 jälkeen tilintarkastuslakia on uudistettu vielä vuonna 2016, jolloin, tämänhetkinen tilintarkastuslaki astui voimaan. Lain uudistuksissa keskityttiin etenkin eri tilintarkastajatutkintojen ja valvonta- ja muutoksenhakujärjestelmien uudistamiseen. Muita perustavanlaatuisia muutoksia lakiin ei tuolloin tehty; esimerkiksi tilintarkastusrajat säilytettiin ennallaan vuonna 2007 määrätyllä tasolla. Vuoden 2007 tilintarkastuslaista jäi voimaan myös nykyisessä tilintarkastuslaissa oleva säännös, jonka mukaan tilintarkastaja voidaan jättää valitsematta toimintaa aloittavassa yhteisössä, jollei tämän valitsematta jättämiselle ole ilmeisiä edellytyksiä. Samoin säännös, jonka mukaan tilintarkastaja on valittava aina yhtiöissä, joiden pääasiallisena toimialana on arvopaperien omistaminen ja hallinta, jätettiin nykyiseen lakiin voimaan. Sellaisissakin tilanteissa, joissa yksikään edellä mainituista olosuhteista ei toteutuisi, tilintarkastusvelvollisuus voi syntyä, mikäli yhtiöjärjestyksessä, yhtiösopimuksessa tai säännöissä niin määrätään. (TTL 2015, 2:2).

Lakien ja asetusten tuomista uudistuksista huolimatta tilintarkastus on toimintona pysynyt lähes muuttumattomana. Tilintarkastus on ennen kaikkea kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon laillisuustarkastusta ja ulkopuolisten sidosryhmien edun valvomista. Tarkastuksen luonteen stabiiliudesta huolimatta tilintarkastuksen toimintaympäristö on koenut paljon muutoksia – etenkin 2000-luvulla alkanut kansainvälisen viitekehyksen korostuminen ovat tuoneet omat haasteensa tilintarkastukselle. Kansainvälisyys on lisännyt muun muassa tilintarkastukseen liittyviä odotuksia ja vaatimuksia, lisännyt valvontaa ja säännösten määrää. Kansallista lainsäädäntöä joudutaan sopeuttamaan entistä enemmän huomioiden myös globaalilta tasolta tulevia säädöksiä, kuten EU:n direktiivejä ja asetuksia. (Kosonen 2005). Merkittävänä esimerkkinä mainittakoon Kansainvälisen tilintarkastajaliiton (IFAC) julkaisemat kansainväliset tilintarkastusstandardit (International Standards on Auditing, ISA), joiden vaikutus osana suomalaista tilinpäätösnormistoa on korostunut aina vuodesta 2006 alkaen. (TTL 2015, 3:3; Tomperi 2018, 14; Horsmanheimo ym. 2017, 101).

2.1.2 Kansainväliset tilintarkastusstandardit

Kansainvälisillä tilintarkastusstandardeilla tarkoitetaan IFAC:in julkaisemia, EU:ssa sovellettavaksi hyväksyttyjä tilintarkastusstandardeja. Kansainvälisiä tilintarkastusstandar-

deja sovelletaan tilintarkastuslain 1:1:1:n kohdan mukaisesti kirjanpitovelvollisten yhteisöjen ja säätiöiden tilintarkastuksiin (TTL 2015, 1:2), tilintarkastusdirektiivin 26 artiklan edellyttämällä tavalla (2006/43/EY). Jäsenmaiden on kyseisen direktiivin nojalla huolehdittava, että lakisääteiset tilintarkastukset tulevat noudatetuiksi kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaisesti. ISA-standardien ohella näihin kuuluu kansainvälinen laadunvalvontastandardi (ISQC 1) sekä muita näihin liittyviä kansainvälisiä lausuntoja ja standardeja, jotka ovat merkityksellisiä tilintarkastuksen kannalta. (2006/43/EY; Horsmanheimo ym. 2017, 101).

Tilintarkastuslain 1:1:1:n kohdasta johtuen kaikkien tilintarkastettavien kirjanpitovelvollisten yhtiöiden ja säätiöiden tarkastuksessa tulisi soveltaa kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. Tilintarkastuslain mukaan *kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja voidaan soveltaa tarkoituksenmukaisessa laajuudessa kirjanpitolain 1 luvun 4 a §:ssä tarkoitetun pienyrityksen tilintarkastuksessa noudattaen tämän lain 4 luvun 3 §:ssä tarkoitettua hyvää tilintarkastustapaa* (TTL 2015, 3:3.) Sitä, mitä tarkoituksenmukaisella laajuudella tarkoitetaan, ei avata tilintarkastuslaissa tarkemmin. Käytännössä tällä viitataan kuitenkin standardien suhteelliseen soveltamiseen, joka mahdollistaa pienyritysten joustavan tilintarkastuksen. Suhteellisessa soveltamisessa korostuu muun muassa asia ennen muotoa -periaate, jolloin soveltamisessa harkitaan tilanteen mukaan standardien tosiasiallista sisältöä niiden oikeudellisen muodon sijaan. (Leppiniemi & Leppiniemi 2010, 37; TEM 66/2015; Horsmanheimo ym. 2017, 101). Kansainvälisen tilintarkastajaliiton IFAC:in yhteydessä toimiva IAASB-komitea (The International Auditing and Assurance Standards Board) on laatinut suhteellisuusperiaatteen tulkitsemisen ja soveltamisen helpottamiseksi *ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa* -julkaisun. Julkaisun tarkoituksena on ohjeistaa siinä, miten pk-yhtiöiden tarkastukset voidaan tehdä kustannustehokkaasti kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja noudattaen (KHT-yhdistys 2012.)

Vaikka EU:n direktiivi velvoittaa jäsenmaitaan huolehtimaan, että tilintarkastuksen tulevat sovelletuiksi kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja noudattaen, EU:n tasolla ei olla vielä hyväksytty ISA-standardeja, joihin Suomen tilintarkastuslaissa viitataan. Kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat kuitenkin yleisesti käytössä ja velvoittavatkin soveltamiseen tilintarkastuslain kohdassa mainittavan hyvän tilintarkastustavan kautta. (Horsmanheimo ym. 101; ISA 320). Hyvä tilintarkastustapa on hyvään kirjanpitolapaan rinnastettavaa tapaoikeutta ja on sitä kautta merkittävä tilintarkastajan toimia ohjaava säännös (Tomperi 2018, 21.) Siitä mainitaan tilintarkastuslaissa paitsi edellä tarkastellun kansainvälisten tilinpäätösstandardien pykälässä, myös sen velvoittavuutta käsittelevässä lainkohdassa (TTL 2015, 4:3.) Hyvä tilintarkastustapa ulottuu näin ollen kaikkiin tilintarkastuksen soveltamisalan tehtäviin, niin lakisääteisiin kuin myös muihin sopimusperusteisiin tehtäviin. Siihen katsotaan kuuluviksi lait, asetukset, tuomioistuinten ja viranomaisten päätökset ja kannanotot, alan ammattikirjallisuus, tilintarkastusstandardit sekä

havainnot siitä, miten huolelliset ammattihenkilöt yleisesti toimivat (Horsmanheimo ym. 2017, 180-181.)

Kansainvälisten tilintarkastusstandardien taustalla on pyrkimys varmistaa korkean tason uskottavuus ja yhdenmukainen laatu tilinpäätöksille sekä ajaa Euroopan Unionin yleistä etua. Harmonisoinnin hyödyllisyyttä on perusteltu muun muassa tehokkaan globaalin talouden näkökulmasta, etenkin sijoittajien kannalta. Yhdenmukaisten periaatteiden seurauksena sijoittajien on helpompi vertailla tilinpäätöksiä kansainvälisellä tasolla ja luottaa niiden oikeellisuuteen. Myös johdon harkintavallan käytön mahdollisuus pienenee yhtenäisten standardien myötä, johtaen entistä yhtenäisempään ja säännönmukaisempaan tilinpäätösraportointiin. (2006/43/EY; Booklay & Soobaroyen 2017).

2.2 Tilintarkastusrajojen kansainvälinen viitekehys

Johdannossa todettiin, kuinka EU:n jäsenvaltioilla on tilinpäätösdirektiivin taustalla vaikuttavan ”pienet ensin” -periaatteen nojalla optio vapauttaa pienet kirjanpitovelvolliset kokonaan tilintarkastusvelvollisuudesta. Suomi on kuitenkin tästä huolimatta päättänyt pitää tilintarkastusrajansa Euroopan tasolla tarkasteltuna harvinaisen matalana syistä, joita kuvattiin tarkemmin luvussa 2.1.1. Suomi soveltaa direktiivin suhteellisuusperiaatetta niin, että pien- ja mikroyritykset ovat vapautettuja toimintakertomuksen laadinnasta, minkä lisäksi niille on asetettu tiettyjä helpotuksia niin sanotun PMA-asetuksen (Valtioneuvoston asetus pien- ja mikroyrityksen tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista) nojalla. (2013/34/EU; EFAA 2019; KPL 1997 1:4a; PMA 2015; TEM 16.1.2018).

Tällä hetkellä Saksa ja Alankomaat ovat Euroopassa ainoat maat, jotka ovat hyödynneet tilinpäätösdirektiivin sisältävän option ja vapauttaneet pien- ja mikroyhtiöt tilintarkastusvelvollisuudesta. Vain kolmasosa EU:n jäsenvaltioista on nostanut kansallisia tilintarkastusrajojaan tilinpäätösdirektiivin seurauksena, vaikkakin kyseiset rajat ovat kansainvälisessä vertailussa Suomen tasoa huomattavasti korkeammalla. Tason määrittämiseen vaikuttaa ennen kaikkea valtiotalouden ja taloudellisten toimijoiden koko sekä se, minkä tason varmuus ulkoisille sidosryhmille, kuten pankeille, osakkeenomistajille, toimittajille ja veroviranomaisille, nähdään tarpeellisenä antaa. Toisaalta myös talousrikollisuuden ja maksukyvyttömyyden riskit nousevat usein osaksi asiasta käytävää keskustelua. (Accountancy Europe 2019; TEM 16.1.2018). Keskustelu tilintarkastusrajojen tasosta ja pienten kirjanpitovelvollisten tilintarkastusvelvollisuudesta vapauttamisesta puhuttaakin paljon niin alan tutkimuksessa kuin käytännön tasolla. Tähän vaikuttanee se, että yli 99% EU:ssa toimivista yhtiöistä lasketaan pien- tai mikroyritykseksi, jolloin tilintarkastus voidaan nähdä jo julkisen edun ja yleisen luottamuksen kannalta välttämättömänä varmennustoimenpiteenä. (Chung & Narasimhan 2001, 121; Canton ym. 2012, 702;

Carrera & Trombetta 2018, 12; EFAA 2019). Taulukko 1 havainnollistaa tarkemmin rajoja kansainvälisestä viitekehuksesta.

Taulukko 1 Tilintarkastusrajat kansainvälisessä vertailussa (mukaihen Accountancy Europe 2019)

Maa	Taseen loppusumma (EUR)	Liikevaihto (EUR)	Työntekijöiden lukumäärä
<i>Alankomaat</i>	6 000 000	12 000 000	50
<i>Belgia</i>	4 500 000	9 000 000	50
<i>Bulgaria</i>	1 000 000	2 000 000	50
<i>Englanti</i>	6 541 000	13 082 000	50
<i>Espanja</i>	2 850 000	5 700 000	50
<i>Irlanti</i>	6 000 000	12 000 000	50
<i>Islanti</i>	1 400 000	2 800 000	50
<i>Italia</i>	2 000 000	2 000 000	10
<i>Itävalta</i>	5 000 000	1 000 000	50
<i>Kreikka</i>	4 000 000	8 000 000	50
<i>Kroatia</i>	2 000 000	4 000 000	25
<i>Kypros</i>	0	0	0
<i>Latvia</i>	800 000	1 600 000	50
<i>Liettua</i>	1 800 000	3 500 000	50
<i>Luxembourg</i>	4 400 000	8 800 000	50
<i>Malta</i>	46 600	93 000	2
<i>Norja</i>	2 500 000	625 000	10
<i>Portugali</i>	1 500 000	3 000 000	50
<i>Puola</i>	2 500 000	5 000 000	50
<i>Ranska</i> a.	1 000 000	2 000 000	20
b.	1 550 000	3 100 000	50
<i>Romania</i>	3 500 000	7 000 000	50
<i>Ruotsi</i>	150 000	300 000	3
<i>Saksa</i>	6 000 000	12 000 000	50
<i>Slovakia</i>	1 000 000	2 000 000	30
<i>Slovenia</i>	4 000 000	8 000 000	50
<i>Suomi</i>	100 000	200 000	3
<i>Sveitsi</i>	18 203 000	36 405 000	250
<i>Tanska</i> a.	537 000	1 075 000	12
b.	6 000 000	12 000 000	50
<i>Tšekki</i>	1 500 000	300 000	50
<i>Turkki</i>	5 500 000	11 000 000	175
<i>Unkari</i>	n/a	965 000	50
<i>Viro</i> a.	800 000	1 600 000	24
b.	2 000 000	4 000 000	50

Kyseiseen taulukkoon on koottu kaikkien EU:n jäsenvaltioiden sekä Norjan, Islannin, Sveitsin ja Turkin vuonna 2018 soveltamat tilintarkastusrajat Accountancy European (2019) toteuttaman tutkimuksen pohjalta. Muiden kuin euroalueeseen kuuluvien maiden rajat on muunnettu euroiksi tiedonkeruuhetkellä, vuonna 2018. Maat, joiden osalta on esitetty erikseen kaksi eri rajaa, kuvastavat maita, joissa on mahdollista soveltaa lakisääteisen tilintarkastuksen sijasta tiettyihin rajoihin (a.) saakka kevyempää tarkastusta. Kun kyseiset rajat ylittyvät, yritykset ovat velvollisia suorittamaan lakisääteisen tilintarkastuksen, joiden rajoja kuvastaa indeksi (b.) Näin ollen Euroopan maista Ranska, Tanska ja Viro soveltavat myös Suomessa selvitystyön alla olevaa kevyempää tarkastusta (Accountancy Europe 2019.) Taulukosta voidaan havaita, että ero matalampien ja korkeimpien tilintarkastusrajojen välillä on huima. Korkeimmalle rajoissa yltää Sveitsi, rajoilla taseen loppusumma 18 203 000 euroa, liikevaihto 36 404 000 euroa ja henkilöstön lukumäärä 250. Taseen loppusummaan nähden rajat ovat alhaisimpiin, Maltan rajoihin nähden lähes 400-kertaiset. Ääripäänä voidaan nähdä myös Kypros, jossa vuodesta 2016 lähtien kaikki yritykset tulivat tilintarkastusvelvollisuuden piiriin, yrityskoosta tai muistakaan tekijöistä huolimatta.

Accountancy Europe (2019) tarkasteli tutkimuksessaan EU-maiden tilintarkastusrajoissa tapahtuneita muutoksia vuoden 2016 jälkeen, jolloin vastaava tutkimus toteutettiin edellisen kerran. Kyseisellä aikavälillä Irlanti ja Tanska ovat kasvattaneet tilintarkastusrajojaan, kun taas neljä maata – Italia, Kypros, Romania ja Viro – ovat asettaneet ne aiempaa alemmalle tasolle. Maissa, joissa tilintarkastusrajoja on nostettu tai joissa ne ovat jo olleet suhteellista korkeammalla tasolla, korostu entistä enemmän vapaaehtoisen tilintarkastuksen rooli. Vapaaehtoisella tarkastuksella pyritään vastaamaan etenkin agenttiteorian mukaisiin informaation asymmetrian ongelmiin, joilla olisi riski kasvaa ilman ulkopuolista varmennusta liian suuriksi ja heikentää siten esimerkiksi sijoittajien ja rahoituslaitosten luottamusta yrityksiin. Yleisen luottamuksen ja taloudellisen hyödyn lisäksi vapaaehtoista tilintarkastusta ja alhaisia tilintarkastusrajoja on perusteltu muun muassa sillä, kuinka sen tuottamat hyödyt ovat useimmissa tapauksissa pienyhtiöille tilintarkastuksesta syntyviä haittoja suuremmat. (Accountancy Europe 2019; Niemi ym. 2012; Vanstraelen & Schellman 2017).

Vaikkakin Tanska, jossa sovelletaan sekä kevyempää tarkastusta (a.) että lakisääteistä tilintarkastusta (b.), on nostanut tilintarkastusrajojaan vuoden 2016 jälkeen, maassa käydään parhaillaan poliittista keskustelua niiden takaisin laskemisesta. Keskustelu asiasta alkoi vuoden 2018 alkupuolella, kun mediassa alkoi tulla julki tarkastamattomien yritysten väärinkäytöstapauksista (Accountancy Europe 2019, 5.) Valtaosa tanskalaisista yrityksistä suosii kuitenkin tavallista lakisääteistä tilintarkastusta kevyemmän tarkastuksen sijaan. Tanskalaisista yrityksistä noin 95% lasketaan pienyrityksiksi ja voivat siten valita lakisääteisen ja kevyemmän tarkastuksen välillä. Kuitenkin vuonna 2017 vielä yli 80%

kaikista yrityksistä valitsi käyttää lakisääteistä tilintarkastusta, kun noin 30 000 pienyritystä sovelsi kevyempää tarkastusta. Kevyemmän tarkastuksen vielä vähäistä soveltamista on perusteltu esimerkiksi sillä, ettei sen tuottama rajoitettu varmuus – varmuus siitä, ettei tarkastettavasta yhtiöstä saataviin tietoihin sisälly olennaista virheellisyyttä – ole riittävä. Kevyemmästä tarkastuksesta käytetään tanskan kielessä termiä *udvidet gennemgang*, joka kääntyy englannin kielellä termiksi *extended review*, viitaten *laajennettuun kevyempään tarkastukseen*. (Accountancy Europe 2019; ST 22.3.2019; Tomperi 2018, 8; Van Liempd ym. 2019).

Tutkimuksen perusteella valtiot ovat sekä nostaneet että laskeneet rajojaan, eikä tutkimuksen perusteella pystytä siten osoittamaan tiettyä rajojen kehityssuuntaa edustavaa trendiä. Huomionarvioista tuloksissa oli kuitenkin se, että rajojen madaltamista ja siitä käytävää keskustelua oli havaittavissa aiempaa huomattavasti enemmän. Rajojen laskeamiseen on ajanut etenkin EU-valtioiden maksukyvyttömyysongelmat, joista Italia mainittakoon hyvänä esimerkkinä. Alhaisten rajojen ja laajasti sovellettavan tilintarkastuksen nähdään muun muassa lisäävän yrityksessä sovellettavia kontroleja ja toimivan niille varhaisen varoituksen mekanismina (engl. *early-warning mechanism*). Tätä kautta alhaisten rajojen nähdään pienentävän muun muassa konkurssitapauksien riskiä sekä kasvattavan markkinoiden yleistä etua. (Accountancy Europe 2019; Niemi ym. 2012; Van Liempd ym. 2019).

2.3 Pienyhtiöiden tilintarkastus

2.3.1 Pienyhtiöiden tilintarkastuksen tarpeellisuus

Wallace (1980) tiivistää tilintarkastusinstituution tehtävät kolmeen rooliin: johdon toimien valvontaan (valvontarooli), paremman informaatioympäristön luomiseen (informaation asymmetrian vähentäminen) ja tilintarkastuksen tarjoamaan liiketoiminnan suojaan (vakuuttamisrooli). Edellä mainitut tehtävät rinnastetaan usein kolmeen toisiaan täydentävään hypoteesiin: agenttiteoria, informaatiohypoteesi ja vakuuttamishypoteesi, joiden avulla tilintarkastuksen tarpeellisuutta voidaan perustella yleisesti yrityskoosta riippumatta. Tiettyjen tehtävien tärkeys ja niistä saatavat hyödyt korostuvat kuitenkin pienyhtiöiden tapauksessa, kun yrittäjä toimii usein itse niin osakkeenomistajana, toimitusjohtajana kun myös hallituksen jäsenenä. Omistajayrittäjät eivät välttämättä omaa aiempaa kokemusta laskentatoimen tai yhtiöoikeudellisten asioiden hoitamisesta vaan keskittävät resurssinsa usein omaan ydinosaan, liiketoiminnan harjoittamiseen, jolloin

tarve muun muassa neuvonannolle kirjanpidon, veroasioiden ja lainsäädännön noudattamisessa korostuu suhteellisesti voimakkaammin. Yrityskoosta riippumatta, tilintarkastuslain ja muun alan säännösten noudattaminen velvoittaa kuitenkin lähtökohtaisesti kaikkia tilintarkastusvelvollisia yhtäläisesti. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 424; Knechel ym. 2008, 65).

Tilintarkastuksen teoreettinen lähtökohta on perinteisesti liitetty hypoteeseista ensimmäisenä mainittuun, agenttiteoriaan, jolla viitataan tilintarkastajan tehtävään valvoa johdon toimintaa. Yleisesti omistus ja johto ovat agenttiteoriassa pitkälle eriytyneitä, minkä seurauksena päämiehen ja agentin välillä on omista intresseistä viestiviä, toisistaan poikkeavia tavoitteita. (Kausar ym. 2016; Weik ym. 2018.) Koska pienyhtiöiden tapauksessa kyse on usein omistajayrittäjästä, tilintarkastajalla ei ole kuitenkaan vastaavaa tarvetta valvoa hallituksen ja johdon toimintaa osakkeenomistajien näkökulmasta. Näin ollen tarve tilinpäätöksen oikeellisuuden riippumattomalle varmistukselle on huomattavasti pienempi. (Kausar ym. 2016.) Pienyhtiöiden kohdalla agenttiteoriaa onkin mielekkäämpää tarkastella esimerkiksi rahoituslaitosten ja yritysjohdon välisenä suhteena. Kun tilintarkastaja valvoo omistajajohtajan toimintaa, on todennäköisempää, ettei agentti toimi päämiehen edun vastaisesti, jolloin velkojakin on todennäköisemmin halukas antamaan yhtiölle ulkopuolista rahoitusta (Niemi ym. 2012, 171-172; Jensen & Meckling 1976, 61; Tomperi 2018, 44). Wallacen (1980) mukaan tilintarkastus onkin tehokkain keino arvioida mahdollisten väärinkäytösten riskiä ja todennäköisyyttä ja arvioida kuinka vahvasti agentin toimet eroavat päämiehen eduista.

Informaatiohypoteesi liittyy läheisesti edellä esitettyyn agenttiteoriaan ja eri osapuolten intressiristiriitoihin liittyy. Myös informaatiohypoteesia tarkastellessa on mielekkäämpää tarkastella pienyhtiöiden tilanteessa lainanantajien ja omistajayrittäjän välisenä ilmiönä. Informaatiohypoteesin taustalla vallitsee tavoite informaation asymmetrian vähentämisestä; sellaisten informaatio-olosuhteiden minimoimisesta, joissa toisella osapuolella on käytettävissään toista enemmän informaatiota. Kyseisestä ilmiöstä puhuttaessa viitataan usein heikon informaation ympäristöön. Ilmiö on osittain päällekkäinen agenttiongelman kanssa, sillä molemmissa tilanteessa johdolla saattaa syntyä kannustimia ajamaan omia etujaan yhtiön kannattavuuden ja agenttien etujen kustannuksella, aiheuttaen niin sanottuja agenttikustannuksia. Kyseistä ilmiötä, moraalikatoa (engl. *moral hazard*) pidetäänkin haitallisen valikoitumisen (engl. *adverse selection*) ohella toisena epäsymmetrisen informaation suurimmista ongelmista. Pienyhtiöiden mahdollisesti tilintarkastuksen kautta saatava operatiivinen ja laskennallinen neuvonanto johtavat todennäköisemmin laadukkaampaan raportointiin ja laadukkaampaan ulkopuolisille sidosryhmille näytettävään informaatioon. Tilintarkastuksen voidaan siten nähdä vähentävän informaation asymmetriaa ja agenttikustannuksia, hyödyttäen sekä agenttia että päämiestä. (Knechel ym. 2008; Niemi ym. 2012; Liu & Elayan 2015).

Kolmas hypoteeseista tunnetaan vakuuttamishypoteesina. Tilintarkastuksen tarpeellisuutta on tämän nojalla perusteltu sillä, kuinka asiakasyritys ja sen sidostyhmät pystyvät siirtämään osan vastuustaan tilintarkastajan kannettavaksi. Vakuuttamishypoteesin mukaan tilintarkastus tuo lainanantajille ja asiakkaalle itselleen sitä enemmän arvoa, mitä suuremman ”vakuutuksen” tilintarkastajan rooli kantaa (Wallace 1980). Etenkin omistajayrittäjälle saattaa tuntua turvalliselta siirtää osa omasta vastuustaan toiselle osapuolelle, joka vakuuttaa ettei yhtiön tilinpäätös tai hallinto sisällä olennaisia virheitä tai puutteita. Käytännössä tällä viitataan tilintarkastuslakiinkin sisältyvällä vahingonkorvausvelvollisuudella, jonka nojalla *tilintarkastaja on tarkoitettuja tehtäviä suorittaessaan velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on tarkoitettua tehtävää suorittaessaan tahallaan tai huolimattomuudesta aiheuttanut* (TTL 2015, 10:3.) Vakuuttamisteorialla ei ole kuitenkaan Suomessa niin suurta merkitystä tilintarkastuksen roolia tarkastellessa kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa vahingonkorvausten suuruusluokka on huomattavasti suurempi ja kynnykset vahingonkorvauskanteiden nostamiseen tilintarkastajia vastaan muutenkin merkittävästi alhaisemmat (Saarikivi 1999).

2.3.2 Pienyhtiöiden tarkastusprosessin erityispiirteitä

Pienyhtiöiden tilintarkastus eroaa suurempien yhtiöiden tarkastuksesta paljon myös prosessinsa puolesta. Pienyhtiöiden tilintarkastus on laajuudeltaan suppeampi ja vähemmän aikaa vievä prosessi, eikä omistajayrittäjä ole yleensä valmis maksamaan korkeita palkkioita, minkä vuoksi tilintarkastuksen on oltava myös kustannustehokasta. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 424). Suurissa toimeksiannoissa suuri osa tarkastustyöstä tehdään jo tilikauden aikana keskittyen sisäisten kontrollien ja järjestelmien testaamiseen, analyttiseen tarkastukseen ja yksityiskohtaisempaan aineistotarkastukseen, kun taas pienempien toimeksiantojen tarkastamisessa yleensä kaikki tarkastustyö tehdään kerralla tilinpäätöshetken päättymisen jälkeen. Myös pienyhtiöiden tarkastuksessa suoritetaan analyttistä tarkastusta ja aineistotarkastusta, mutta esimerkiksi sisäisten kontrollien tarkastus on pienyhtiöiden tapauksessa huomattavasti suppeampaa tai jopa olematonta. (Ojala ym. 2014, 813–814; Tomperi 2018, 44–45).

Sisäisillä kontrolleilla tarkoitetaan kaikkia sellaisia menetelmiä, jotka ehkäisevät virheiden ja väärinkäytösten syntymistä, edistävät taloudellisuutta ja varmistavat toiminnan seurattavuuden. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi yhtiön sisäisiä toimintaohjeita sekä vaarallisten työyhdistelmien eriyttämistä eli sellaista työnjakoa, joka minimoi väärinkäytöksen tai virheen riskin. Esimerkkinä mainittakoon tilanne, jossa samainen henkilö hoitaa sekä yhtiön maksuliikennettä että palkkahallintoa. Työntekijöiden pienen lukumäärän vuoksi työtehtävien eriyttämien on kuitenkin pienyhtiöissä usein haastavaa, mikä saattaa johtaa tilanteeseen, jossa omistajayrittäjällä on käytännössä mahdollisuus

sivuuttaa kaikki kontrollit. Vaikka sisäiset kontrollit ovat näissä tapauksissa puutteellisia tai olemattomia, tilintarkastajan on otettava asia huomioon tarkastuksessa, sillä niiden puutteellisuus kasvattaa aina väärinkäytöksen riskiä ja vaarantaa siten yhtiön kontrolliympäristön. Eräänä tilintarkastuksen mukana tuomista hyödyistä on kuitenkin tunnistettu sisäisten kontrollien parantuminen, minkä on myös todettu selittävän sitä, miksi koluokkansa puolesta tilintarkastusvelvollisuuden ulkopuolella olevat yhtiöt valitsevat tilintarkastuksen. Aiemmissa tutkimuksissa on tunnistettu lisäksi sisäisten kontrollien vähentävän informaation epäsymmetrian riskiä ja sen aiheuttamia agenttikustannuksia. (Collis 2010, 218; Francis 2011, 135; Knechel ym. 2008, 69; Niemi ym. 2012, 173; Ojala ym. 2014, 813–814; Tomperi 2016, 44–45).

Sisäisten kontrollien puutteella on havaittu luovan myös kysyntää ulkopuolisten tili-toimistojen käytölle. Etenkin yhtiöt, jotka eivät kokonsa puolesta ole tilintarkastusvelvollisia, kokevat saavansa riittävän neuvonannon tilitoimistolta, eivätkä siten koe tilintarkastusta tarpeelliseksi neuvonannon puolesta, jolla pienyhtiöiden tilintarkastusvelvollisuutta usein puolletaan. Tämä on usein myös yhtiöille tilintarkastusta kustannustehokkaampi tapa varmistaa sisäisen valvontaympäristön toimivuus. Toisaalta taloudenhallinnon ulkoistaminen luo päämies-agentti -tyyppisen sopimussuhteen omistajayrittäjän ja kirjanpitäjän välille, kasvattaen samalla tilintarkastuksen tarvetta. Kun omistajayrittäjä ei pysty suoraan valvomaan ulkopuolisen kirjanpitäjän toimintaa tai hänen työn laadun tasoa, syntyy samanlainen moraalikadon riski, kuin omistajayrittäjän ja luotonantajan välisessä suhteessa todettiin olevan. (Niemi ym. 2012; Ojala ym. 2014; Horsmanheimo & Steiner 2008).

2.4 Vaihtoehtona kevyempi tarkastus

Kevyemmässä tarkastuksessa suoritettavat toimenpiteet ovat verrattavissa pitkälti yleisluonteiseen tarkastukseen, jonka tavoitteena on saada varmuus siitä, ettei tarkastuskohteesta saatuihin tietoihin sisälly olennaisia virheellisyyksiä (Kauppakamari 22.2.2019; Tomperi 2018, 8). Yleisluonteisen tarkastuksen läpiviemisen päävaiheet vastaavat käytännössä lakisääteistä tilintarkastusta. Siinä korostuu kuitenkin analyyttisempi tarkastusote ja tiiviimpi kommunikointi asiakkaan kanssa, muun muassa kyselyt sekä tietojen ja lukujen analysointi nousevat tärkeämmiksi tekijöiksi kuin yksittäisten kirjanpitoerien todentaminen. (Tomperi 2018, 8). Tarkastustoimenpiteistä merkittävä osa onkin niin kutsuttua analyyttistä tarkastusta, jolla tarkoitetaan merkittävien suhdelukujen ja kehitysuuntien analysointia, pyrkimyksenä selittää olennaisten poikkeamien ja vaihteluiden syitä. Tarkastuksessa voidaan esimerkiksi vertailla lukuja budjetteihin ja aiempien tilikausien kehitykseen tai arvioida lukuja toimialan yleisen kehityksen valossa. Toimenpi-

teet voivat kattaa myös myynnin asiakas- tai kuukausitason kehityksen loogisuutta, rahojen ja pankkisaamisten saldojen todennusta ja niissä tapahtuneiden muutosten tarkastelua tai myyntisaamisten kuranntiuden tarkastelua ja saldojen vertailua edellisvuoden tasoon. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 448; Tomperi 2018, 43).

Tällaisten toimenpiteiden suorittaminen edellyttää ammatillisen harkinnan käyttöä, joka kuuluu hyvän tilintarkastustavan kautta myös lakisääteisessä tilintarkastuksessa tilintarkastajaa velvoittavaan tapaoikeuteen. Ammatillisella harkinnalla tarkoitetaan sellaisia käytäntöjä ja menettelytapoja, jotka ohjaavat tilintarkastajaa tilintarkastuslaissa tarkoitettujen tehtävien suorittamisessa, kuten olennaisuusrajojen määrittämisessä ja riskinarvioinnissa, tarkastustoimenpiteiden valinnassa ja tarkastusevidenssin arvioimisessa. (Morrill 1996, 371; Tomperi 2018, 37–38). Koska tilintarkastus perustuu loppukädessä tilintarkastajan ammatillisen harkinnan nojalla tekemille päätöksille, ammatillisella harkinnalla voidaan nähdä olevan merkittävä vaikutus siihen, millaiseksi tilintarkastuksen kokonaislaatu muodostuu (Knechel ym. 2013.) Aiheeseen palataan siten myöhemmin laadun prosessitekijöiden tarkastelussa, luvussa 3.2.2.

Kevyempää menettelyä sovellettaessa ei ole käytettävissä kaikkea sitä tietoa, jota normaali tilintarkastus vaatii, vaan tavoitteena on saavuttaa tarkastuskohteesta kohtuullisen varmuuden (engl. *reasonable assurance*) sijasta rajoitettu varmuus (engl. *limited assurance*) (Chambers 2006, 46, 49; Tomperi 2018, 8.) Kuten termi *rajoitettu varmuus* jo itsessään viestii, kevyemmässä tarkastuksessa suoritettavat toimenpiteet ovat merkittävästi suppeampia kuin kansainvälisten tilintarkastusstandardien ja kansallisen lainsäädännön edellyttämät toimenpiteet. Tarkoituksena ei ole siten suorittaa yksityiskohtaisia sisäisen valvonnan, kirjanpitoaineiston ja tase-erien todentamista, mikä on kenties merkittävin sen lakisääteisestä tilintarkastuksesta erottava tekijä. Kohtuullisen varmuuden toimeksiannoissa hyväksytään näin ollen tietyn tasoinen riski siitä, että tilintarkastuslausunto ei ole asianmukainen. Horsmanheimo ja Steiner (2017, 447–449) nostavat esille myös eron siitä, ettei kevyempää toimeksiantoa suorittava ei ole tarkastuskohteen tilintarkastaja. Itse standardissa käytetäänkin tarkastuksen suorittajasta suomen kielelle kääntyvää termiä *ammattiharjoittaja* (engl. *practitioner*). (Chambers 2006, 46; ISRE 2400; Steiner 2017).

Kevyempien tarkastusten suppeampi laajuus johtaa siihen, että tarkastuksen suorittaja esittää lausunnossaan johtopäätöksen lakisääteisistä tilintarkastuksista eroavalla tavalla. Tilintarkastuskertomuksen johtopäätös ilmaistaan positiivisen lausunnon sijasta negatiivisessa muodossa: ”-- tietoomme ei ole tullut seikkoja, jotka antaisivat olettaa, että x Oy ei olisi kaikilta olennaisilta osiltaan --”. Rajoitetun varmuuden toimeksiannoissa ei oteta näin ollen kantaa tarkastustoimenpiteiden ja laajuuden riittävydestä siltä kannalta, että ne toisivat esiin kaikki virheet ja puutteet. Sen sijaan negatiivisella varmuudella annetaan vakuutus siitä, ettei tarkastuksen kautta ole tullut tietoon sellaisia seikkoja, jotka saattaisivat viestiä tällaisista virheistä ja puutteista. Tämä eroaa merkittävästi perinteisestä, po-

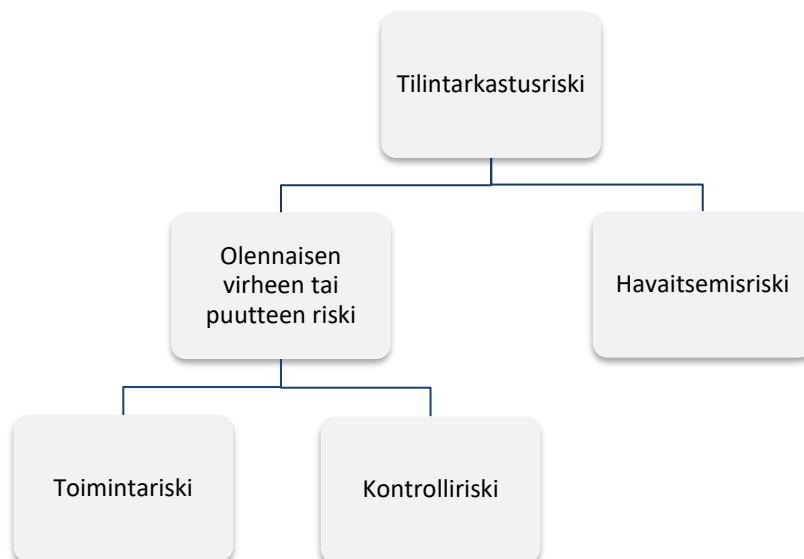
sitiivisesta, lausunnosta, joka ilmaistaan muodossa, jossa tilintarkastaja esittää tilinpäätöksen olevan laadittu kaikilta olennaisilta osiltaan oikein. (Directors' Institute Finland 27.2.2019; Kauppalehti 21.1.2019; Tomperi 2018, 8.)

Negatiivisen lausunnon perustaksi riittääkin tarkastustoimenpiteiden kautta saatava merkitsevän (engl. *meaningful*) tason evidenssi, joka voidaan nähdä tasoksi, joka parantaa tilinpäätöksen käyttäjän luottamusta siitä saatavaan informaatioon. Positiivisessa lausunnossa tilintarkastaja ottaa sen sijaan suuremman vastuun suorittamiensa tarkastustoimenpiteiden riittävydestä tilinpäätökseen sisältyvien olennaisten virheellisyyksien paljastamiseksi ja sisäisten kontrollien puutteiden osoittamiseksi. Tämä vaatii luonnollisesti korkeamman tason evidenssiä ja laajempia tarkastustoimenpiteitä. (Chambers 2006, 48; Pohl & Tolhurst 2010, 100).

IAASB on laatinut myös erillisen yleisluonteisia tarkastuksia koskeva standardin, ISRE 2400, joka soveltuu etenkin pk-sektorilla toimivien yhtiöiden toimeksiantoihin. Kyseisestä standardista on käytetty aiemmin nimitystä *Kansainvälinen standardi yleisluonteisista tarkastustoimeksiannoista*, joka on kuitenkin päivittynyt standardin uusimassa versiossa nimeksi *Mennyttyä aikaa koskevan tilinpäätöksen yleisluonteisen tarkastuksen toimeksiannot*. Kyseinen standardi sisältää 73-sivuisen ohjeistuksen yleisluonteisten toimeksiantojen tavoitteista, yleisistä periaatteista, rajoitetun vastuun määritelmästä, tarkastuksen laajuudesta ja suunnitelmasta, dokumentoinnista ja muista tarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 152; ISRE 2400; Tomperi 2018, 8). Lisäksi IFAC:n alainen SMP-komitea (Small and Medium Practices Committee), joka toimii alan pk-toimijoiden asioiden edistäjänä, on julkaissut kirjallisen ohjeistuksen review-toimeksiantojen tavoitteiden ja perusasioiden ymmärtämiseksi sekä käytännön soveltamisessa auttamiseksi (IFAC 2013.)

2.5 Tilintarkastuksen riskit

Jokaiseen tilintarkastajan suorittamaan toimeksiantoon liittyy toimenpiteitä olennaisten riskien tunnistamiseksi, arvioimiseksi ja niihin vastaamiseksi. Toimeksiantoon liittyvät riskit määrittävät siten tarkastuksen luonteen, laajuuden ja toimenpiteiden ajoituksen siten, että tarkastukseen liittyvä olennaisen virheellisyyden riski saadaan laskettua riittävän matalalle. Tilintarkastusriskiksi kutsutaan riskiä siitä, että tilintarkastaja antaa vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen, vaikka tilinpäätökseen sisältyisikin olennaisia virheitä tai puutteita. Kyseistä riskiä kutsutaan ISA 200-standardin mukaan tilintarkastuksen kokonaisriskiksi. (AICPA/SAS 107, 1647, 1650; ISA 200, 75). Kuvio 2 pyrkii havainnollistamaan näitä kokonaisriskin komponentteja.

Kuvio 2 Tilintarkastuksen riskimalli (mukaillen Chambers 2006 ja Tomperi 2009).

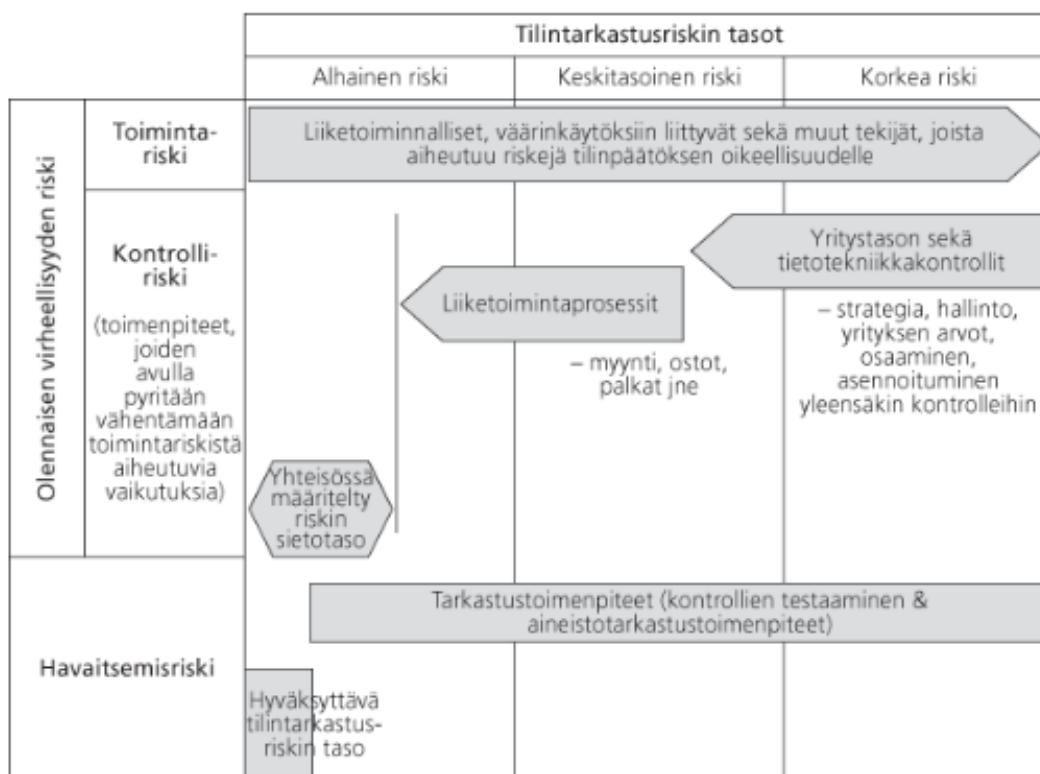
Tilintarkastusriski voidaan jakaa kahteen pääkomponenttiin: tarkastuskohteeseen liittyvään olennaisen virheen tai puutteen riskiin, joka jaetaan edelleen toiminta- ja kontrolliriskiin, sekä tilintarkastajaan liittyvään havaitsemisriskiin. Olennaisen virheen tai puutteen riskillä tarkoitetaan riskiä siitä, että tilinpäätös on olennaisesti virheellinen tai puutteellinen jo ennen tilintarkastusta. Olennaisen virheen riski voidaan jakaa edelleen asiakkaasta riippuvaiseen toimintariskiin: siihen, että tietty tilinpäätöserä tai toiminto on luontaisesti altis virheelle tai puutteelle ja kontrolliriskiin: siihen, ettei asiakkaan sisäiset kontrollit havaitse olennaista virhettä tai puutetta ajoissa. Havaitsemisriskissä on sen sijaan kyse siitä, ettei tarkastuksen suorittaja havaitse olennaista virhettä tai puutetta. (ISA 200, 75, 89; Tomperi 2018, 33–34).

Yhtiön toimintaan liittyy aina erilaisia liiketoiminnan riskejä, jotka johtuvat muun muassa yhtiön toiminnoista, toimialasta, alaa säätelevästä lainsäädännöstä ja yrityksen koosta. Toimintariskit ovatkin kiinni sekä asiakkaasta että tämän liiketoimintaympäristöstä johtuvista seikoista. Niitä voivat aiheuttaa esimerkiksi monimutkaiset liiketapahtumat tai tilit, joiden saldot koostuvat estimaateista johdetuista luvuista ja sisältävät siten epävarmuutta. Yhtiön ulkopuolisessa liiketoimintaympäristössä myös esimerkiksi teknologian nopean kehityksen aiheuttamat riskit tuotteiden vanhentumisesta ja vaihto-omaisuuden yliarvostuksesta saattavat luontaisesti kasvattaa tilinpäätökseen sisältyvän olennaisen virheen tai puutteen riskiä. Mahdollisia toimintariskejä tulisi arvioida sekä yksinään ja yhdessä aina ennen näihin liittyen kontrollien tarkastelua. (ISA 200, 75, 96; Tomperi 2018, 33–34).

Kontrolliriskejä liittyy sekä yksittäisiin liiketoimintaprosesseihin, kuten palkanlaskentaan, että yritystason kontrolleihin, kuten tietotekniikkakontrolleihin tai yhtiön hallintoon (Halonen & Steiner 2009, 47.) Kontrolliriski on aina olemassa sisäisen valvonnan luontaisten rajoitteiden vuoksi, joten hyvinkään suunniteltu ja toimiva sisäinen valvonta ei pysty koskaan täysin poistamaan tilinpäätökseen sisältyvää olennaisen virheen riskiä. Ihmisten virheiden ja erehdysten lisäksi myös johdon tarkoitukselliset pyrkimykset ohittaa sisäiset kontrollit (engl. *management override of controls*) kasvattavat kontrolliriskiä. (ISA 200, 89, 90; Tomperi 2018, 34). Kontrolliriskin alentumisesta varmistutaan suorittamalla sisäiseen valvontaan kohdistuvia riskienarvioinnin toimenpiteitä ja kontrollien testaamista (Halonen & Steiner 2009.) Pieniyhtiöiden kohdalla sisäiset kontrollit ovat kuitenkin usein suppeita tai olemattomia, jolloin omistajayrittäjillä saattaa olla suuremmat mahdollisuudet ohittaa mahdolliset kontrollit. Vaikka kontrolleihin ei voitaisikaan luottaa, heikon kontrolliympäristön tunnistaminen on välttämätöntä, jotta tarkastustoimenpiteet osataan suunnitella oikein kokonaisriskin laskemiseksi riittävän alhaiselle tasolle. (Bell ym. 1998, 17; Tomperi 2016, 44–45).

Viimeisenä tilintarkastuksen kokonaisriskiin vaikuttaa havaitsemisriski – riski siitä, ettei tilintarkastaja havaitse tilinpäätökseen tai sisäisiin kontrolleihin liittyvää olennaista virhettä tai puutetta. Havaitsemisriski on aina jollain tasolla olemassa, koska tilintarkastuksessa on harvoin tarkoituksenmukaista tarkastaa koko aineistoa. Kyse onkin tilintarkastuksen tehokkuudesta; siitä, miten tilintarkastaja käyttää käytettävissä olevat resurssinsa mahdollisten virheiden havaitsemiseksi. Huomio tulisi siten keskittää toimintoihin, joihin liittyvä olennaisen virheen tai puutteen riski arvioidaan suuremmaksi. Huolellinen tarkastussuunnitelma, tarkoituksenmukainen ja osaava tarkastustiimi ja riittävä ammatillisen skeptisyyden hyödyntäminen edesauttavat tämän tavoitteen saavuttamisessa. (ISA 200, 90; Knechel ym. 2013, 393; Tomperi 2018, 34.)

Vaikka havaitsemisriski on erillinen osa tilintarkastuksen kokonaisriskiä, se on vuorovaikutuksessa toiminta- ja kontrolliriskien kanssa. Kuviossa 3 on havainnollistettu kyseisiä vuorovaikutussuhteita kolmen tilintarkastusriskitason valossa. Tilintarkastuksen kokonaisriskiä voidaan tarkastella siten alhaisena, keskitasoisena tai korkeana. Käytännössä tällä pyritään kuvaamaan sitä, kuinka toimenpiteitä tulisi kohdistaa enemmän sellaisille alueille, joissa olennaisten virheiden ja puutteiden riski on suurempi. Tunnistettuaan asiakkaiden toimintaan liittyvät toimintariskit, tilintarkastajan tulisi arvioida keinoja niiden madaltamiseksi. Mikäli yhtiöllä on olemassa kontrolliympäristö, johon voidaan luottaa, tilintarkastaja voi vähentää toimintariskeistä aiheutuvia vaikutuksia testaamalla yhtiön kontrolleja. Kuvion nuolet *yritystason sekä tietotekniikkakontrollit* ja *liiketoimintaprosessit* pyrkivät kuvaamaan niitä osa-alueita, joita testaamalla toimintariskeistä johtuvaa kokonaisriskin tasoa on mahdollista pienentää. (AICPA/SAS 107; Halonen & Steiner 2009, 49).

Kuvio 3 Tilintarkastusriskin osien keskinäinen yhteys (Halonen & Steiner 2009, 49.)

Sitä olennaisen virheellisuuden riskiä, joka jää jäljelle kontrollien testaamisen ja sisäisen valvonnan riskienarvioinnin jälkeen, voidaan laskea vielä substantiivisin aineistotarkastustoimenpitein; yksityiskohtaisen tositetarkastuksen ja analyttisten toimenpiteiden avulla. Tilanteissa, joissa kontrolleihin ei voida luottaa, aineistotarkastuksen rooli on entistä suurempi, sillä tilintarkastusriskin alentaminen pohjautuu kokonaisuudessaan sen varaan. (Halonen & Steiner 2009, 49, 50; ISA 500, 385). Aineistotarkastuksen jälkeen jäljelle jäävä tarkastusriski tunnetaan hyväksyttävänä tilintarkastusriskinä, jonka taso perustuu tilintarkastusyhteisön määrittämälle riskin sietotasolle. Molemmat riskit on esitetty kuviossa alhaisen riskin luokassa. Käytännössä riskin sietotaso viestii sellaisesta tasosta, jolla ei ole tarkoituksenmukaista uhrata lisää resursseja kontrolliriskin alentamiseksi. Riittävien aineisto- ja kontrollitarkastustoimenpiteiden myötä olennaisten virheiden ja puuteiden riski saadaan laskettua tasolle, jolla tilintarkastaja voi antaa kohtuullisen varmuuden tilinpäätöksen oikeellisuudesta (AICPA/SAS 107; Hogan & Wilkins 2008.) Hyväksyttävä tilintarkastusriski tarkoittaa toisin sanoen tilintarkastajan hyväksyntää siitä, että tilinpäätöksessä saattaa olla olennainen virheellisyys tarkastuksen ja vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen antamisen jälkeen (Halonen & Steiner 2009, 140.)

Vaikka ISA 200 -standardin riskimalli on laadittu lähtökohtaisesti lakisääteisten tilintarkastusten riskien arvioimiseksi, riskien arviointi on yhtä lailla tärkeää myös rajoitetun varmuustason toimeksiannoissa oikeanmuotoisen kertomuksen antamisen kannalta (ISRE 2400, 234.) Vaikka ISRE 2400 -standardi ei ota suoranaisesti kantaa olennaisen virheen tai puutteen riskeihin, havaitsemisriskin yhteyttä pidetään kuitenkin ilmeisenä. Koska kevyempien tarkastuksien perusteella annettava negatiivinen varmuus edellyttää niin laajuudeltaan kuin ajoitukseltaan huomattavasti suppeampia tarkastustoimenpiteitä ja perustuu merkitsevästi tarkastuksen suorittajan ammatillisen harkinnan varaan, syntyy luonnollisesti suurempi riski siitä, ettei tilinpäätökseen sisältyviä virheitä havaita. (Bell ym. 1998, 17; Chambers 2006, 48; Deegan ym. 2006, 352–353; ISRE 2400, 234).

Halonen & Steiner (2009, 140) esittävät myös mielenkiintoisen teorian, jonka mukaan hyväksyttävä tilintarkastusriski voidaan nähdä toimivan varmuustason vasta-arvona. Jos tilintarkastaja haluaa siis esimerkiksi 100% varmuuden siitä, ettei tilinpäätöksessä ole olennaista virhettä, kyseinen 100-prosenttinen varmuus edellyttää sitä, että tilintarkastusriski on nollan prosentin tasolla. Vaikka Halonen & Steiner (2009) toteavat tilintarkastusriskin ja varmuustason välisestä suhteesta, he eivät suoranaisesti mainitse termiä ”rajoitettu varmuus” tai ota kantaa siihen, millaisissa tapauksissa alempi varmuustaso tulisi kyseeseen. Yleisesti rajoitetun varmuuden toimeksiannoilla viitataan olemassa olevassa kirjallisuudessa luvussa 2.4 mainittuun yleisluonteiseen tarkastukseen (Tomperi 2018, 8.)

Tilintarkastuksen riskimalli ja Halosen & Steinerin (2009) esittämä teoria hyväksyttävän tilintarkastusriskin ja varmuustason välisestä suhteesta muodostavat mielenkiintoisen kehyksen kevyempiin tarkastuksiin liittyvien riskien tarkastelemiseksi. Halosen & Steinerin teoria ja ISRE 2400 -standardin havainto havaitsemisriskin negatiivisesta vuorovaiikutuksesta varmuustason kasvun kanssa antavat syytä olettaa, että kevyempiin tarkastuksiin liittyvä kokonaisriski on tilintarkastusriskiin verrattuna korkeampia. Kyseinen oletus liittyy läheisesti tutkimuksen toiseen apututkimuskysymykseen, jonka perusteltavuutta lähdetään selvittämään tarkemmin empirian puolella.

3 TILINTARKASTUKSEN LAADUN TUTKIMUS

3.1 Laatu yleisesti

Tilintarkastuksen laadulle ei ole tilintarkastuslaissa tai alan kansainvälisessä säännöstössä olemassa yksiselitteistä määritelmää. Nykyisen tilintarkastuslain mukaan *tilintarkastajan on huolehdittava tilintarkastustyönsä laadusta*, mutta tarkemmin laissa ei avata sitä, mitä laadukas tarkastustyö pitää sisällään. On siten selvää, että tilintarkastuksen laadun määritelmä riippuukin paljon asiaa tarkastelevasta osapuolesta ja tämän tavoitteista – esimerkiksi tilintarkastajilla, asiakasyrityksellä, lainsäätäjillä, verottajilla ja muilla sidosryhmillä voi olla laadun sisällöstä hyvinkin erilaisia näkemyksiä. Koska eri sidosryhmät näkevät tilintarkastuksen laadun koostuvan eri tekijöistä, myös sen mittaaminen tai arvioiminen riippuu tarkasteltavasta toimijasta. (Horsmanheimo ym. 2008, 817; IAASB 2013, 17; Knechel ym. 2013, 386; TTL 2015, 4:5)

Vaikka tilintarkastuksen laatu on yksi alan kirjallisuudessa eniten tutkituista aiheista, sen subjektiivisuus ja abstraktius tekevät aiheen yksiselitteisestä määrittämisestä haastavaa. Tilintarkastuksen laatu ei ole suoraan eikä toisaalta välittömästi näkyvissä, jo tämä tekee sen mittaamisesta ongelmallista. Kyse onkin enemmän tilintarkastuksen laadun ymmärtämisestä kuin sen havaitsemisesta. Koska tilintarkastuksen laatu on käsitteenä epätäydellinen, asiaa lähestytään tutkimuksissa usein siitä näkökulmasta, mitä tilintarkastuksen korkea laatu ei ole. Virheitä ja puutteita sisältävä tilintarkastus esimerkiksi viestii tuskin koskaan korkeasta laadusta, sidosryhmän näkökulmaa sen tarkemmin identifioimatta. (DeAngelo 1981; Gaynor ym. 2016; Knechel ym. 2013; Wooten 2003). Horsmanheimon ym. (2018, 616) mukaan tilintarkastuksen laatu tarkoittaaakin vähintään normien mukaisuutta tilintarkastustoiminnassa.

Alan tutkimuksessa eräs tunnetuimmista laadun määritelmistä lienee DeAngelon (1981, 186) määritelmä, jonka mukaan tilintarkastajan kyky tunnistaa mahdolliset virheellisyudet ja raportoida niistä asianmukaisesti on tilintarkastuksen laadun ydin. Määritelmässä korostuvat ennen kaikkea tilintarkastajan kompetenssi ja riippumattomuus. DeAngelon tutkimuksessa tarkastellaan laatua markkinoiden arvioiman todennäköisyyden kautta; todennäköisyytenä, jolla ulkoiset sidosryhmät uskovat tilinpäätöksen sisältävän virheitä ja tilintarkastajan raportoivan niistä. (DeAngelo 1981; Watkins ym. 2004). Vaikka määritelmä ottaa ulkopuolisten sidosryhmien kokemukset huomioon, se keskittyy erityisesti tilintarkastajista johtuviin laatuun vaikuttaviin tekijöihin, jotka ovat myös tämän tutkimuksen empirian keskiössä. Muiden sidosryhmien näkökulmasta laatua tarkastellaan sen sijaan tilintarkastuksen hyötyjen (engl. *benefits of audit*) tai tilintarkastuksen arvon (engl. *value of audit*) valossa (Chung & Narasimhan 2001; Ojala ym. 2014; EFAA 2019.) Kyseessä on laadun reaalityökalollinen arvoperusteinen määritelmä, jonka mukaan

laatu on kohteen hyötyarvo. Hyötynäkökulmasta tarkastelu soveltuu hyvin eri näkökulmien tarkasteluun, sillä myös siinä tunnistetaan laadun kokemuksen perustuvan subjektiiviselle arvioinnille. (SFS 2016).

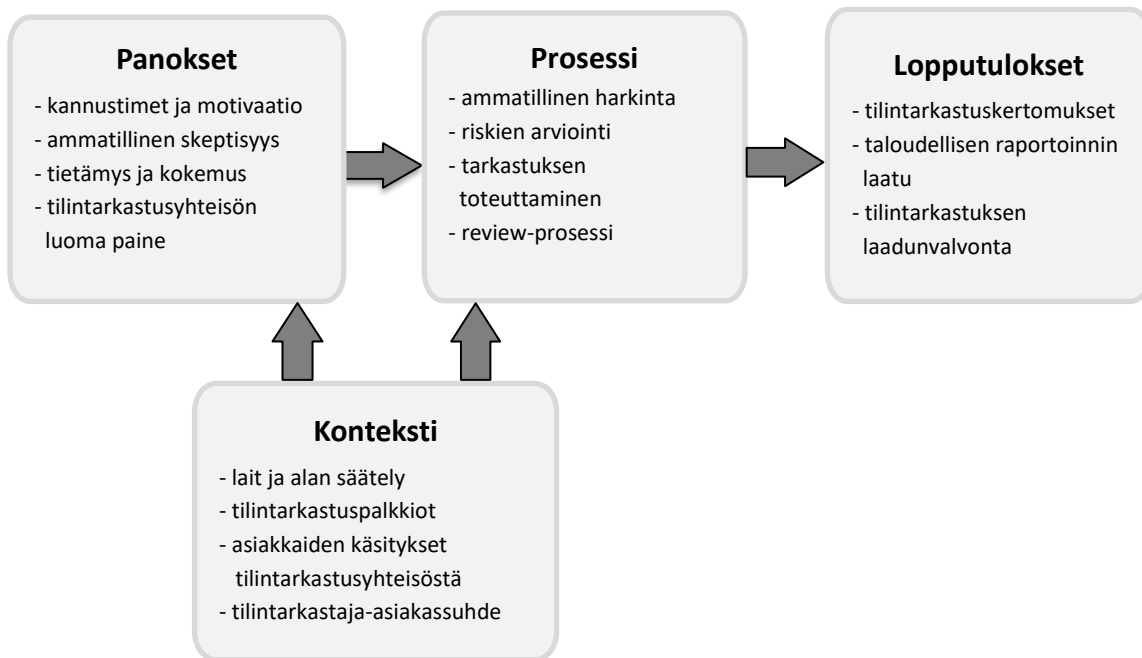
Tutkimuksia tilintarkastuksen laadusta asiakasyrityskoon suhteen on olemassa varsin suppeasti. Suurin osa tutkimuksista keskittyy laadun tarkasteluun yleisellä tasolla tai suurten pörssilistattujen yhtiöiden näkökulmasta, mikä on loogista tilintarkastusrajojen kansainvälisen tarkastelun valossa. Tutkimuksia pienyhtiökontekstissa löytyy enimmäkseen liittyen siihen, kuinka tilintarkastajan ominaisuudet ja tälle maksetut tilintarkastuspalkkiot vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun. Myös tilintarkastusyhteisön kokoa on tutkittu samaisessa kontekstissa. Knechel ym. 2008; Ojala ym. 2014). Tutkimukset, jotka käsittelevät tai sivuavat tilintarkastuksen laatua pienyhtiöiden näkökulmasta, keskittyvät etenkin tilintarkastuksen asiakkaalle tuomien hyötyjen tarkasteluun. Hyödyt voidaan nähdä muun muassa tilintarkastajalta saaman neuvonannon ansiosta tärkeämmiksi kuin muun kokoisten yhtiöiden tilanteessa, joissa asiantuntemusta saadaan yleensä oman yhtiön eri organisaatiotasoilta. Pienyhtiöiden heikompi informaatioympäristö ja suurempi ulkopuolisen varmistuksen tarve johtavatkin siihen, että tilintarkastuksen laadun marginaalinen vaikutus nähdään omistajayrittäjälle voimakkaampana kuin muiden yhtiöiden tilanteessa. Laadukkaan tilintarkastuksen voidaan siten nähdä alentavan informaation asymmetrian aiheuttamia kustannuksia ja parantavan ulkopuolisten sidosryhmien luottamusta yritykseen. (Chung & Narasimhan 2001, 122–123; Carrera & Trombetta 2018; Fernando ym. 2010; Knechel ym. 2008; Ojala ym. 2014).

3.2 Tilintarkastuksen laadun tulokortti

Koska tilintarkastuksen laadulle ei olla onnistuttu löytämään yksiselitteistä määritelmää, sen elementtejä lähestytään tässä tutkimuksessa Knechelin ym. (2013) kehittämän tulokorttimallin kautta. Alun perin tasapainotetun tulokortin (BSC, Balanced Scorecard) käsitteen on esitellyt Kaplan ja Norton 1990-luvun alussa, jonka jälkeen mallia on sovellettu laajalti liiketalouden tutkimuksissa ja tunnetaan nykyään eräänä suosituimmista suorituskyvyn mittareista ja johtamisen työkaluista. Tasapainotetun tulokortin hyöty syntyy siitä, kuinka se tasapainottaa eri näkökulmiin sisältyvät tavoitteet ja indikaattorit ja mahdollistaa niiden samanaikaisen ja keskinäisen tarkastelun. (Figge ym. 2002; Kaplan & Norton 1992). Tulokortti tunnetaan avoimena ja helposti sovellettavissa olevana työkaluna, minkä vuoksi se onkin sovellettavissa moniin eri konteksteihin. Näin ollen konseptia voidaan soveltaa myös tilintarkastuksen laadun tarkasteluun ja arvioimiseen, helpottaen laadun moniulotteisen luonteen ymmärtämistä. Tilintarkastuksen laadun tulokortti auttaa hahmottamaan sellaisia näkökulmia, joista laadun erilaiset ominaispiirteet vaikuttavat tilintarkastuksen lopputulokseen, ja mahdollistaa samanaikaisesti laadun tarkastelun

useamman eri sidosryhmän näkökulmasta. Tulokorttiin sisältyvien elementtien prosessimainen rakenne korostaa kuitenkin ennen kaikkea tilintarkastajan suorittaman työn vaikutusta laadun muodostumisessa, minkä vuoksi sen voidaan nähdä soveltuvan hyvin tämän tutkimuksen lähestymistavalle ja tavoitteille. (Knechel ym. 2013).

Knechelin ym. (2013) tulokortin mukaan laadun vaikutusta tulisi tarkastella neljästä eri näkökulmasta, joita ovat *panokset*, *tarkastusprosessi*, *lopputulokset* ja *konteksti*. Kunkin neljään näkökulmaan liittyy myös pienempiä osatekijöitä, jotka vaikuttavat edellä esitettyjen näkökulmien kautta koko prosessiin. Panokset heijastavat ennen kaikkea tilintarkastajien yksilöllisiä ominaisuuksia, joiden osatekijöistä voidaan mainita esimerkiksi ammatillinen skeptisyys ja kokemus. Panokset vaikuttavat edelleen tarkastusprosessin ominaispiirteisiin, kuten ammatilliseen harkintaan ja riskien arviointiin, joilla on panosten tapaan vaikutusta sille, millaisena tilintarkastuksen laatu näyttäytyy lopputuloksessa, jolla viitataan useimmiten tilintarkastuskertomukseen. Panosten ja prosessin synnyttämä laatu on myös väistämättä vuorovaikutuksessa erilaisten ympäristöstä vaikuttavien tekijöiden, kuten lakien ja asiakassuhteen kanssa, minkä vuoksi laatua tulisi tarkastella myös kulloisenkin kontekstin näkökulmasta. Alla oleva kuvio, Kuvio 4, auttaa hahmotamaan edellä mainittuja näkökulmia, niiden välisiä vuorovaikutussuhteita ja laadun indikaattoreina toimivia laadun osatekijöitä tasapainotetusta tulokorttirakenteesta.

Kuvio 4 Tilintarkastuksen laadun tulokortti (mukaihen Knechel ym. 2013, 404).

Jokaisesta tilintarkastuksesta on Knechelin ym. (2013) mukaan tunnistettavissa myös neljä ominaispiirrettä, jotka auttavat jäsentämään laadun muodostumiseen liittyviä osatekijöitä:

- 1) kannustimet
- 2) prosessi
- 3) ainutlaatuisuus ja epävarmuus sekä
- 4) ammatillinen harkinta.

Ominaispiirteistä ensimmäisellä, kannustimilla, tarkoitetaan sellaisia taloudellisia motiiveja, jotka kannustavat tilintarkastukseen riskeihin vastaavana toimenpiteenä. Nämä voivat tarkoittaa esimerkiksi tilintarkastusyhteisön luomia paineita tai kannustimia. Prosesilla viitataan sen sijaan tekijöihin, jotka tekevät tilintarkastuksesta systemaattisen toimenpiteen: esimerkiksi alan standardit ja yhtiön sisäiset review-tarkastuksen käytännöt. Kolmas ominaispiirre jakautuu kahteen limittaiseen teemaan, ainutlaatuisuuteen ja epävarmuuteen. Näistä ensimmäinen pyrkii tuomaan esille tekijöitä, jotka tekevät kustakin tilintarkastustoimeksiannosta erilaisen, kun taas epävarmuudella viitataan siihen tilintarkastusriskiin, johon tilintarkastajan kohtuullinen varmuus ei ota kantaa. Epävarmuuteen liittyvät tekijät voivat ilmetä niin prosessin kuin tulosten kautta, esimerkiksi jaksotusten suurena määränä tai tilintarkastuskertomuksen mukauttamisella. Koska tilintarkastuksen laatu on viime kädessä riippuvainen tilintarkastajan harkinnasta, se on myös merkittävässä roolissa myös asiakkaan ainutlaatuisuuden arvioinnissa ja epävarmuuden kompensoinnissa. Ominaispiirteistä viimeinen, ammatillinen harkinta liittyy tekijöihin, jotka määrittävät sen, miten tilintarkastusprosessi suoritetaan ja miten evidenssiä arvioidaan. Tähän vaikuttaa muun muassa tilintarkastajan tietämys, kokemus, ammatillinen skeptisyys ja alan säännöstö. (Knechel ym. 2013, 389–391, 403–407).

Knechel ym. (2013) toteavat edellä mainittujen ominaispiirteiden olevan yleisiä ja perustavanlaatuisia eri tyyppisille toimeksiannoille, minkä vuoksi niiden nähdään soveltuvan myös rajoitetun varmuustason kontekstiin. Kannustimet, prosessi, ainutlaatuisuus ja epävarmuus sekä ammatillinen harkinta tarjoavat siten hyvän viitekehyksen haastattelutulosten purkamiselle ja laadun eri osa-alueiden tarkastelulle. Ymmärtääksemme, millaista eri näkökulmista tilintarkastuksen laadun eri ominaispiirteet vaikuttavat, tarkastelemme seuraavissa alaluvuissa tarkemmin tuloskortin näkökulmien luonnetta ja niihin sisältyviä, myös laadun indikaattoreina tunnettuja, osatekijöitä. (Fernando & Thevarajan 2017, 52; Knechel ym. 2013, 386–387).

3.2.1 Panokset

Panoksilla tarkoitetaan sellaisia tekijöitä, joita tarkastusprosessi vaatii tietyn lopputuloksen saavuttamiseksi. Tilintarkastusprosesseista on tunnistettavissa aina kaksi panosta: sen suorittavat henkilöt sekä testit, joilla evidenssiä kerätään. (Francis 2011, 134). Tilintarkastuksen panosten nähdään edesauttavan korkeaa tilintarkastuksen laatua etenkin silloin, kun sen suorittaa asiantunteva ja riippumaton, kompetenssia omaava henkilö. Testien nähdään tukevan korkean laadun tuottamista sen sijaan silloin, kun niissä sovellettavat toimenpiteet tuottavat luotettavaa ja tarkoituksenmukaista evidenssiä. (Francis 2011, 126; Knechel ym. 2013, 391). Tilintarkastajan tai tarkastustiimin henkilökohtaisten ominaispiirteiden ohella testeihin vaikuttaa muun muassa tilintarkastusyhteisön omat prosessit ja metodologia, jota tarkastuksessa sovelletaan (PCAOB 2013, 2.) Koska tilintarkastus on tietoon perustuva asiantuntijapalvelu, jonka panokset riippuvat toteuttajastaan ja hänen parhaan harkintakyvyn perusteella tehdyistä päätöksistä, sen laatu on aina riippuvainen tekijästään ja tarkastukseen kulloinkin vaikuttavasta kontekstista. Koska myös jokainen asiakas ja siihen tilintarkastusriski on ainutlaatuinen, jokaisessa toimeksiannossa tulee tunnistaa, mikä panosten määrä on sopiva riittävän varmuuden saamiseksi. (IAASB 2013, 20; Knechel ym. 2013, 391–401).

Tarkastusprosessin panokset liittyvät läheisesti aiemmin esitettyyn tilintarkastuksen riskimalliin (Kuvio 2), jonka taustalla vallitsee perusajatus kunkin asiakkaan riskisyyden ainutlaatuisuudesta. Riskisyys riippuu aina pitkälti asiakasyrityksessä vallitsevista olosuhteista, kuten asiakkaan liiketoimien monimutkaisuudesta ja taloushallinnon tietojärjestelmistä, jotka voivat vaikuttaa suoraan johdon kannustimiin tuottaa luotettavaa taloudellista tietoa. Tilintarkastajan tulee tämän perusteella suunnitella tarkastustyö siten, että hyväksyttävä kokonaisriski on riittävän alhaisella tasolla. Suunnittelu sekä sen perusteella toteutettavat tarkastustoimenpiteet ovat pitkälti kiinni tilintarkastajan tai tarkastustiimin yksilöllistä laadullista ominaisuuksista, kuten ammatillisesta harkinnasta, tietämyksestä ja ammattitaidosta. Tämän vuoksi toimeksiantoihin tulisikin valita aina sellaiset henkilöt, joiden osaamisen soveltuu parhaiten juuri kyseisen toimeksiannon suorittamiseen. (AICPA/SAS 107; Knechel ym. 2013, 391).

Tilintarkastuksen suorittajan kautta tilintarkastuksen laatuun vaikuttavat myös kannustimet ja motiivit, ammatillinen skeptisyys sekä tietämys ja kokemus. Kannustin- ja motiivitekijät ovat useimmiten asiakkaisiin liittyviä tekijöitä, jotka vaikuttavat negatiivisesti tilintarkastusprosessin laatuun. Esimerkiksi pelko asiaan menettämisestä tai tiukka tarkastusbudjetti saattavat vaikuttaa siihen, millaisilla resursseilla tai objektiivisuudella tarkastustyö suoritetaan, ja heikentää siten tilintarkastuksen laatua. (IAASB 2013, 16; Knechel ym. 391). Kannustimia voidaan tarkastella toisaalta myös kontekstin kautta panoksiin vaikuttavien lakien ja alan säätelyn valossa. Näin tarkasteltuna tilintarkastuksen huolellisuusvelvoite ja vahingonkorvausvastuu toimivat kannustimina tuottaa lakien ja

standardien mukaista korkealaatuista tilintarkastusta. (Francis 2011, 126). Myös tilintarkastusyhteisön sisäiset kannustimet, kuten uralla etenemisen mahdollisuudet ja bonukset toimivat eräinä kannustimina, joiden voidaan nähdä vaikuttavan positiivisesti tilintarkastajan tuottamaan laatuun (IAASB 2013, 37.)

Tilintarkastusyhteisön sisäiset kannustimet liittyvät osaltaan tulokortin mittariin *yhteisön luoma paine*. Tilintarkastusyhteisöt ovat yleensä voittoa tavoittelevia toimijoita, joiden kannattavuus riippuu tilintarkastuspalkkioiden ja tarkastuksen suorittamisen sitomien kustannusten suhteesta. Partnereiden on tässä suhteessa kannettava vastuuta suorittamistaan toimeksiannoista, mikä saattaa aiheuttaa aikapaineita tarkastuksen suorittajille. (Brown ym. 2016, 966 IAASB 2013, 33–34). Aikapaineen voidaan nähdä johtavan vaihtokauppa-tilanteeseen (engl. *trade-off*) tilintarkastuksen tehokkuuden ja hyötysuhteen välillä, jolloin toisen tekijän parantaminen aiheuttaa väistämättä toisen heikkenemisen. Aikapaine tai tiukka tarkastusaikataulu kasvattavat siten todennäköisyyttä heikommasta ammatillisen skeptisyyden soveltamisesta, tarkastustoimenpiteiden vähentämisestä tarkoituksenmukaista alemmalle tasolle tai ennenaikaisista tarkastustyöpapereiden sign-off-kirjauksista, ja toimivat siten riskinä tilintarkastuksen laadulle. (Knechel ym. 2013, 392–393).

Ammatillinen skeptisyys tarkoittaa ennen kaikkea tarkastusevidenssin kriittistä arvioimista, kyseenalaistamista ja tarkkaavaisuutta sellaisten olosuhteiden varalta, jotka saattavat viestiä olennaisesta virheestä tai väärinkäytöksestä. Se auttaa tilintarkastajaa siten arvioimaan tarkastusevidenssin riittävyttä ja tarkastustoimenpiteiden tuloksia. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 33; IAASB 2013, 26; Wooten 2003, 50). Aiemmissä tutkimuksissa onkin löydetty positiivinen yhteys ammatillisen skeptisyyden ja tilintarkastuksen laadun välillä. Asiaa voidaan tarkastella joko taipumuksellisten tai tilannekohtaisten tekijöiden kautta, jotka vaikuttavat molemmat suoraan sovellettavan ammatillisen skeptisyyden tasoon. Taipumuksellisia tekijöitä ovat tilintarkastajan ominaispiirteisiin liittyviä, kuten moraalinen perustelu tai luonteelle ominainen skeptisyys. Myös oman ammatitaidon tunnistaminen ja ammatillinen sitoutuneisuus työhön kasvattavat ammatillisen skeptisyyden tasoa, minkä vuoksi asiaa voidaankin tarkastella tilintarkastajan laadun ja ammatillisen skeptisyyden välisenä suhteena, joka parantaa edelleen tilintarkastuksen laatua. (Knechel ym. 2013, 391–392; Kusumawati & Syamsuddin 2018, 2, 9). Tilannekohtaiset tekijät ovat sen sijaan asiakkaaseen yhteydessä olevia; esimerkiksi asiakkaan ja tilintarkastajan välisen suhteen kesto tai kommunikaation laatu vaikuttavat tilintarkastajan soveltamaan ammatilliseen skeptisyyteen (Knechel ym. 2013, 392.) Shaubin (1996, 154) mukaan jälkimmäisenä mainitut tekijät voidaan nähdä vaikutukseltaan voimakkaampina.

Myös tilintarkastajan tietämyksellä ja kokemuksella nähdään olevan suora vaikutus tilintarkastuksen laatuun. Väite saa tukea myös psykologian tutkimuksista, joiden mukaan henkilöiden psykologisten ja kognitiivisten ominaispiirteiden voidaan nähdä olevan

vuorovaikutuksessa henkilön suorituskyvyn kanssa (Dillard & Ferris 1989, 208; Ho & Waymond 1993.) Esimerkiksi toimialakohtainen tietämys tai pitkän asiakassuhteen ker-
 rittämä kokemus asiakkaasta vaikuttavat tilintarkastajan asiantuntemukseen ja sitä kautta
 tilintarkastuksen laatuun (Bedard 1989; Bonner ym. 1990; IAASB 2013, 26; Knechel ym.
 2013, 392.) Asiakkaan toimialan erityistuntemuksen on todettu johtavan esimerkiksi pa-
 rempaan kykyyn tunnistaa virheitä, arvioida tilintarkastusriskin komponentteja ja tuoda
 esiin puutteita asiakkaan sisäisissä kontrolloissa (Owhoso ym. 2002; Green 2008, Mo-
 roney & Simnett 2009; Stephens 2011.) Pidempi työskentely saman asiakkaan parissa
 saattaa taas auttaa arvioimaan paremmin asiakkaan liiketoiminnan kehityskohtia, mutta
 voi myös toisaalta vaarantaa laadun muita panoksia, kuten objektiivisuuden ja skeptisyy-
 den soveltamista tarkastustyössä (IAASB 2013, 26, 64.) Asiakas- ja toimialakohtaisen
 kokemuksen ohella myös tilintarkastajan oman alan työkokemuksella on merkitystä. Kun
 tarkastellaan tilintarkastuksen laadun vaihtelua selittäviä tekijöitä, alan työkokemusvuo-
 sien vaikutus nähdään kuitenkin kokonaistasolla pienenä. (Qi ym. 2015; 71, 82).

Panoksilla voidaan yleisesti nähdä olevan merkittävä vaikutus tilintarkastuksen laadun
 muodostumisessa, sillä parannukset panosten laadussa vaikuttavat myös muihin laadun
 indikaattoreihin ja lopulta tulokortissa esitettyihin tuloksiin. (Knechel ym. 2013, 393).
 Pienyhtiöiden kontekstissa tarkasteltuna on hyvä huomata, kuinka tilintarkastajien ja
 pienyhtiöiden välinen palvelusuhde on usein pitkäkestoinen ja perustuu tilintarkastajan
 pitkäaikaiselle kokemukselle asiakkaan liiketoiminnasta. Näin ollen tilintarkastajan tulisi
 kiinnittää laadun kannalta erityistä huomiota soveltamaansa objektiivisuuteen ja skepti-
 syyteen. Lisäksi tilintarkastajan korostunut neuvonantorooli pienyhtiöiden toimeksian-
 noissa kasvattaa tilintarkastajan riippumattomuuteen liitettävää riskiä, minkä vuoksi ti-
 lintarkastajan tulisi noudattaa objektiivisuutta, skeptisyyttä ja rehellisyyttä paitsi omasta,
 myös erityisesti kolmansien osapuolien näkökulmasta. (IAASB 2013, 64, Tomperi 2018,
 10).

3.2.2 Tarkastusprosessi

Panosten laatu virtaa tulokortissa seuraavaksi eteenpäin tarkastusprosessiin. Tarkastus-
 prosessin voidaan nähdä tuottavan korkeampilaatuisia tilintarkastuksia, mikäli tarkastuk-
 sen suorittavat henkilöt tekevät tarkoituksenmukaisia päätöksiä suoritettavista testeistä,
 jotka tuottavat relevanttia ja luotettavaa evidenssiä lopputuloksena olevan lausunnon tu-
 eksi. (Francis 2011, 126). Prosessin laatu onkin viime kädessä kiinni sen suorittajien so-
 veltamasta ammatillisesta harkinnasta systemaattisen tarkastusprosessin kaikissa vai-
 heissa, jotka voidaan jakaa karkeasti riskienarviontiin, sisäisten kontrollien arviointiin,
 testaukseen ja tarkastustyön review-prosessiin. Jokaisen toimeksiannon ainutlaatuisuus

vaikuttaa merkittävästi suoritettavaan prosessiin, sillä asiakkaiden erilaiset liiketoimintasuunnitelmat, liiketoimet, johdon kannustimet, riskit ja kontrollit vaikuttavat aina omalla tavallaan siihen, miten tarkastus suunnitellaan ja toteutetaan (Knechel ym. 2013, 390, 393). Edellä mainittujen ammatillisen harkinnan ja tarkastustoimenpiteiden ohella prosessiin vaikuttavat myös muun muassa tilintarkastajan ja asiakkaan välinen suhde, yhtiön tasolta tulevat metodologiat, toimintatavat ja työkalut, teknisen tuen saatavuus ja alan standardit (IAASB 2013, 37; Knechel ym. 2013, 389.)

Ammatillisen harkinnan soveltaminen voi tarkoittaa esimerkiksi ongelmakohtien tunnistamista, liiketoiminnan luonteen ymmärtämistä, evidenssin riittävyyden arvioimista ja sen käytön perusteiden dokumentointia (IAASB 2013, 32–33.) Koska panoksia on haastavaa mitata määrällisin mittarein, tilintarkastajan tulisi arvioida panosten laadun tasoa ammatillisen harkintansa nojalla ja tehdä tämän perusteella päätöksiä suorittamistaan tarkastustoimenpiteistä. Yleisesti voidaan todeta, että panosten hyvä laatu, kuten laadukas ammatillinen skeptisyys, tietämys ja kokemus, on positiivisessa vuorovaikutussuhteessa ammatillisen harkinnan kanssa. Panoksissa esitetyt kannustimet ja motiivit saattavat kuitenkin riskeerata ammatillisen harkinnan ja vaikuttaa sitä kautta negatiivisesti tilintarkastuksen laatuun. (Knechel ym. 2013, 391–393).

Morrillin (1996, 372) kuvaus ammatillisen harkinnan käytöstä kuvastaa hyvin niitä edellytyksiä, joita sen soveltaminen tilintarkastajalta vaatii:

Prosessia, jonka perusteella päädytään tilintarkastuskertomuksen johtopäätökseen, voidaan kuvata ammatilliseksi harkinnaksi silloin, kun se on analyttistä, objektiivista, varovaista ja rehellistä. Ammatillisen harkinnan tulee perustua kokemukseen ja tietämykseen ja sen suorittamisessa tulee ottaa huomioon vastuu niille, kehen johtopäätös vaikuttaa.

Kuvauksen mukaan myös tilintarkastajan objektiivisuudella, varovaisuudella ja rehellisyydellä voidaan nähdä olevan tärkeä rooli ammatillisen harkinnan laadun kannalta. Morrillin (1996, 372–375) mukaan ammatillista harkintaa voidaan pitää yhtä tärkeinä, tai jopa tärkeämpänä ominaisuutena kuin osaamista ja kokemusta. Ammatillisen harkinnan tarkasteluun tuo kuitenkin haasteensa sen ei-kvantifioitavissa oleva laadullinen luonne.

Ammatilliseen harkintaan vaikuttavat pitkälti samat heuristiikat ja ennakoasenteet kuin yleisesti päätöksenteossa. Tilintarkastajien on tutkittu olevan erityisen alttiita etenkin ankkuroinnin ja edustavuuden heuristiikoille. Ankkuroinnin tapauksessa tilintarkastaja saattaa nojautua liikaa ensimmäisenä havaitsemaansa alkutilaan, kuten asiakkaan esittämään kirjanpitoarvoon, vaikka ammatillisen harkinnan perusteella muodostettu odotusarvo kyseisen tilin arvosta olisikin tästä poikkeava. Vastaavasti edustavuuden heuristiikka nostaa esille riskin siitä, että tilintarkastaja painottaa turhan paljon edusta-

viksi todettuja havaintoja saattaa jättää esimerkiksi epäedustavat otokset kokonaan huomiotta. (Anandarajan ym. 2008, 355; Knechel ym. 2013, 393; Nelson & Tan 2005, 44). Tilintarkastajien tietämyksestä ja suoritettavista tarkastustoimenpiteistä saadulla kokemuksella onkin aiemmissa tutkimuksissa todettu olevan positiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun, sillä tarkastuksen suorittaja nojautuu tällöin pienemmällä todennäköisyydellä tiettyihin ennakoasenteisiin. Näin voidaan välttää esimerkiksi tilanne, jossa tilintarkastajan tietämys johdon sisäisten kontrollien arvioinnista saattaa vaikuttaa siihen, miten hän itse arvioi asiakkaan sisäisiä kontroleja. (Knechel ym. 2013, 393.)

Kuten edellä todettiin, tilintarkastuksen riskienarviointiprosessi on tärkeä toimenpiteiden luonteen, laajuuden ja ajoituksen selvittämiseksi. Aiempien tutkimusten pohjalta on löydetty tiettyjä tekijöitä, jotka saattavat heikentää riskienarviointiprosessin laatua. Ensimmäinen näistä liittyy riskienarvioinnin lähestymistapaan; tilintarkastaja voi lähestyä väärinkäytöksen riskiä lähtökohtaisesti joko kokonaisvaltaisesta näkökulmasta tai näkökulmasta, jossa arvioidaan riskin komponentteja erikseen. Aiemmissa tutkimuksissa on todettu, kuinka tilintarkastajien on usein haastavaa muokata tarkastussuunnitelmaa vastaamaan riskiarvioinnin tuloksia. Etenkin tässä tilanteessa riskikomponenttien erillisen tarkastelun voidaan nähdä auttavan tarkastustuntien tai -toimenpiteiden mukauttamista. (Zimbelman 1997, 76–77, 93). Hyvän laadun varmistamisen kannalta olisi lisäksi tärkeää, ettei toimeksiannon vastuullisten tilintarkastajien rooli rajoittuisi review-tarkastukseen, vaan että he olisivat aktiivisesti mukana myös riskienarvioinnissa ja muussa toimeksiannon suunnittelussa (IAASB 2013, 21.)

Tarkastuksen toteuttaminen jaetaan tulokortissa erikseen analyyttisiin toimenpiteisiin, evidenssin keräämiseen ja arviontiin sekä yleisesti tarkastuksen toteuttamiseen vaikuttaviin tekijöihin. Lähtökohtaisesti asiakkaan monimutkaisuus ja siihen liittyvät riskit vaikuttavat eniten siihen, millainen suoritettava tarkastusprosessi on. Kyseiset tekijät määrittelevät sen, millainen on tarkastuksen tuntibudjetti, millaisia tarkastustoimenpiteitä suoritetaan ja millaisia henkilöitä tarkastuksen suorittamiseen valitaan. Esimerkiksi toimeksiannon riskisyyttä voidaan kompensoida yksinkertaisesti valitsemalla siihen kokeilempia tilintarkastajia. Analyyttisten toimenpiteiden luonne aiheuttaa itsessään tietyn riskin tilintarkastuksen laadulle; kyseiset toimenpiteet ovat pitkälti riippuvaisia tilintarkastajan ammatillisesta harkinnasta, minkä vuoksi myös niihin liittyy tiettyjä heuristiikkoja, kuten liiallinen nojautuminen analyyttisten tarkastustoimenpiteiden positiivisiin tuloksiin. Tarkastustoimenpiteet ja evidenssin kerääminen riippuvat myös aina kunkin tilintarkastusyhteisön soveltamasta metodologiasta, jolla pyritään vastaamaan systemaattisesti tarkastukseen liittyvään epävarmuuteen. Laadun prosessinäkökulmasta metodologian vaarana on liiallinen tilintarkastajan päätöksentekoprosessin ja ammatillisen harkinnan rajoittaminen. (Knechel ym. 2013, 394–396). Metodologian soveltamisessa on hyvä

huomioida myös tarkastettavan yrityksen koko; pienten, yksinkertaisten yhtiöiden tarkastuksessa ei ole prosessin kannalta välttämättä mielekästä soveltaa turhan monimutkaisia metodologioita (IAASB 2013, 62.)

Myös review-tarkastusprosessi vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun tarkastukseen osallistuvien ennakkoasenteiden ja preferenssien kautta. Muutamat tutkimukset ovat nostaneet esille, kuinka ammatillinen harkinta saattaa olla puolueellista, mikäli tarkastustyön suorittaja on tietoinen partnerin tai muun tarkastuksen päävastuullisen tilintarkastajan preferensseistä. Päävastuulliset tilintarkastajat saattavat olla liiankin luottavaisia alaisensa kykyihin tarkastuksen suorittamisessa tai vastaavasti tuudittautua alaisen suorituskyvyn maineeseen tai omaan alkuperäiseen mielipiteeseen tämän suorituskyvystä, vaarantaen tällöin oman ammatillisen harkintansa. Käyttäytymiseen liittyvien tekijöiden ohella myös review-tarkastuksen ajoituksella ja toteutustavalla (kasvotusten vs. elektronisesti toteutettava) on todettu olevan vaikutusta laadun muodostumisen kannalta. (Knechel ym. 2013, 396–397). Vaikka review-prosessiin liittyy erilaisia riskejä preferensseihin ja ennakkoasenteisiin liittyen, panostusten review-tarkastusprosesseihin on nähty johtavan myös parannuksiin tilintarkastuksen laadussa. Osa prosessin kautta laatuun vaikuttavista tekijöistä, kuten ammatillinen harkinta, ovat aineettoman luonteensa vuoksi hankalasti havaittavissa, mutta niiden ymmärtämisellä ja niihin panostamisella on todettu olevan merkittävä potentiaali hyvän tilintarkastuksen laadun tuottamisessa. (Knechel ym. 2013, 396–397; Messier ym. 2008, 1242; Shankar & Tan 2006, 474).

3.2.3 Lopputulokset

Tilintarkastajan kertomus on tilinpäätöksen käyttäjille usein ainoa konkreettinen asia, jonka perusteella he voivat arvioida tilintarkastuksen laatua. Tilintarkastusprosessin lopputuloksena voi syntyä kuitenkin myös ulkopuolisten osapuolten näkökulmasta ei-havaittavissa olevia tuloksia, kuten parannuksia asiakkaan taloudellisissa raportointitavoissa ja sisäisissä kontroleissa, joiden aiempia puutteita tilintarkastaja on saattanut panna merkille ja kommunikoida asiakkaalle. On tärkeää huomata, että sidosryhmien eriävät intressit ja subjektiiviset näkemykset tilintarkastuksen laadusta johtavat siihen, että tulokset ovat eri sidosryhmille erilaisia. Tietyillä sidosryhmillä, kuten yrityksen johdolla, saattaa olla enemmän tietoa ja suoraa käsitystä tietyistä panoksista, ja voivat siten arvioida paremmin tilintarkastuksen laatua. (IAASB 2013, 45; Zerni 2009, 17). Perinteisesti korkealaatuinen tilintarkastus on yhdistetty tietyn negatiivisen tuloksen puuttumiseen, kuten aiemmin mainitun oikeuskanteen tilanteeseen, tai tietyn positiivisen tuloksen olemassaoloon. Pienyhtiöille tämä voi tarkoittaa esimerkiksi tärkeää neuvonantoa liiketoiminnallisten tai kirjanpidollisten päätösten tueksi. (IAASB 2013, 62; Knechel ym. 2013, 397).

Tilintarkastuksen perimmäinen tavoite on tarjota tilinpäätöksen käyttäjille lausunto, joka vahvistaa tilinpäätöksen luotettavuuden. Tilintarkastuksen lopputulos voidaan siten kiteyttää tilintarkastajan raportteihin, minkä vuoksi tilintarkastuksen laatua tarkastellaan usein tilintarkastuskertomuksen oikeellisuuden valossa; siltä näkökannalta, antaako tilintarkastaja johtopäätöksenä oikean muotoisen tilintarkastuskertomuksen. Tilintarkastuskertomusten informatiivisuuteen liittyvien rajoitteiden vuoksi niillä voidaankin nähdä olevan enemmän symbolista kuin informatiivista arvoa. (IAASB 2013, 44; Zerni 2009, 17.) Helpommin havaittavissa oleva lähestymistapa tarkastella tilintarkastuksen laatua lopputulosten näkökulmasta, on laadun tarkastelu esimerkiksi kertomusten going concern -mukautusten valossa. On todettu, että ulkopuoliset sidosryhmät näkevät kyseisten mukautusten signaloivan korkeammasta tilintarkastuksen laadusta, mutta ongelmallista on se, ettei niitä aina anneta sellaisissa tilanteissa, joissa olisi tarvetta. Esimerkiksi Yhdysvalloissa toteutetun tutkimuksen mukaan vain keskimäärin 50-60 prosenttia konkurssiin ajautuneista yhtiöistä oli saanut going concern -mukautuksen. (Carson ym. 2013, 366; Knechel ym. 2013, 398–399).

Edellä mainitut going concern -mukautukset heijastavat niin sanottua tilintarkastuksen ulkoisen laadun kuvaa (engl. *audit quality in appearance*), jolla viitataan sellaisiin konkreettisiin havaintoihin, joita tilinpäätöksen käyttäjillä on tilintarkastuksen laadusta. Tilintarkastuskertomusten standardimuotoisuus onkin herättänyt keskustelua siitä, pitäisikö tilintarkastuskertomuksista tehdä informatiivisempia niin, että ne viestisivät läpinäkyvämmiin tarkastuskohteesta ja itse tarkastusprosessista. Tämän on uskottu auttavan tilinpäätöksen käyttäjiä arvioimaan yhtiön taloudellista tilaa ja suorituskykyä sekä tilintarkastuksen laatua entistä paremmin. (IAASB 2013, 46; King ym. 2012; PCAOB 2011, 542). Laatu ilmenee kuitenkin useimmiten sellaisten tekijöiden kautta, jotka eivät ole tarkastelijalleen näkyvissä, minkä vuoksi tilintarkastuksen laadun tarkastelu on yleisempää sen tosiasiallisen laadun (engl. *audit quality in fact*) kautta. (Kaplan ym. 1990, 197; King ym. 2012, 539; Menon & Williams 2004, 1096).

Tilintarkastuksen laatua voidaan tarkastella tulospäätöksessä myös asiakkaan tilinpäätökseen sisältyvien harkinnanvaraisten erien kautta (Knechel 2013, 398.) Wattsin (2003a, 2003b) mukaan vähäinen harkinnanvaraisten erien määrä indikoi korkeampaa tilinpäätösinformaation laatua ja välillisesti myös tilintarkastuksen laatua. Harkinnanvaraisten erien vähäisen määrän on todettu olevan positiivisessa vuorovaikutuksessa muun muassa tilintarkastajan toimialatuntemuksen, tilintarkastusyhteisön koon ja pitkäaikaisen alan kokemuksen kanssa. Tilinpäätösten, joissa arvionvaraisia eriä on merkittävästi, on todettu sen sijaan lisäävän esimerkiksi oikeuskanteiden riskiä. Tutkimuksista tilinpäätösinformaation ja tilintarkastuksen laadun suhteen on kuitenkin paljon eriäviä näkemyksiä. (DeFond ym. 2012; Jenkins & Velury 2008). Suurin syy tähän on todennäköisesti laadun tulosindikaattorien välillinen ja ei-havaittavissa oleva luonne, minkä vuoksi

Knechel ym. (2013, 401) toteavatkin, etteivät tulosperusteiset mittarit ole välttämättä paras vaihtoehto tarkastella tilintarkastuksen laatua. Tulosperusteisten mittareiden joukossa on kuitenkin olemassa myös suorempia laadun indikaattoreita; esimerkkinä Knechel ym. (2013, 400) nostavat esille muun muassa tilintarkastuksen laadunvalvonnan, jonka perusteella havaittu heikko laatu tilintarkastuksessa saattaa johtaa suuriinkin sanktioihin ja viestii myös ulkopuolisille sidosryhmille laadun tuloksista.

3.2.4 Konteksti

Tuloskortin konteksti käsittelee tilintarkastuksen ympäristöön liittyviä tekijöitä, jotka vaikuttavat tilintarkastuksen luonteeseen ja laatuun. Kuten kuvioista 3 nähdään, ne ovat suorassa vuorovaikutuksessa tilintarkastuksen panoksiin ja tarkastusprosessiin, jotka sen sijaan vaikuttavat epäsuorasti tilintarkastuksen tuloksiin. Koska tilintarkastuksen panoksissa, kuten kannustimissa tai yhteisön luomissa paineissa, tapahtuneita ympäristön aiheuttamia muutoksia on usein vaikea havaita, aiempi tutkimus on keskittynyt lähinnä tulosten ja kontekstin välisiin tekijöihin. Kontekstitekijöiden tarkastelu on lisäksi pitkälti kulttuurisidonnaista, sillä eri maiden kirjanpitoikäytännöt ja liiketoiminta yleisesti saattavat vaihdella hyvinkin paljon. Yleisesti ottaen kehittyneemmissä maissa taloudellisen raportoinnin ajantasaisuuteen ja luotettavuuteen, sekä sitä kautta tilintarkastuksen laatuun kohdistuu enemmän odotuksia. (IAASB 2013, 206; Knechel ym. 2013, 403).

Eräs esimerkki kontekstin indikaattoreista on panosten tarkastelun yhteydessä mainittu tilintarkastusyhteisön luoma paine. Tiettyjen aika- tai kustannustavoitteiden täyttämiseen tai tilintarkastuspalkkion saavuttamiseen liittyvät paineet syntyvät aina ympäröivästä kontekstista vaikuttaen tarkastustyön suorittajaan, prosessissa sovellettavaan ammatilliseen harkintaan ja lopulta koko tilintarkastusprosessiin ja sen tuloksiin. (Knechel ym. 2013). Asiaa on tutkittu myös siinä suhteessa, miten markkinat käsittävät tilintarkastuksen laadun. Vaikka tilintarkastusyhteisön mainetta ei olla suoraan tunnistettu laadun indikaattoriksi, tutkimuksissa on löydetty näyttöä sille, kuinka markkinat valitsevat mieluummin tilintarkastusyhteisöjä, joilla on kyvyiltään tai maineeltaan ”parempia” tilintarkastajia. Asiakkaat raportoivat esimerkiksi harkinnanvaraisia eriään täsmällisemmin, kun tilintarkastus on Big 4 -yhtiön suorittama. (DeAngelo 1981; Moizer 1997; Okolie 2014). Kuten aiemmin todettiin, harkinnanvaraisten erien vähäisen määrän on todettu olevan edelleen positiivisessa vuorovaikutuksessa muun muassa tilintarkastajan toimialatunteemukseen, vaikuttaen sitä kautta parempaan tilintarkastuksen laatuun. Siihen, millaiseksi yhtiön brändikuva muodostuu, vaikuttaa sen henkilöstön lisäksi muun muassa tilintarkastusyhteisön koko tai markkinointikeinot. (IAASB 2013, 70; Knechel ym. 2013, 403).

Tuloskortissa nostetaan esiin myös tilintarkastajan ja asiakkaan välisen suhteen vaikutus tilintarkastuksen laadulle. Avoimen vuorovaikutussuhteen voidaan nähdä auttavan tilintarkastajaa tunnistamaan, arvioimaan ja vastaamaan olennaisten virheellisyyksien riskeihin, etenkin monimutkaisiin tai epätavallisiin liiketapahtumiin liittyen. Mikäli avoimen viestinnän kulttuuri asiakassuhteessa on puutteellista, on laadukasta tilintarkastusta haastavampaa suorittaa tehokkaasti. (IAASB 2013, 50–51). Vuorovaikutussuhteeseen vaikuttaa lukuisia niin osapuolista riippuvaisia kuin riippumattomiakin tekijöitä, kuten ulkopuoliset olosuhteet (esimerkiksi alan säätely), tilintarkastajan ominaispiirteet (esimerkiksi kirjanpidollinen osaaminen ja neuvottelutaidot) tai osapuolten kannustimet tilintarkastuksen suorittamisessa. Alan tutkimuksissa kilpailee lähtökohtaisesti kaksi vastakkaista näkemystä, joista toisen mukaan lyhyt asiakassuhde merkitsee heikompaan asiakkaan tuntemista, kun taas toisen mukaan pitkä asiakassuhde saattaa vaarantaa objektiivisuuden. Asiakassuhteen kestolla on siten todettu tutkimuksissa olevan sekä negatiivisia että positiivisia vaikutuksia tilintarkastuksen laadun kannalta. (Knechel ym. 2013, 396, 402–403).

Kontekstitekijöiden kautta tilintarkastuksen laatuun liittyy lisäksi esimerkiksi erilaiset instituutiot – kuten lait sekä tilintarkastus- ja kirjanpitoalojen säätely –, kulttuuriset tekijät ja asiakkaiden soveltamat tietojärjestelmät. Lait ja muut alaa säätelevät normit vaikuttavat usein suoraan taloudellisen raportoinnin luotettavuuteen; ne muun muassa määrittelevät johdon vastuita tilinpäätösraportointiin liittyen, synnyttävät tiedonantovelvollisuuksia ja toimivat pelotteena vilpilliselle taloudelliselle raportoinnille. Vaikka lait luovatkin hyvän ympäristön panosten, prosessin ja tuloksen hyvälle laadulle, on hyvä ottaa huomioon myös johdon toimintaan liittyvät rajoitteet, sillä minkään lain olemassaolo ei yksinään takaa lakien asianmukaista noudattamista. (Andiola 2014, IAASB 2013, 53–54; Knechel ym. 2013, 401).

4 KOKEMUKSIA KEVYEMMÄSTÄ TARKASTUKSESTA JA LAADUN OMINAISPIIRTEISTÄ

4.1 Tutkimusaineiston hankinta ja analysointi

Tutkimuksen empiirinen osuus toteutettiin kvalitatiivisena haastattelututkimuksena. Tutkimusaineistoon valinnassa nousi tärkeimmäksi kriteeriksi tilintarkastajan kokemus sekä lakisääteisten että kevyempien tarkastusten suorittamisesta. Koska suomalaisessa tilintarkastuskontekstissa ei ole tällä hetkellä mahdollista tarkastella kokemuksia kevyemmän tarkastuksen suorittamisesta, tutkimusaineisto valittiin Tanskasta. Kriteerillä, joka edellytti kokemusta kevyempien tarkastuksen parissa työskentelystä, saatiin samalla rajattua tarkastelu pienyhtiöiden kontekstiin.

Haastateltavien valinnassa ei asetettu kriteeriksi tilintarkastajan auktorisointia tai asemaa tilintarkastusyhteisössä, koska tilintarkastuksen laatuun vaikuttavat omalta osaltaan tarkastuksen suorittajan lisäksi myös päävastuullisen tilintarkastajan tietämys, kokemus, ominaisuudet, ammatillinen harkinta ja lukuisat muut luvussa 3 esitetyt tekijät. Koska laadun käsitteeseen liittyy monenlaisia elementtejä ja tavoitteena on syvällisen tiedon kerääminen Suomessa käytännön tasolla tuntemattomasta asiasta, erilaisten taustojen mukaan ottaminen nähtiin positiivisena asiana ja mahdollistavan monipuolisten näkökulmien esiintulon. Valintakriteerinä ei myöskään nähty tarpeellisenä jakoa Big 4 -yhteisöjen ja muiden tilintarkastusyhteisöjen välillä, sillä Suomessa pienyhtiöiden tarkastusta suorittavat molempien tyyppiset yhtiöt ja tarkastuksen keskiössä on tilintarkastusyhteisöjen sijasta tilintarkastajien yksilölliset kokemukset.

Tutkimukseen valikoituvat tilintarkastajat työskentelivät kaikki haastatteluiden suoritushetkellä samassa Big 4-yhtiössä. Samainen tilintarkastusyhteisö on siten sekä Tanskassa että Suomessa suuri toimija. Haastateltavia lähdettiin kartoittamaan internet-sivujen avulla. Internet-sivujen avulla ei saatu kuitenkaan suoraan tietoa siitä, millaisia toimeksiantoja kyseinen tilintarkastaja suorittaa, minkä vuoksi asiasta lähdettiin ottamaan selvää lähettämällä potentiaalisille haastateltaville sähköposti. Sähköposteissa tuotiin esille suoritamani tutkimuksen aihe, siihen liittyvät pääteemat sekä aiheen tarkoitus ja ajankohtaisuus. Tilintarkastajilta kysyttiin, ovatko he työskennelleet lakisääteisten tilintarkastustoimeksiantojen lisäksi kevyempien tarkastustoimeksiantojen parissa ja tuotiin ilmi, että kokemus kevyempien tarkastusten suorittamisesta on haastattelun kannalta välttämätön kriteeri. Sähköposteissa todettiin osallistumisen haastatteluun olevan vapaaehtoista.

Sähköpostit lähetettiin kolmessa eri vaiheessa: ensimmäisessä vaiheessa neljälle tilintarkastajalle, toisessa vaiheessa kuudelle ja viimeisessä vaiheessa kolmelle tilintarkastajalle. Ensimmäisen vaiheen perusteella saatiin yksi vastaus. Kyseinen tilintarkastaja oli

totesi omaavansa kokemusta molempien tyyppisistä tarkastuksista ja ilmoitti olevansa vapaaehtoinen haastatteluun. Toisella kierroksella myönteisiä vastauksia saatiin kaksi kappaletta. Kaksi haastateltavaa vastasi olevansa kesälomalla ja yksi vastaajista kertoi työskennelleensä vain lakisääteisten tilintarkastusten parissa. Viimeisten sähköpostien joukosta kaksi jätti vastaamatta ja yksi vastaaja vastasi täyttävänsä asettamani kriteerin ja olevan halukas osallistumaan haastatteluun. Haastatteluun valikoitui siten kokonaisuudessaan neljä tilintarkastajaa, joiden kanssa sovittiin seuraavaksi haastatteluajankohdat ja haastattelupaikka. Maantieteellisten rajoitteiden vuoksi haastattelut nähtiin hankalaksi toteuttaa haastateltavien fyysisissä toimitiloissa, minkä vuoksi haastateltavien kanssa sovittiin, että haastattelut toteutettaisiin Skype-yhteyden avulla. Haastateltavat suhtautuivat tähän myönteisesti, minkä vuoksi Skypen nähtiin luovan myös luontainen haastatteluympäristö. Haastateltavat suostuivat samalla haastattelutilanteen äänittämiseen. Koska haastateltavan ja haastateltavien ainoa yhteinen kieli oli englanti, kyseinen kieli valittiin haastattelun toteutuskieleksi.

Haastateltaviin oltiin uudelleen yhteydessä noin viikko ennen haastatteluiden toteuttamista, jolloin kaikille lähetettiin samanlainen puolistrukturoidun haastattelun haastattelurunko. Kyseinen haastattelurunko on esitetty tutkimuksen lopussa sekä alkuperäisenä englanninkielisenä versiona (liite 1) siinä muodossa, jossa se haastateltaville lähetettiin, että suomenkielisenä versiona (liite 2). Samoissa sähköposteissa vahvistettiin haastattelun käsittelyn luottamuksellisuus ja haastateltavan sekä hänen edustamansa yhtiön nimien säilyminen anonyymeinä. Haastateltaville mainittiin lisäksi haastatteluotteiden sisällyttämisestä julkaistavaan tutkimukseen.

Haastateltavien anonymiteetin säilyttämiseksi haastateltavat nimettiin tilintarkastajiksi A, B, C ja D. Haastattelutiedot on tiivistetty alla esitettävään taulukkoon.

Taulukko 2 Haastattelutiedot

	Tilintarkastajan asema	Kokemus alalla	Haastattelun ajankohta	Haastattelun kesto
Tilintarkastaja A	Senior, KHT	5,5 vuotta	8.7.2019	40 min 16 s
Tilintarkastaja B	Senior Manager, KHT	n. 20 vuotta	8.7.2019	55 min 13 s
Tilintarkastaja C	Partner, KHT	n. 20 vuotta	9.7.2019	44 min 26 s
Tilintarkastaja D	Senior Manager, KHT	14 vuotta	9.7.2019	58 min 48 s

Tilintarkastajan auktorisointi on esitetty taulukossa Suomessa tunnetulla KHT-tilintarkastajan (Keskuskauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja) nimikkeellä, joka vastaa Tanskassa käytännössä samaa pätevyyttä. Kokemus alalla on ilmaistu ottamalla mukaan

kokemusvuodet sekä tilintarkastuksesta että kevyemmästä tarkastuksesta. Kaikki haastateltavat nostivat esille, kuinka kevyempää tarkastusta soveltavat yhtiöt ovat vielä Tanskassa melko harvassa, minkä vuoksi kullakin haastateltavista oli vain noin 2-5 asiakasta, joiden kohdalla sovelletaan kevyempää tarkastusta. Koska prosessi on kuitenkin kussakin toimeksiannossa lähtökohtaisesti sama, tällä ei nähty olevan vaikutusta tutkimustulosten kannalta.

Haastatteluiden jälkeen tutkimusaineisto litteroitiin, ja haastatteluissa esille tulleita teemoja lähdettiin analysoimaan faktanäkökulmasta tarkastellen. Faktanäkökulma soveltuu yleisesti tutkimuksiin, joissa tutkijalla on suhteellisen kapea käsitys todellisuudesta, josta halutaan syvällisempää tietoa. Faktanäkökulmassa korostetaan sisältöä eli niitä faktoja, joita aineisto välittää tutkittavasta asiasta. Fokus on siten haastateltavien todellisissa kokemuksissa ja mielipiteissä sen sijaan, että keskityttäisiin esimerkiksi faktojen esittämiseen. Koska huomion keskiössä on sisältö, faktojen esittämisen tavalla – kuten puhetyylillä – ei ole tulosten kannalta merkitystä. Tämän vuoksi haastatteluiden toteuttamista englannin kielellä ei nähdä tämän tutkimuksen kannalta ongelmallisena. (Alasuutari 2011, 84–85).

Tutkimustuloksia lähdettiin analysoimaan tarkastelemalla ensin kevyemmän tarkastuksen erityispiirteitä. Aiheeseen liittyen esitettiin kysymyksiä muun muassa kevyemmän tarkastuksen luonteesta, prosessin erityispiirteistä ja riskienarvioinnista. Prosessin syvälliseksi ymmärtämiseksi haastateltavilta kysyttiin lisäksi, millaista kyseisen toimeksiantotyyppin asiakas-tilintarkastajakommunikaatio on, ja millaisia haasteita tarkastuksen suorittamiseen saattaisi olla. Näillä kysymyksillä pyrittiin saamaan vastaukset molempiin apututkimuskysymyksiin, jotka käsitelivät kevyemmän tarkastuksen erityispiirteitä ja kyseiseen toimeksiantoon liittyvää riskiä.

Seuraavassa vaiheessa keskityttiin tilintarkastuksen laadun tarkasteluun, jota analysoitiin Knechelin ym. (2013) esittämän neljän laadun ominaispiirteen mukaan: 1) kannustimet, 2) prosessi, 3) ainutlaatuisuus ja epävarmuus sekä 4) ammatillinen harkinta. Koska ominaispiirteitä kuuluu kaikkiin teoriaosuudessa esitettyihin tilintarkastuksen laadun näkökulmiin, kysymyksiä esitettiin siten, että mukaan saataisiin ominaispiirteitä mahdollisimman kattavasti kaikista tulokortin näkökulmista. Ominaispiirrejaottelun avulla on tarkoitus saada kokonaisvaltaisempi käsitys tilintarkastuksen laadusta ja siihen vaikuttavista tekijöistä sekä siitä, onko tilintarkastuksen ja kevyemmän tarkastuksen laaduissa kyse lähtökohtaisesti samoista vai erilaisista teemoista.

Ominaispiirteissä käsiteltävät teemat ovat osittain päällekkäisiä. Tällaisia teemoja ovat esimerkiksi yhtiön sisäinen kommunikaatio ja lainsäädäntö, jotka vaikuttavat samalla sekä työn suorittamisen motiiveihin (kannustimet) että sen systemaattiseen sujuvoittamiseen (prosessi). Vastaavasti ainutlaatuisuudessa ja epävarmuudessa on jonkin verran ammatillisen harkinnan kanssa päällekkäisiä teemoja, kuten kysymys siitä, miten asiakkaiden olosuhteissa oleva epävarmuus vaikuttaa tilintarkastajan päätöksentekoon.

Tilintarkastuksen laadun kompleksin luonteen vuoksi siihen vaikuttavia tekijöitä ei ole aina välttämättä edes mahdollista laittaa yksittäiseen kategoriaan, minkä vuoksi tässäkin tutkimuksessa tehty jaottelu limittäin menevistä teemoista on tehty lähinnä tutkimuksen tekijän itse parhaaksi katsomalla tavalla. Jaottelulla on pyritty korostamaan niitä ominaispiirteitä, joiden kautta kyseisen aiheen vaikutus näyttäytyy kaikkein ilmeisimpänä. Tukena on käytetty lisäksi Knechelin ym. (2013) jaottelua ominaispiirteisiin liittyvistä teemoista.

4.2 Kevyempi tarkastus

4.2.1 Soveltuvuus

Haastatteluissa kartoitettiin aluksi kevyemmän tarkastuksen taustoja muun muassa siltä näkökannalta, minkä tyyppisiin yhtiöihin kyseinen tarkastus soveltuu. Tilintarkastaja A lähestyi asiaa seuraavasti:

Ne ovat tietysti pieniä yhtiöitä. Harvoin mitään tuotantoyhtiöitä, mutta perus myyntiä tai ostoa harjoittavia pieniä toimijoita.

Tilintarkastaja B kommentoi asiaa korostamalla kevyemmän tarkastuksen helppoutta. Hän totesi lyhyesti tämän olevan se syy, miksi pienyhtiöt valitsevat kyseisen toimeksiantotyypin. Tilintarkastaja C lähestyi asiaa sen sijaan sidosryhmien tarpeiden näkökulmasta:

En sanoisi, että se riippuu ainakaan toimialasta. Siinä on kyse tietysti yrityskoosta, mutta myös sidosryhmistä. Jos esimerkiksi yhtiö haluaa pankilta lainaa, pankki todennäköisesti haluaa, että yhtiön tilinpäätöksen tietojen luotettavuus on jollain tapaa vahvistettu kolmannen osapuolen toimesta.

Myös tilintarkastaja D korosti sidosryhmien intressejä ja nosti lisäksi esille lisäksi yhtiön pääomarakenteen merkityksen sen kannalta, onko yhtiön järkevämpi valita mieluummin tilintarkastus vai kevyempi tarkastus:

Mielestäni kyse on pitkälti yhtiön rahoitustarpeista. Jos yhtiöllä on vahva oma pääoma eikä juurikaan tarvetta ulkopuoliselle rahoitukselle, kevyempi tarkastus voi olla aika hyvä vaihtoehto. Mutta jos oma pääoma on

vaikka 15% tasolla taseen loppusummasta ja yhtiö tarvitsee lainaa, ne todennäköisesti valitsevat tilintarkastuksen, koska pankit suosii omien riskien takia vahvemman varmuustason antavaa tilintarkastusta.

Vaikka vastauksissa tuli esille jonkin verran eri näkökulmia, yhtenäistä niille oli kuitenkin se, ettei yhtiön toimialalla nähty olevan juurikaan vaikutusta sen kannalta, valitseeko pienyhtiö tilintarkastuksen vai kevyemmän tarkastuksen. Keskusteltaessa kevyemmän tarkastuksen valinnasta, esille nousi myös taustoja, jotka johtivat alun perin kyseisen toimeksiannon valintaan Tanskassa. Tilintarkastaja A totesi asiasta seuraavaa:

Keskustelu siitä heräsi finanssikriisin jälkeen, ja se taidettiin ottaa käyttöön vuonna 2013. Pienyhtiöiden tilintarkastus nähtiin turhan raskeana, joten tarvittiin uusi palvelu.

Hän jatkoi nostamalla esille lisäksi mielenkiintoisen huomion:

Sen oli tarkoitus olla halvempi ja kustannustehokkaampi versio tilintarkastuksista, mutta monille pienemmille tilintarkastusyhtiöille se aiheutti oikeastaan talousvaikeuksia. Kyseiset yhtiöt teki kiinteitä sopimuksia uuden toimeksiannon suorittamisesta ja hinnoittelusta, mutta hinnoittelussa mentiin osittain pieleen. Koska kevyemmässä tarkastuksessa on muutamia sellaisia toimenpiteitä, joita tilintarkastukseen ei sisälly, tietyt tarkastustoimenpiteet vie enemmän aikaa. Tätä ei osattu välttämättä odottaa ja ne hinnoiteltiin alihintaisiksi, minkä takia se veikin odotettua enemmän resursseja, kun samanaikaisesti niistä saatava tuotto oli kuitenkin pienempi.

Muut haastateltavat kokivat kevyemmän tarkastuksen soveltuvan tätä vastoin tilanteisiin, joissa tarkastusten suorittamiseen haetaan kustannustehokkuutta:

Se on ihan ok palvelu ja vastasi mielestäni hyvin poliittisen keskustelun ongelmaan pienyhtiöiden liiallisesta hallinnollisesta taakasta. Se on kustannustehokkaampaa ja asiakkaalle ehkä 10-30% edullisempaa lakisääteiseen tilintarkastukseen verrattuna. (Tilintarkastaja D)

Myös tilintarkastaja B oli sitä mieltä, että kevyempi tarkastus on kustannustehokkaampi vaihtoehto, ja perusteli kyseiseen toimeksiantoon liittyvien vaatimusten vähäisemmällä määrällä, joita käsittelemme tarkemmin seuraavassa luvussa 4.2.1. Hän huomautti kuitenkin kustannustehokkuudesta vielä seuraavaa:

Se on toki loppupeleissä vähän edullisempi versio asiakkaalle, mutta täytyy kuitenkin muistaa, ettei monet pienyhtiöt kyllä muutenkaan maksa mitään suuria tilintarkastuspalkkioita. Se kustannussäästö ei siten ole ehkä niin ilmeinen, kuin mitä voisi ajatella.

Yhteenvetona kevyemmän tarkastuksen voidaan todeta soveltuvan sellaisille pienyhtiöille, joilla on vähäinen tarve ulkopuoliselle rahoitukselle ja intresseissä vähentää hallinnollista taakkaa. Siitä on odotettavissa asiakasyrityksille jonkin tason kustannussäästöjä, ja myös tilintarkastajille kohtuullista kustannustehokkuutta. On hyvä pitää kuitenkin mielessä tilintarkastajana A esille nostama huomio sen kustannustehokkuuden yliarvioimisesta, joka saattaa johtaa tilintarkastusyhtiöissä pahimmillaan jopa lähtötilannetta huonompaan taloudelliseen lopputulokseen.

4.2.2 Kevyempi tarkastus prosessina

Toimenpiteet ja tarkastuksen luonne:

Haastateltavilta tiedusteltiin seuraavassa vaiheessa, millainen kevyemmän tarkastuksen luonne on tilintarkastukseen verrattuna. Haastateltavien kuvaukset ovat melko lähellä luvussa 2.4 kuvattujen yleisluonteisen tarkastuksen tarkastustoimenpiteitä, kuten teorian pohjalta osasimmekin olettaa:

Se perustuu lähinnä yksinkertaisille analyyseille ja kyselyille. Vaikka prosessin läpivienti on aika samanlainen kun tilintarkastuksessa, siinä on myös tiettyjä toimenpiteitä, joita ei yleensä suoriteta tilintarkastuksessa. Meidän täytyy pyytää esimerkiksi pankkivahvistukset, lakikirje ja tiettyjä todistuksia Verohallinnolta. (Tilintarkastaja A)

Siinä täytyy olla analyyttisempi lähestymistapa tileihin ja siihen, mistä niiden saldo on muodostunut. Kevyemmässä tarkastuksessa esimerkiksi esitetään tarkastusmateriaalin pohjalta johdolle tiedusteluita ja katsotaan, onko vastaukset järkeviä esimerkiksi peilattuna aiempaa kehityssuuntaa vasten. Me ei täsmäytetä tilien tapahtumia samalla lailla niitä tukeviin tositteisiin, kuten tehtäisiin tilintarkastuksessa, vaan meidän havainnot perustuu enemmän johdon vastauksiin ja niiden järkevyyden arvioinnin varaan. (Tilintarkastaja B)

Siinä on käytännössä kyse haastatteluista ja kevyistä tilintarkastustoimenpiteistä. Me esimerkiksi täsmäytämme pankkitilin saldon itse pyytämäämme vahvistukseen, sen sijaan, että pyytäisimme asiakkaalta pankki vahvistusta. Lisäksi pyydämme esimerkiksi sähkösopimukset ja muut merkittävät toimitila- tai hoitokuluihin liittyvät sopimukset. (Tilintarkastaja D)

Tilintarkastaja D antoi myös hyvän käytännön esimerkin siitä, miten myyntisaamisten tarkastus eroaa tilintarkastuksen tapauksesta. Kyseisestä kuvauksesta käy hyvin ilmi kevyemmän tarkastuksen korostuneempi analyyttinen ote:

Jos otetaan esimerkiksi myyntisaamiset: saamme niistä todennäköisesti myyntireskontran, jonka täsmäytämme pääkirjaan ja analysoimme sitten esimerkiksi niiden kuranntiutta. Varsinaista tositetarkastusta emme juurikaan tee, paitsi jos siellä on mukana joku tilinpäätöksen olennaisuuden puolesta merkittävä erä. Tällöin katsomme yleensä, onko siitä saatu maksua alkaneella tilikaudella, kuten tehtäisiin myös tilintarkastuksessa. Varsinaista laskujen läpikäyntiä tai myyntireskontran täsmäyttämistä vastapuolen saldoihin kevyemmässä tarkastuksessa ei kuitenkaan tehdä.

Myös muut haastateltavat nostivat tilintarkastaja A:n tavoin esille, kuinka ainakin pankkien saldovahvistusten, lakikirjeiden ja Verohallinnon todistusten pyytäminen ja tarkastaminen kuuluvan osaksi jokaisen kevyemmän tarkastuksen toteuttamista. Haastateltavan B mukaan ulkopuolisilla vahvistuksilla pyritään vähentämään sitä riskiä, johon pienyhtiöiden tilintarkastuksessa normaalisti tositetarkastus pyrki vastamaan. Verohallinnon todistusten tarpeellisuutta perusteltiin seuraavanlaisesti:

Tiettyjä riskisempiä kohtia, kuten arvonlisäverotuksen toteutumista täytyy kaivella vähän enemmän. Niihin liittyy suurempi väärinkäytösten riski, joten meidän pitää tarkastaa todella tarkasti onko ne maksettu asianmukaisesti, minkä vuoksi me pyydetään niihin aina kolmasien osapuolien vahvistus. Tilintarkastuksissa niissä riittää enemmänkin yleistason tarkastelu olennaisuusrajat silmättä pitäen. (Tilintarkastaja B)

Arvonlisävero on pienyhtiöiden tapauksessa helppo paikka tehdä virheitä tai väärinkäytöksiä, minkä vuoksi meidän pitää laittaa niihin ekstrafo-kusta. Meidän täytyy tarkastaa asiakkaan arvonlisäverojen kirjausten pe-

rusteet ja täsmäyttää ne veroviranomaisten vahvistukseen kuukausitasolla, jotta me voidaan varmistua, että ne on maksettu ja kirjattu oikein. (Tilintarkastaja A)

Vaikka kevyemmän tarkastuksen lähestymistapa ja toimenpiteiden luonne eroavatkin melko selvästi tilintarkastuksesta, haastateltavat totesivat kevyemmän tarkastuksen olevan kuitenkin lähellä lakisääteistä tilintarkastusta, kun tarkastellaan niiden tarkoitusta ja suorittamisen edellytyksiä:

Käytännössä tarkastuksen suorittaminen on aika lähellä tilintarkastuksen suorittamista. Se on suppeampi prosessi, koska varmuustasokin on alhaisempi. (Tilintarkastaja A)

Suoritettavissa toimenpiteissä on toki joitakin eroja, mutta siitä annetaan kuitenkin yhtä lailla tilintarkastajan lausunto, joka todentaa tilinpäätöksen tietojen olevan olennaisesti oikein. (Tilintarkastaja B)

Käytännössä se on aika lähellä tilintarkastusta. Myös asiakkaat ovat lähtökohtaisesti samanlaisia, kuin mitä meillä olisi tilintarkastuksissa. Niiden kanssa tehdään myös samalla tavalla toimeksiantokirje, kuten tehtäisiin tilintarkastuksissa. Samalla lailla meidän pitää tuntea meidän ja sen liiketoimintaympäristö. - - Seuraamme siten käytännössä samoja kaavoja kuin tilintarkastuksissa; tarkastusta ei vaan suoriteta yhtä perinpohjaisesti kuin tilintarkastuksissa. (Tilintarkastaja D)

Edellä esiin tulleet tulokset kevyemmän tarkastuksen erityispiirteistä ja eroista lakisääteiseen tilintarkastukseen verrattuna on tiivistetty alla esitettävään kuvioon (Kuvio 5), ja auttaa havainnollistamaan tarkastuksen suorittamiseen ja havaintojen viestintään liittyviä vaatimuksia. Kuviossa esitetyt ✓-merkit pyrkivät kuvaamaan tarkastajan velvollisuutta suorittaa tietty tehtävä kyseisen toimeksiannon tapauksessa. ✕-merkit esittävät olosuhteita, joissa kyseisen tehtävän suorittaminen ei kuulu toimeksiannon normaalikäytäntöihin. Tilintarkastussarakkeessa kuvatuilla kysymysmerkeillä pyritään kuvaamaan sitä, kuinka kyseisten toimenpiteiden suorittaminen ei ole välttämättömyys; sen sijaan niiden suorittamista arvioidaan tilannekohtaisesti. Kuten haastateltava B totesi, esimerkiksi arvonnisäveroja tarkastellaan tilintarkastuksessa enemmän yleistasolla, jonka vuoksi tarvetta niiden ulkopuolisille vahvistuksille ei ole. Johtopäätösten kohdassa esitetty huuto-merkki kuvastaa rajoitetun varmuuden lausunnon luonnetta eli sitä, kuinka tilintarkastaja

vastaa tilinpäätöksen oikeellisuudesta vain siinä laajuudessa, missä hänen tietoon ole tullut sellaisia seikkoja, jotka saattaisivat viestiä olennaisista virheistä ja puutteista (Chambers 2006.)

	KEVYEMPI TARKASTUS	LAKISÄÄTEINEN TILINTARKASTUS
TEHTÄVÄT		
Liiketoiminnan ymmärtäminen	✓	✓
Analyysit ja kyselyt	✓	✓
Fyysinen todentaminen	✗	✓
Yksityiskohtainen tositetarkastus	✗	✓
Pankkien saldovahvistusten pyytäminen	✓	?
Lakikirjeen pyytäminen	✓	?
ALV-vahvistukset Verohallinnolta	✓	✗
VIESTINTÄ		
Johtopäätökset siitä, antaako tilinpäätös kokonaisuutena oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteesta	⚠	✓
Johtopäätöksen mukauttaminen	✓	✓
Raportointivelvollisuus kirjanpitolain tai johdon vastuisiin liittyvistä rikkomuksista	✓	✓

Kuvio 5 Toimenpiteet kevyemmässä tarkastuksessa ja tilintarkastuksessa

Tilintarkastaja-asiakaskommunikointi:

Haastateltavilta kysyttiin lisäksi, näkevätkö he tarkastustoimenpiteissä tai tarkastuksen luonteessa olevien erojen vaikuttavan tilintarkastajan ja asiakkaan väliseen vuorovaikutussuhteeseen. Tilintarkastaja A kommentoi asiaan seuraavaa:

On se vähän erilaista kuin mitä tilintarkastuksissa. Kyse on niin pienistä yhtiöistä, että niillä ei ole välttämättä edes omia toimistotiloja, joten tarkastukset suoritetaan usein suoraan meidän toimistolta käsin. Asiakas lähettää meille usein tarkastusmateriaalit sähköpostitse, jonka jälkeen me käydään se läpi ja soitamme yleensä nopean haastattelun puhelimitse.

Lisäksi hän totesi loppuun kommunikaation olevan suppeampaa, kuin mitä tilintarkastusten tapauksessa. Tilintarkastajan A näkemykset olivat hyvin lähellä myös tilintarkastaja D:n esiin tuomia asioita:

Kommunikaation luonne on varmaan käytännössä samaa, mutta kevyemmässä tarkastuksessa vähän rajallisempaa. Emme suorita esimerkiksi samanlaisia liiketapahtumien läpikäyntejä (engl. walkthrough) mitä tilintarkastuksessa, ja sanoisin, että keskustelu johdon kanssa on muutenkin vähäisempää. Ehkä merkittävin syy tähän on se, että kevyemmät tarkastukset suoritetaan meidän toimistolta käsin, jolloin kommunikointi asiakkaan kanssa rajoittuu puhelimen ja sähköpostin varaan.

Tilintarkastaja C korosti sen sijaan avoimen viestintäympäristön tärkeyttä:

Koska me joudutaan luottaa kevyemmissä tarkastuksissa aika paljon johdon sanaan, sulla pitää olla tunne siitä, että asiakas on avoin ja rehellinen. Ja se koskee myös hankalampia asioita.

Tilintarkastaja B:n näkemys asiaan oli hiukan erilainen:

Tyypillisesti meidän viestintä rajoittuu talousjohtajan tai toimitusjohtajan kanssa käytäviin keskusteluihin. Ne kevyemmän tarkastuksen asiakkaat, joita itselläni on, ei ole kyllä yleensä kiinnostuneita koko tarkastuksesta, minkä vuoksi meidän kommunikointi on aika vähäistä. Usein kyseisten yhtiöiden toimitusjohtajat ovat myyntimiehiä, eikä niitä kiinnosta mitkään lakisääteiset tilintarkastukset tai kevyemmät tarkastukset. - - Toisessa tapauksessa yhtiöt on vain ylpeitä, että niillä on meidän kaltainen iso tilintarkastusyhteisö tarkastajana, eikä oikeastaan välitä sen enempää.

Vaikka eri haastateltavat korostivat vastauksissaan osittain eri seikkoja, näkemyksistä voidaan todeta kuitenkin yhtenäisesti viestinnän olevan selkeästi suppeampaa kevyempien tarkastusten tapauksessa. Haastateltavat toivat esille myös erilaisen tilintarkastaja-asiakaskommunikaation luonteen ja erilaisten toimenpiteiden yhteyden kevyemmän tarkastuksen dokumentointivaatimuksille:

- - Kevyemmissä tarkastuksissa täytyy olla myös tarkka siinä, että sä myös kirjoitat ylös kaikki olennaiset sähköposti- ja puhelinkeskustelut ja dokumentoit ne. Niiden dokumentoinnissa tulee olla erityisen huolellinen, koska haastattelut on ulkopuolisten vahvistusten ohella melkein pä ainoa evidenssi, mitä sulla on sun lausunnon tueksi. (Tilintarkastaja B)

Koska lähestymistapa on eri, me ei myöskään dokumentoida asioita samalla tavalla. Esimerkiksi tilintarkastuksissa meidän täytyy aina dokumentoida, ollaanko esimerkiksi valittu otos tietotekniikan keinoin vai meidän ammatillisen harkinnan avulla. Kevyemmissä tarkastuksissa emme tee samaa. (Tilintarkastaja D)

Vaatimukset ja haasteet:

Koska kevyemmän tarkastuksen luonne ja suoritettavat toimenpiteet ovat varsin erilaisia tilintarkastukseen verrattuna, haastateltavilta kysyttiin, ovatko he nähneet tämän aiheuttavan joitakin haasteita. Kaikki haastateltavat lähestyivät jokseenkin asiaa sammalta kanalta. He kokivat vaikeaksi muuttaa ennen kaikkea niitä tottumuksia, joiden pohjalta ollaan totuttu tekemään työ aina aikaisemmin:

Joidenkin tilintarkastajien mielestä voi olla jopa vähän pelottavaa antaa lausunto, koska me ollaan nähty niin vähän varsinaisia tositteita, joiden varaan ollaan totuttu perustamaan meidän lausunto. (Tilintarkastaja A)

Aluksi oli ehkä haastavaa, kun ollaan aina totuttu tehdä asiat eri tavalla. Jos katson omia tarkastustyöpapereita, olen varmaan tehnyt liikaa työtä. On oikeastaan aika vaikeaa määrittää mitä pitäisi oikeastaan tarkastaa ja kuinka paljon, jotta saadaan riittävä varmuus. Toki meillä on yhtiön sisällä omat ohjeistukset sille, mitä toimenpiteitä kevyemmän tarkastuksen suorittaminen edellyttää, mutta mun mielestä sekin on vähän liiankin yhtäläinen tilintarkastuksen ohjeistuksen kanssa. Siksi on vaikeaa tunnistaa, mikä määrä evidenssiä on riittävä määrä. (Tilintarkastaja B)

Tilintarkastaja B totesi asiasta seuraavaa:

- - Se tuntuu myös vieraalta, että lausuntomme perustuu pitkälti ulkopuolisten tositteiden ja johdon kyselyjen varaan. Tuntuu kummalliselta antaa tarkastuksen suorittajana lausunto tilinpäätöksen ja kirjanpidon tietojen oikeellisuudesta, vaikka en ole itse omin silmin nähnyt esimerkiksi niitä laskuja, joihin kirjanpidossa olevat summat perustuvat.

Myös tilintarkastaja D nosti myöhemmässä vaiheessa haastattelua esille, kuinka asiakkaan ymmärrys kevyemmästä tarkastuksesta on välillä puutteellista. Asiaan palataan luvussa 4.3, kun tuloksissa tarkastellaan sitä, millaisia odotuksia asiakkailta on suorit-

tavan työn laadusta. Tilintarkastaja D oli myös muilta osin samoilla linjoilla tilintarkastajien A ja B kanssa siitä, kuinka kevyempien tarkastusten tapauksessa on usein haastavaa ymmärtää, mitä heiltä oikeastaan odotetaan. Hän nosti esille tarkan ohjeistuksen tärkeyden sen kannalta, että odotukset saadaan mukautettua todellisiin vaatimuksiin.

Tilintarkastaja C yhdisti haasteet samoin erilaisiin todennusmenetelmiin, mutta huomautti, kuinka asiassa on otettava huomioon ne olosuhteet, joissa tarkastus suoritetaan:

Tietenkään meillä ei ole saman tason varmuutta kuin mitä lakisääteisissä tilintarkastuksissa. Esimerkiksi vaihto-omaisuuden tarkastuksessa ei suoriteta mitään fyysistä todentamista, mikä olisi esimerkiksi tilintarkastusten tapauksessa käytäntönä. Meidän pitää luottaa jollain tasolla enemmän asiakkaaseen ja sen johtoon. - - Toisaalta, kun otetaan huomioon näiden yritysten koko, en juurikaan näe sitä ongelmallisena. Enkä ole ainakaan itse törmännyt Tanskassa juurikaan tapauksiin, joissa olisi jälkikäteen havaittu tilintarkastajan lausunnon olevan vääränmuotoinen.

Haastateltavat korostivat lisäksi yksimielisesti sitä, kuinka myös koulutuksella, ohjeistuksella ja kokemuksella on tärkeä rooli haasteiden välttämiseksi. Tilintarkastajan B mukaan etenkin yhtiön omat manuaalit ovat tärkeässä asemassa:

- - Meillä on esimerkiksi meidän yhtiön puolesta kattavat manuaalit ja ohjeistukset sen kevyempien tarkastusten suorittamiseksi, minkä ansiosta niiden suorittamisen pitäisi olla aika suoraviivaista. Voi olla, että jos kysyisit haasteista joltain pieneltä paikalliselta tilintarkastusyhteisöltä, niiden käsitys voisi olla aika erilainen.

Tilintarkastaja D oli asiasta tilintarkastajan B kanssa pitkälti samoilla linjoilla:

Jotta tarkastuksen suorittajat ymmärtää mitä niiltä odotetaan, on todella tärkeää, että on olemassa ohjeistus joka kertoo mitä tulisi tehdä ja mitä ei tulisi tehdä.

Lisäksi hän huomautti, kuinka tilintarkastuksessa ja kevyemmässä tarkastuksessa voidaan käyttää loppupeleissä ihan samoja resursseja ja samaa henkilökuntaa:

- - Totta kai haasteet riippuvat myös jokaisen asiakkaan yksilöllisistä ominaisuuksista. Mutta kun työskentelet saman asiakkaan kanssa useita vuosia, rakennat hyvän ymmärryksen, joka kehittyy vuosi vuodelta. Se auttaa

varmasti myös pidemmällä aikavälillä aineiston ja kehityssuuntien analysoinnissa. - - Olisi tärkeää kouluttaa samat tarkastajat eri tyyppisiin toimeksiantoihin. Ne kyvykkyydet ja taidot, joita eri toimeksiannoissa hyödynnetään, on hyödyksi kuitenkin yleensä kaikissa toimeksiannoissa.

Suurimpana haasteena haastateltavat kokivat näin ollen tottumisen tarkastuksen erilaiseen luonteeseen. Työhön liittyvien odotusten sopeuttaminen nähtiin vaikeana mukauttaa kevyemmän tarkastuksen erilaisiin vaatimuksiin, jotka johtuva pääasiassa varmuustason erilaisuudesta. Haastateltavat olivat kuitenkin melko yksimielisiä sitä, kuinka riittävän ohjeistuksen, kouluttamisen ja kokemuksen avulla on mahdollista pienentää tämän esiintymistä. Lisäksi muutamat haastateltavista painottivat odotusten kohtaamisen ja asiakkaiden tyytyväisyyden kannalta sen tärkeyttä, että myös asiakkaat ymmärtäisivät kyseisen toimeksiannon tarkoituksen.

4.2.3 Riskit ja olennaisuus

Löytääksemme vastauksen kevyemmän tarkastuksen riskejä käsittelevään apututkimuskysymykseen, haastateltavilta tiedusteltiin, miten he arvioivat tilintarkastuksen riskejä kevyemmän tarkastuksen kontekstissa. Kaikki haastateltavat lähestyivät asiaa lähtökohteisesti tilintarkastuksen riskimalliin sisältyvien komponenttien näkökulmasta. Tilintarkastaja A totesi seuraavaa:

Mun mielestä riskienarviointi on aika pitkälti sama asia molemmissa toimeksiannoissa. Koska kevyemmän tarkastuksen valinneet yhtiöt on niin pieniä, niillä ei ole mitään kontrolleja tai kontrolliriskejä, joita pitäisi arvioida. Toimintariski – no, se on aina olemassa ja se otetaan ihan samalla lailla huomioon tarkastuksessa. - - Tilintarkastuksessa riskien arviointi tehdään ehkä vielä korkeammalla tasolla, joten kevyemmissä tarkastuksissa se on huomattavasti nopeampi prosessi.

Tilintarkastaja B oli edellisen haastateltavan kanssa hyvin pitkälti samoilla linjoilla, mutta korosti myös sen vaikutusta, millaiset työkalut tarkastuksen suorittamiseen on:

Toki me voidaan suorittaa haastatteluita, joilla saadaan selville onko mahdolliset kontrollit paikallaan, mutta kun kontrollit on olemattomia niin kontrolliriskeihin ei kyllä yleensä kannata keskittyä. - - Meidän työpaperit on myös rakennettu vähän eri tavalla kevyemmissä tarkastuksissa, minkä

takia riskejä ei tarkastella suunnitteluvaiheessa ehkä ihan niin korkealla tasolla.

Haastateltavien huomiot kontrolliriskistä vastaavat hyvin pitkälti tilintarkastuksen kirjallisuudessa esitettyä näkemystä siitä, kuinka pienyhtiöiden kohdalla sisäiset kontrollit ovat usein niin suppeita tai olemattomia, ettei niissä ole tarkoituksenmukaista suorittaa kontrollien tarkastusta (Bell ym. 1998, 17; Tomperi 2016, 44–45.) Tilintarkastaja D lähestyi riskien tarkastelua painottaen havaitsemisriskiä, jonka todettiin olevan myös teorian puolella rajoitetun varmuustason vuoksi suurempi (ISRE 2400; Halonen & Steiner 2009, 140.)

Oman käsityksen mukaan riskejä tarkastellaan niissä pitkälti samalla lailla. Määritämme käytännössä samalla lailla toimintariskit ja olennaisen virheen tason ja niin edelleen. Siinä ei ole mitään eroa. Mahdollisuus havaita virhe tai väärinkäytös on toki pienempi, kun suoritettavat toimenpiteetkin on suppeampia. (Tilintarkastaja D)

Haastateltavilta kysyttiin lisäksi tilintarkastusriskille läheisen käsitteen, olennaisuuden, määrittämisestä kevyempien tarkastusten kontekstissa. Tilintarkastaja totesi olennaisuudesta A seuraavaa:

Määritämme myös niissä yhtä lailla olennaisuusrajat, mutta emme käytä niitä ehkä yhtä tehokkaasti kuin tilintarkastuksessa.

Hän ei avannut kommenttiaan sen tarkemmin, mutta oletettavasti kyse on toimeksiantojen erilaisesta luonteesta. Kun tarkastuksessa on vähemmän yksityiskohtaisesta tosite-tarkastusta, ei olennaisuusrajoja tule välttämättä tarkasteltua yhtä kattavasti ja ”tehokkaasti” kuin tilintarkastuksessa. Muiden haastateltavien, jotka ottivat asiaan kantaa, vastaukset olivat hyvin pitkälti samanlaiset:

Kevyemmässä tarkastuksessa on toki sama lähestymistapa olennaisuusrajojen ja hyväksyttävien virheiden tason määrittämiselle, koska meillä pitää olla samanlainen ymmärrys siitä, millaiset virheet on merkityksellisiä lausunnon antamisen kannalta. (Tilintarkastaja C)

Ero kytkeytyy pitkälti varmuustasoon. Se olennaisuuden taso, joka me määritellään kevyemmissä tarkastuksissa, on käytännössä sama kuin tilintarkastuksissa, koska me suoritetaan vähemmän tarkastustoimenpiteitä.

Jos alentaisimme olennaisuusrajoja ja suorittaisimme vähemmän toimenpiteitä, tilintarkastusriskikin olisi varmasti eri. (Tilintarkastaja D)

Näkemyksissä korostuu vahvasti lausunnon tyypin ja sen sisältämän varmuustason merkitys riskien kannalta. Kuten termi *rajoitettu varmuus* jo itsessään viestii, kevyemmässä tarkastuksessa suoritettavat toimenpiteet ovat merkittävästi suppeampia kuin kansainvälisten tilintarkastusstandardien ja kansallisen lainsäädännön edellyttämät toimenpiteet (Chambers 2006, 46, 49; Tomperi 2018, 8.) Näin ollen ei ole tarkoituksenakaan varmentaa, että kaikki tilinpäätöksen tiedot ovat oikeat, mikä ei ole toisaalta edes tilintarkastuslausunnonkaan tarkoitus:

En koe mitään erityistä epävarmuutta kevyemmän tarkastuksen lausuntojen antamiseen liittyen. Totta kai siinäkin lausunnossa pitää olla tietyn tason varmuus, mutta lausuntoa pitää katsoa eri perspektiivistä. Meiltä ei odoteta samaa, korkean tason varmuutta. (Tilintarkastaja C)

On pidettävä mielessä, ettei me allekirjoiteta tilintarkastuskertomusta, vaan kevyemmän tarkastuksen kertomus. Kyse on eri palvelusta, joten asiaa täytyy myös ajatella eri tavalla. Totta kai, jos sulla tulee vastaan ongelmia tai havaintoja, ne täytyy aina ratkaista tavalla tai toisella. Siihen varmuustaso ei vaikuta. (Tilintarkastaja D)

Koska kevyemmiltä tarkastuksilta ei odoteta samaa kohtuullisen varmuuden tasoa, niiden hyväksyttävän virheen tason voidaan todeta ja hyväksyä jäävän korkeammaksi tilintarkastusten tapauksiin verrattuna. Vaikka havaitsemisriski ja sitä kautta tarkastuksen kokonaisriski ovat tilintarkastuksen tapausta suurempia, asiaa täytyy lähestyä tilintarkastaja D:n sanoin eri tavoin. Havaitsemisriskiä ja olennaisen virheen tai puutteen riskejä tulisi tarkastella näin ollen yhdessä hyväksyttävän virheen tason kanssa. Haastateltavien käsitykset siitä, kuinka rajoitetun varmuuden antavissa lausunnoissa hyväksytään jo lähtökohtaisesti suurempi havaitsemisriski ja sitä kautta suurempi tarkastukseen liittyvä kokonaisriski, ovat näin ollen yhtäpitäviä Halosen & Steinerin (2009, 140) esittämän teorian kanssa siitä, kuinka hyväksyttävän tilintarkastusriskin voidaan nähdä toimivan varmuustason vasta-arvona.

4.3 Kokemuksia tilintarkastuksen ja kevyemmän tarkastuksen laadusta

Haastattelun toisena pääteemana tarkasteltiin tilintarkastuksen laatua. Käsitteen subjektiivisuuden vuoksi kutakin haastateltavaa pyrittiin aluksi määrittelemään, mikä on heidän oma käsityksensä tilintarkastuksen laadusta. Vaikka kysymystä esitetty rajaamalla käsitettä pelkkään tilintarkastajan näkökulmaan, vastaukset olivat yhtenäisiä siinä, että ne korostivat ensisijaisesti tilintarkastajien välityksellä laatuun vaikuttavia tekijöitä. Määritelmä herätti kuitenkin paljon erilaisia näkemyksiä, mikä vahvisti käsitystä tilintarkastuksen laadun moniulotteisesta luonteesta. Ensimmäinen haastateltava, Tilintarkastaja A, lähestyi asiaa riskien ja tehokkuuden näkökulmasta:

Sanoisin, että siinä on jollain tasolla kyse virheiden ja väärinkäytösten riskien minimoimisesta ja tilintarkastuksen suorittamisesta tehokkaalla tavalla, ehkä. Vaikea kysymys.

Muut tilintarkastajat eivät suoranaisesti viitanneet samassa asiayhteydessä riskeihin tai tehokkuuteen, mutta myös muissa määritelmissä tuli esille niille läheisiä teemoja, kuten oikean fokuksen löytämistä. Edellä ja seuraavaksi esitettävissä määritelmissä korostuu vahvasti ISA 200 -standardin ohjeistus, jonka mukaan tilintarkastus tulisi suunnitella toteutettavaksi mahdollisimman tehokkaalla tavalla. (ISA 200, 92).

Ei ole aina helppoa sanoa, mitä kussakin toimeksiannossa pitäisi aina kussakin tilanteessa tarkastaa. Tavallaan tilintarkastuksen laatu löytyy juuri siitä työstä, minkä sä oot suorittanut. - - Helposti käy niin, että nojaututaan vaan liikaa meidän tarkastuspohjiin ja tarkastuslistoihin, vaikka täytyisi osata myös arvioida sitä substanssia ja tunnistaa, mitkä asiat on todella tärkeitä. (Tilintarkastaja B)

Minulle tilintarkastuksen laadussa on ennen kaikkea kyse tilintarkastuksen työn laadusta, ei niinkään sen määrästä. Tilintarkastuksessa pitäisi pystyä keskittymään siihen, mikä sen suorittamisen tarkoitus on – mistä me oikeastaan annetaan se meidän lausunto. (Tilintarkastaja C)

Olennaisten painopisteiden tunnistaminen on yhtenäinen myös DeAngelon (1981) määritelmän kanssa, jonka mukaan tilintarkastajan tekninen kompetenssi eli kyky havaita virheet on toinen tilintarkastuksen laadun ydinkysymyksistä. Tekninen osaaminen liittyy pitkälti tilintarkastajan kokemukseen ja yksilöllisiin ominaisuuksiin, joita haastateltavat pitivät yhtä lailla tärkeinä tekijöinä tilintarkastuksen laadun kannalta:

- - *Ja tietysti myös kokemus vaikuttaa laatuun. Kokemus lisää aina tietämystä, ja kun sitä tietämystä sovelletaan aina uudelleen ja uudelleen, rakennat aina entistä parempia edellytyksiä paremman laadun saavuttamiselle. (Tilintarkastaja A)*

Ei voi ajatella, että kyse on vain tarkastuslistojen edellytyksien täyttämisestä, se vaatii myös ammatillista skeptisyyttä, kokemusta ja asiakkaan liiketoimintaympäristön tuntemista. Kyse on myös jollain tapaa maalaisjärjellä. (Tilintarkastaja C)

Siinä on kyse tilintarkastusstandardien tuntemisesta. Etenkin ISA-standardien tuntemisesta. Sitä laatu on. - - Tilintarkastajalla pitää olla myös tietämystä ja rohkeutta käyttää ammatillista harkintaa, esimerkiksi sopivien olennaisuusrajojen ja olennaisten tilien tunnistamisessa. (Tilintarkastaja D)

Tilintarkastaja C ja D olivat yksimielisiä myös siinä, kuinka tärkeä rooli asiakkaan ja tilintarkastajan välisen kommunikaation toimivuudella on. Lisäksi kyseiset näkemykset heijastivat objektiivisuutta kykynä kommunikoida esiin tulleet virheet, jota myös DeAngelo (1981) korosti tilintarkastuksen laadun toisena ydinkysymyksenä. Avoimen vuorovaikutussuhteen lisäksi toinen haastateltavista koki, että hyvän laadun saavuttaminen edellyttää myös laajemmin tilintarkastuksen yhteiskunnallisen merkityksen tunnistamista.

Hyvä tilintarkastuksen laatu vaatii myös asiakkaan, jonka kanssa työskentely toimii. Sillä pitää olla tunne siitä, että asiakas on avoin ja rehellinen, ja että voit keskustella sen kanssa myös vaikeammista asioista. - - Nykyisessä IFRS:ssä tai jopa paikallisessa GAAP:issakin saattaa olla kohtia, joihin on olemassa useampi kuin yksi ratkaisu, minkä vuoksi on tärkeää luoda avoimelle vuoropuhelulle perustuva ympäristö ja kuunnella myös asiakkaan argumentteja. (Tilintarkastaja C)

Tietysti kyse on myös siitä, että uskaltaa kohdata johdon ongelmien kanssa ja kysyä niitä kriittisiä kysymyksiä. Tilintarkastajan täytyy myös ymmärtää, että se edustaa kaikkia tilinpäätöksen käyttäjiä. Ja koko yhteiskuntaa. (Tilintarkastaja D)

Ulkoisen kommunikaation lisäksi esille nousi myös tarkastustiimin sisäisen vuorovaikutuksen merkitys:

Oikeiden painopisteiden tunnistaminen edellyttää sitä, että kommunikoidaan myös rohkeasti tarkastustiimin sisällä. Nuoret jättää usein varmistamatta toimeksiannon päävastuullisilta, ovatko he arvioineet toimeksiannon riskit ja olennaisuudet oikein siinä uskossa, että tämä osoittaa hyvää proaktiivisuutta ja tietämystä. Pitäisi ymmärtää, että se on vaan hyvä asia varmistaa tällaisia asioita – kommunikaatio on hyvä asia. (Tilintarkastaja B)

Haastateltavien vastaukset vahvistivat teoriassa esiin tullutta käsitystä siitä, kuinka tilintarkastuksen laadulle on lähes yhtä monta määritelmää kuin sen määrittelijöitä on. Yhtenäistä vastauksille oli kuitenkin se, että laadun käsite koettiin moniulotteiseksi asiaksi ja hankalaksi termiksi määritellä muutamin sanoin. Ilmeisimmät esiin nousseet teemat liittyivät kuitenkin olennaisten riskitekijöiden tunnistamiseen, tarkastuksen tehokkaaseen suorittamiseen, tilintarkastajan kokemukseen ja harkintaan sekä avoimeen kommunikointiin.

Haastateltavilta kysyttiin lisäksi, miten he arvioisivat kevyemmän tarkastuksen laatua. Kysymyksellä pyrittiin selvittämään, onko kyse lähtökohtaisesti samoista tekijöistä kuin tilintarkastuksen laadussa. Vastaukset olivat haastateltavan B vastausta lukuun ottamatta hyvin pitkälti yhdenmukaisia:

Kokonaistasolla on kyse varmaan aika lailla samoista teemoista. Enemmänkin se tapa, miten asiat tehdään, on se mikä erottaa ne toisistaan. (Tilintarkastaja A)

Mun mielestä tarkastus voi olla laadultaan hyvää, vaikka kyse ei olisikaan tilintarkastuksen laadusta. Tietysti ne suoritettavat toimenpiteet on vähän erilaisia, mutta on siinä työssä silti aina jonkin tasoinen laatu. Kyse on enemmänkin siitä, miten osaat arvioida esimerkiksi tarkastuksessa esiin tulleita odottamattomia seikkoja ja miten vastaat niihin. (Tilintarkastaja C)

Näkemys, joka erosi merkittävästi muista, oli tilintarkastajan B mielipide asiasta; hän totesi laadun tarkoittavan kyseisissä toimeksiantotyypeissä ehdottomasti eri asioita. Kyseisen haastateltavan perusteluista voidaan kuitenkin tulkita, että kyse on enemmänkin hyvän laadun saavuttamisen edellytyksistä, joka linkittyy toimeksiantojen luonteeseen ja vaatimukseen. Laadun ominaispiirteisiin tai indikaattoreihin hän ei sen sijaan ottanut näkemyksessään kantaa.

Määrittäisin ne kyllä ehdottomasti eri tavalla. Kyse on ennen kaikkea dokumentoinnista. Tilintarkastuksessa on niin paljon enemmän yksityiskohtaisesti dokumentoitua evidenssiä, kun taas kevyemmässä tarkastuksessa dokumentointi on hyvin pitkälle tiedustelujen tai haastattelujen dokumentointia. Totta kai sulla on myös tiettyjä ulkopuolisia vahvistuksia dokumentoinnin tukena, mutta kevyemmässä tarkastuksessa pitää kiinnittää paljon enemmän huomiota siihen, miten sä dokumentoit esimerkiksi ne keskustelut, jotka olet käynyt. Jos niitä ei ole dokumentoitu kunnolla, sulla ei ole käytännössä mitään evidenssiä sun lausunnon tueksi. (Tilintarkastaja B)

Yhteenvedona tilintarkastajien kokemuksista voidaan todeta laadun käsittelevän lähtökohtaisesti samoja teemoja sekä tilintarkastustoimeksiannoissa että kevyemmän tarkastuksen toimeksiannoissa. Esille nousi erojen liittyvän lähinnä toimenpiteiden luonteen eroista johtuviin dokumentointivaatimuksiin ja sitä kautta hyvän laadun edellytyksiin. Alla olevaan taulukkoon, Taulukko 3, on koottu haastateltavien käsityksiä tilintarkastuksen laatuun liittyvistä teemoista, jotka voidaan näin ollen yleistää myös pitkälti kevyempien tarkastusten kontekstiin.

Taulukko 3 Haastateltavien kokemuksia laadusta

	Tilintark. A	Tilintark. B	Tilintark. C	Tilintark. D
<i>Tehokkuus</i>	x	x	x	
<i>Standardien noudattaminen</i>		x	x	x
<i>Oikeiden painopisteiden tunnistaminen / harkinta</i>	x	x	x	x
<i>Toimiva kommunikointi</i>		x	x	x
<i>Tietämys ja/tai kokemus</i>	x	x	x	x
<i>Dokumentointi</i>		x		

Kaikkein ilmeisiä teemoja olivat oikeiden painopisteiden tunnistaminen ja tietämys/kokemus, jotka olivat havaittavissa kaikkien haastateltavien tulkinnoista.

4.3.1 Kannustimet

Tilintarkastajille esitettiin seuraavassa vaiheessa Knechelin ym. (2013) tunnistamiin laadun ominaispiirteisiin liittyviä kysymyksiä. Ominaispiirteistä ensimmäistä, kannustimia, alettiin kartoittaa kysymällä haastateltavilta, millaisia kannustimia voisi heidän käsityksensä mukaan vaikuttaa siihen, millaiseksi laatu muodostuu. Tilintarkastaja A tiivistä näkemyksensä kahteen yhtiön tasolta vaikuttavaan kannustimeen, jotka nousivat esille myös teoriaosuudessa laadun kontekstinäkökulmassa:

Ainakin yhtiön taloudellinen tilanne vaikuttaa. Jos on kovia kustannuspaineita ja sitä kautta tiukka tarkastusbudjetti, se vaikuttaa varmasti negatiivisesti laatuun. Lisäksi varmaan se, millainen tarkastustiimi meillä on. Esimerkiksi jos eri tilintarkastajilla on erilaisia henkilökohtaisia tavoitteita tai kannustimia, se voi hyvinkin vaikuttaa lopputulokseen.

Vaikka edellä esitetyt kannustintekijät syntyvät ympäröivästä kontekstista, on hyvä muistaa, että ne vaikuttavat edelleen tarkastustyön suorittajaan, prosessissa sovellettavaan ammatilliseen harkintaan ja lopulta koko tilintarkastusprosessiin ja sen tuloksiin (Knechel ym. 2013.)

Tilintarkastaja D lähestyi asiaa pohtimalla erilaisten rangaistusten vaikutusta työn suorittamisen laadukkuudelle, joka nostettiin myös aiemmin teorian kontekstinäkökulmassa esille. Hänen näkemyksensä heijastaa näin ollen sitä, miten lainsäädännön rangaistukset toimivat pelotteena ja vähentävät huonolaatuisten tilintarkastusten suorittamista. Tarkastelun näkökulma on pitkälti yhdenmukainen myös kyseisen tilintarkastajan laadun määritelmän kanssa, jossa hän korosti lainsäädännön ja standardien noudattamista kaikkein kriittisimpänä tekijänä hyvän laadun kannalta.

Uskon, että lainsäätäjien rangaistukset vaikuttaa positiivisella tavalla. Jos tilintarkastaja ei ole suorittanut työtään lainsäädännön ja alan muiden normien mukaisesti – esimerkiksi tarkastamalla käyvän arvon perusteita tai kunnioittaen riippumattomuutta koskevia normeja – siitä pitäisi olla kovat rangaistukset. (Tilintarkastaja D)

Toisaalta Tilintarkastaja D korostaa myös lainsäädännön tarkoituksenmukaisuuden tärkeyttä sen kannalta, että tilintarkastajan ja lainsäätäjien odotukset tilintarkastuksen edellytyksistä ja siten hyvän laadun edellytyksistä olisivat yhdenmukaiset. Näin lainsäädännön mahdolliset negatiiviset kannustimet saataisiin hänen mukaan minimoitua.

Olisi tärkeää, että lainsäädännössä otetaan huomioon myös se, ettei tilintarkastuksen tarkoituksena ole 100-prosenttisen varmuuden antaminen. Sillä voisi olla ihan positiivinenkin vaikutus laadun kannalta, jos he ymmärtäisivät sen. (Tilintarkastaja D)

Tilintarkastajalla B nosti sen sijaan esille mielenkiintoisen huomion siitä, kuinka erilaiset tilintarkastusyhtiön laatimat tarkastuksen edesauttajat (engl. *enablers*), kuten strukturoidut työpaperipohjat ja tarkastuslistat, saattavat toimia negatiivisina kannustimina ja heikentää siten tarkastustyön laatua:

Ehdottomasti tarkastuksen edesauttajat. Jos me keskitytään vaan niihin, se vie fokuksen kokonaan pois siitä, mikä on oikeasti tärkeää. Etenkin nuoremmat tarkastajat, joilla on vielä vähemmän kokemusta, seuraa niitä liian orjallisesti ja keskittyy siihen, että niiden työpaperit näyttää kivoilta. Kyse on siinä tapauksessa kuitenkin tarkastuslistojen ja työpapereiden täyttämisestä eikä tilintarkastuksesta. Tietysti niiden sisällössä on paljon tärkeitä asioita myös laadun saavuttamisen kannalta, mutta niiden liiallinen määrä tai liika nojautuminen niiden varaan on ihan vääränlainen kannustin tarkastuksen suorittamisen kannalta.

Näkemys on osittain yhtenäinen DeAngelon (1981, 187) näkemyksen kanssa, jonka mukaan tilintarkastuksessa käytettävä teknologia luo tilaa tilintarkastajien opportunistiselle käytökselle tietyn asiakkaan säilyttämiseksi, ja toimii siten riskinä tilintarkastuksen hyvän laadun tuottamisen kannalta. Tilintarkastaja B käytti aiheesta puhuessaan englanninkielistä termiä *enabler*, jonka voidaan edesauttajana nähdä liittyvän ainakin jollain tasolla teknologian mahdollistamiin tekijöihin. Teknologiasta johtuvien kannustimien käytön nähdään kasvavan DeAngelon mukaan (1981) nimenomaan tilintarkastusyhteisön resurssien ja koon kasvaessa, mikä vastaa myös tämän tutkimuksen Big 4 -tarkastelu ympäristöä.

Muutama haastateltavista nosti esille myös eri sidosryhmien näkökulman laadun tarkastelun kannalta. Tilintarkastaja D nosti esille, kuinka tilintarkastuksen laatu on riippuvaista sitä tarkastelevan asiakkaan odotuksista. Hän liitti asian hyötyjen sijasta siihen, missä laajuudessa asiakkaat odottavat tilintarkastajan toteuttavan työnsä:

Asiakkaalla saattaa olla käsitys, että me tarkastetaan kaikki laskut, mikä oli tilanne ehkä 10 vuotta sitten. Asiakkaat tuntuu kuitenkin onneksi jo tänä päivänä ymmärtävän paremmin, mitä tilintarkastus oikeasti on ja

mitä se ei ole. Se ei ole kaiken 100-prosenttista tarkastusta ja kontrollointia, mikä näkyy onneksi myös heidän odotuksista meidän suorittaman työn laadussa. (Tilintarkastaja D)

Mielenkiintoista oli, kevyemmän tarkastuksen tapauksessa asian todettiin olevan kuitenkin päinvastainen. Haastateltavat eivät avanneet asialle tarkempia perusteita, mutta syynä lienee kevyemmän tarkastuksen vielä suhteellisen vähäinen sovellettavuus.

- - Lisäksi omat haasteensa saattaa luoda esimerkiksi myös se, että asiakkaat eivät aina ymmärrä, mistä kevyemmässä tarkastuksessa on kyse. Musta tuntuu usein, ettei ne ihan ymmärrä sitä. (Tilintarkastaja B)

Meidän täytyy myös kertoa meidän asiakkaille, mistä kevyemmässä tarkastuksessa on kyse. Jos ne ei ymmärrä mikä kevyempi tarkastus on, niillä on eri odotukset meidän tuottamasta palvelusta, jolloin myös laatu muodostuu niiden näkökulmasta erilaiseksi. En ole ihan varma ymmärtävätkö he aina, mistä kevyemmässä tarkastuksessa on kyse. (Tilintarkastaja D)

Yhteenvedona voidaan todeta, että haastateltavien kokemukset kannustimista ovat hyvin pitkälti yhdenmukaisia teoriaosuudessa esitettyjen seikkojen kanssa. Vastauksilla saatiin vahvistusta sille, millainen vaikutus esimerkiksi yhtiön sisäisillä paineilla, yksilöiden yksilöllisillä kannustimilla, alan lainsäädännöllä ja muilla normeilla on tilintarkastuksen laadun motiiveina. Mielenkiintoinen seikka kevyempien tarkastusten näkökulmasta oli se, ettei asiakkaiden ja kevyemmän tarkastuksen suorittajien odotukset aina välttämättä kohtaa. Tilintarkastajan näkökulmasta tarkasteltuna tämä ei suoranaisesti vaikuta laatuun, mutta asiakkaan näkökulmasta paremman ymmärryksen voitaisiin nähdä johtaa parempaan laatuun.

4.3.2 Prosessi

Knechelin ym. (2013) tutkimuksen mukaan prosessin tarkastelun kannalta olisi tärkeä tarkastella muun muassa sitä, miten tilintarkastuksen laatua voitaisiin mahdollisesti parantaa. Prosessinäkökulma liittyy väistämättä tarkastusta suorittaviin henkilöihin, kuten heidän osaamiseen, mutta samalla se liittyy myös vallitsevaan ympäristöön sekä keinoihin, joilla tarkastusprosessia voidaan sujuvoittaa ja mitata. Haastateltavat nostivat laadun kehittämisen kannalta tärkeäksi etenkin toimivan kommunikaation merkityksen, joka nousi esille myös aiemmin haastateltavien käsityksissä osana hyvän laadun määritelmää. Kommunikaatiota lähestyttiin tässä etenkin sisäisen kommunikaation näkökulmasta.

Tilintarkastaja B korosti asiassa toisaalta sekä tarkastuksen suorittajan että review-tarkastajan tärkeyttä ja huomautti, kuinka tilintarkastustiimin yhteistyössä voi olla kyse paljon muustakin, kun pelkästä suorittajan työn läpikäymisestä:

Kyse on toki tilintarkastajan suorittajan proaktiivisuuden lisäksi siitä, että heille myös kommunikoidaan, mitä heiltä odotetaan. Päävastuullisten tilintarkastajien tulisi myös kannustaa heitä kertomaan mitä he aikovat tehdä ennen kuin tekevät niin. Jos emme kommunikoi ajoissa jo ylhäältä päin ja luo avoimelle keskustelulle perustuvaa ympäristöä, se vaikuttaa varmasti negatiivisella tavalla tilintarkastusprosessiin.

Myös muilta haastateltavilta kysyttiin, mikä on heidän käsityksensä tarkastuksen suorittajan ja review-tarkastuksen suorittajan työn laadusta prosessin toimivuuden kannalta. Tilintarkastaja A ilmaisi mielipiteensä asiaan tiiviisti:

Se riippuu ehdottomasti molemmista. Ehkä vielä ilmeisemmin review-tarkastuksen suorittajasta.

Loput haastateltavat olivat tilintarkastajien A ja B kanssa hyvin samoilla linjoilla:

Molempien panokset on ilman muuta tärkeitä. Toivon mukaan tarkastuksen suorittaja on ollut huolellinen suorittamissaan toimenpiteissä, mutta täytyy muistaa, ettei heillä ei aina ole samaa kokemusta, joka review-tarkastuksen suorittajalla on. Silloin on toki hyvä käyttää maalaisjärkeä ja suorittaa esimerkiksi tarpeen tullen muita toimenpiteitä, kun tilanne näyttää siltä. Myös kommunikaatio on silloin tärkeää. (Tilintarkastaja C)

Laatu ja prosessin toimivuus on tietysti molemmista osapuolista kiinni, mutta pidemmällä aikavälillä asia on kuitenkin enemmän kiinni review-tarkastajan mielipiteistä ja vaikutuksesta. Niiden työ on todella tärkeää etenkin nuorempien tilintarkastajien oppimisen kannalta, joilla ei välttämättä ole vielä alan koulutusta. (Tilintarkastaja D)

Tarkastuksen suorittajan ja review-tarkastajan yhteistyön toimivuuden voidaankin nähdä olevan kiinni hyvästä ohjaamisesta ja mentorina toimimisesta:

Kokemus edesauttaa aina hyvän laadun rakentamista. Mutta hyvä mentori tai manageri auttaa parantamaan laatua varmasti myös lyhyemmällä tähtäimellä. (Tilintarkastaja A)

Olisi tärkeää, että päävastuullinen tilintarkastaja ja muut vanhemmat tilintarkastajat näkisi itsensä valmentajina. Se on ehdottomasti se, mikä luo tietämystä tilintarkastusyhteisön sisällä. Tärkeää on olla myös läsnä. (Tilintarkastaja B)

Esimiestyön ohella haastateltavat toivat esille, millainen potentiaali tarkastustiimin rakentamisella ja sen yhteistyön toimivuudella voi olla laadun parantajana. Tämä vastaa pitkälti IAASB:n (2013, 34) laadun viitekehyksen näkemystä siitä, kuinka tilintarkastusyhtiöiden tulisi allokoida resurssinsa niin, että tilintarkastustiimeillä on tarvittava asiantuntemus ja aika tiettyjen toimeksiantojen suorittamiseen.

- - Lisäksi koko tarkastustiimi voi auttaa kehittämään laatua, jos se on rakennettu niin, että yhteistyö pelaa. Tällöin voidaan hyödyntää kaikkien ominaisuuksia ja kokemusta parhaalla mahdollisella tavalla. (Tilintarkastaja A)

On myös tärkeää, että tiettyä toimeksiantoa on suorittamassa juuri siihen soveltuva henkilö. Vaikka olen itse ollut yli 20 vuotta alalla, en menisi esimerkiksi itse tarkastamaan pankkia, koska tiedän ettei mulla ole sellaista kokemusta ja tietämystä, mitä siihen tarvitaan. Luulen siten, että sulla pitää olla oikea tietämys oikeiden havaintojen arvioimiseksi ja oikeiden johtopäätösten tekemiseksi. (Tilintarkastaja C)

Tilintarkastaja A nosti esille myös huomion liittyen henkilöresurssien vaikutuksesta tiimin sisäisten kyvykkyyksien hyödyntämisen. Optimaalisia tarkastustiimejä tarkastellessa onkin hyvä huomioida, että tilintarkastusyhteisöjen ja jo yksittäisten toimistojen käytettävissä olevat resurssit ovat yhteydessä siihen, millaisella tasolla osaamista ja esimiestyötä on mahdollista hyödyntää.

- - Tulen toisaalta itse pienemmästä toimistosta, jossa meillä ei ihan hirveästi ole tilintarkastajia, joilla olisi laajasti osaamista eri toimialoilta. Toki mekin voitaisiin tietyissä tapauksissa hyödyntää tarvittavaa osaamista meidän isommilta toimistoilta, mutta etenkin pienille tilintarkastustoimistoille se voi olla haastavaa. (Tilintarkastaja A)

Toimivan ja tiiviimmän yhteistyön voidaan nähdä johtavan paitsi tehokkaampaan kyvykkyyksien hyödyntämiseen, myös parempaan motivaatioon hyvien tulosten tuottamisessa. Yhteistyö vaikuttaa sitä kautta myös aiemmin tarkasteltujen kannustimien kautta.

Pidemmän aikavälin tarkastelussa myös jatkuvalla oppimisella nähtiin olevan tärkeä rooli systemaattisen tilintarkastusprosessin luomisessa ja paremman laadun toimittamisessa:

Hyvä ja kattava kouluttaminen ja tilintarkastajien ”mindset” jatkuvasta oppimisesta on ainakin sellaisia asioita, jotka pitäisi pitää mielessä. Se auttaa paitsi kyvykkyyksien kehittämisessä, myös motivoi ja kannustaa sua entistä paremman työn suorittamiseen - - Eikä kenenkään pidä olla suoraan ammattilainen siinä mitä tekee, koska kyse on oppivasta organisaatiosta. (Tilintarkastaja B)

Oppiminen on myös ehdottomasti isossa roolissa. Se kuitenkin varmistaa sen, että sulla on oikeat taidot ja edellytykset sen tarkastuksen suorittamiseen. Ja totta kai myös pitkän kokemuksen kerryttäminen eri tyyppisistä yhtiöistä ja toimeksiannoista edesauttaa paremman laadun tuottamista. (Tilintarkastaja C)

Jatkuvalle oppimiselle läheisenä teemana kirjallisuudessa puhutaan myös tilintarkastusyhteisössä vallitseva yrityskulttuurin vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun (IAASB 2013, 50–51; Knechel ym. 2013, 405.) Yrityskulttuuri vaikuttaa välillisesti tilintarkastajan päätöksentekoon ja sitä kautta tilintarkastuksen prosessiin, minkä vuoksi kulttuurin voidaan nähdä olevan yhteydessä tilintarkastuksen laatuun. Päätöksenteolla tässä tapauksessa tarkoitetaan etenkin päätöksiä, jotka ohjaavat tilintarkastajaa tietyn muotoisen kertomuksen antamiseen. Muutaman haastattelun yhteydessä nähtiinkin sopivana kysyä lisäkysymyksenä, miten haastateltavat näkevät kulttuurin vaikuttavan tilintarkastuksen laatuun. Vastauksena haastateltavat esittivät seuraavaa:

- - Tottakai, kun kyse on oppivasta organisaatiosta, myös yrityskulttuurilla on paljon merkitystä. Partnereilla, senior managereilla ja myös manageereilla on niin suuri vaikutus nuorempiin tilintarkastajiin, vaikka he eivät olisikaan suorassa kontaktissa nuorempien kanssa. Jos me käveltäisiin aina käytävillä näyttäen vihausilta, se vaikuttaisi väistämättä myös muiden motivaatioon, eikä se ole hyvä asia kenenkään kannalta. Jotta voidaan saavuttaa avoin kulttuuri, partnerien ja muiden vanhempien pitäisi ihan konkreettisesti kävellä ympäriinsä ja puhua ihmisille – olla näkyvillä ja läsnä. (Tilintarkastaja B)

Kyllä, tilintarkastusyhteisöissä täytyy ilman muuta olla myös hyvä kulttuuri. Fokus ei voi olla pelkästään toiminnan kannattavuudessa ja tuottavuudessa, kun siihen vaikuttaa myös aina vallitsevat olosuhteet ja ihmiset.

Kulttuuri voi vaihdella yhteisöstä toiseen ja myös yksittäisten työntekijöiden panokset vaihtelee usein yhtiön sisällä, mutta se on kuitenkin yhteisöstä riippumatta tärkeä asia. (Tilintarkastaja D)

Haastateltavien kanssa keskusteltiin lopuksi heidän käsityksistään liittyen siihen, millaisia keinoja tilintarkastuksen tai kevyemmän tarkastuksen laadun tason arvioimisessa voidaan käyttää, tai onko laadun mittaaminen edes ylipäättään mahdollista. Vastauksista voidaan todeta yhteenvedona, että laadun mittaaminen koetaan sen moniulotteisen luonteen vuoksi hyvin hankalaksi asiaksi. Tilintarkastaja A lähestyi asiaa painottaen virheelisyyksien minimointia, joka nousi esille myös kyseisen haastateltavan laadun määritelmässä:

Siinäpä vasta vaikea kysymys. Ehkä järkevin vastaus olisi sanoa, että tarvitset riittävän määrän evidenssiä tukemaan lausuntoa siitä, että tilinpäätös ei sisällä olennaisia virheitä tai puuteita. Silloin tilintarkastus on saavuttanut ainakin riittävän tason laadun suhteen.

Tilintarkastaja C:n lähestyi asiaa myös lain vaatimusten kautta, mutta korosti lisäksi subjektiivisuutta, yhtiöiden sisäisiä laaduntarkastuksia ja visioita sen saavuttamista tukemina tekijöinä:

On hankalaa sanoa, että laatu on tämän tai tämän tasoista, koska se riippuu niin paljon asian tarkastelijasta. Tietysti alan standardit vetävät aika hyvän rajan sille, onko tarkastuksen laatu hyvää vai ei, toisin sanoen onko standardeja noudatettu vai ei, mutta en tiedä voiko asiaa mitata sen tarkemmin. Myös suurempien yhtiöiden sisäiset laaduntarkastukset auttavat laadun edellytyksien arvioinnissa ja yhdenmukaisen laadun tuottamisessa ja koenkin sen hyvin opettavaiseksi prosessiksi. Tietysti muillakin tilintarkastusyhtiöillä voi olla vaikka visioita, miltä niiden työn laadun pitäisi näyttää, jolloin laatua voidaan peilata sitä vasten.

Tilintarkastaja D kommentoi asiaa lyhyesti toteamalla, ettei hänen mielestään tilintarkastuksen laatua voidaan juurikaan mitata. Hän oli samaa mieltä siitä, että tilintarkastuksen moniulotteisuus aiheuttaa sen, että laadulle on melko mahdotonta asettaa mitään mitaria. Haastateltavien vastaukset mittaamisesta perustuivat lähinnä tulokortin näkökulmasta ajateltuna tulosten mittaamisen arviointiin. Selvää on, että yksittäisten, ei-havaittavissa olevien harkinnan, ominaisuuksien ja muiden vastaavien tekijöiden vaikutusta on entistä hankalampi mitata, minkä vuoksi niihin ei juurikaan otettu kantaa (Francis 2004, 365; Knechel ym. 2013, 404.) Tulkinnat heijastivat ennen näin ollen Horsmanheimon ym.

(2018, 616) määritelmää, jonka mukaan tilintarkastuksen laatu tarkoittaa vähintään normien mukaisuutta tilintarkastustoiminnassa.

Haastateltavien näkemyksistä voidaan tunnistaa ainakin seuraavat tekijät, joihin keskittymällä tai joita parantamalla voidaan sujuvoittaa tilintarkastusprosessia joko lyhyemmällä tai pidemmällä aikavälillä, johtaen parempaan laatuun:

- henkilöstöressurssien optimointi toimeksiannoissa
- tilintarkastustiimin keskinäinen yhteistyö ja kommunikointi
- hyvä esimiestyö
- jatkuva kouluttaminen
- avoin ja kannustava yrityskulttuuri.

4.3.3 Ainutlaatuisuus ja epävarmuus

Asiakkaan ainutlaatuisuuteen ja epävarmuuteen liittyvillä kysymyksillä pyrittiin ottamaan selvää siitä, miten kunkin asiakkaan ainutlaatuisten olosuhteiden nähdään vaikuttavan suoritettaviin tarkastuksiin. Kuten teoriassa todettiin, ammatillinen harkinta on merkittävässä asiakkaan ainutlaatuisuuden arvioinnissa ja epävarmuuden kompensoinnissa. Tässä alaluvussa sivutaan siten myös erillisenä ominaispiirteenä esitettävää ammatillista harkintaa, lähestyen asiaa siltä näkökannalta, miten asiakkaan olosuhteissa kasvaneen epävarmuuden nähdään vaikuttavan tilintarkastajien harkintaan ja päätöksentekoon. (Knechel ym. 2013, 397, 407 Tilintarkastaja A totesi tähän liittyen seuraavaa:

Epävarmuus laittaa ehdottomasti miettimään uudelleen. Se tekee myös väistämättä ammatilliselle harkinnalle jotain. Mulla oli juuri yksi tapaus, jossa asiakkaalla oli iso toiminnan jatkuvuuteen liittyvä ongelma. Esimerkiksi tässä tapauksessa sitä todella kyseenalaisti omaa ammatillista harkintaa ja joutui pohtimaan riskisiä alueita huomattavasti enemmän kyseenalaistavasta näkökulmasta. - - Epävarmuuden kasvaessa asiakkaalla saattaa olla myös suurempia riskejä väärinkäytöksille, esimerkiksi tiettyjen asioiden peittelylle, mikä täytyy pitää mielessä kaikissa päätöksissä, joita ammatillisen harkinnan nojalla tekee.

Myös muut haastateltavat olivat sitä mieltä, että epävarmuus vaikuttaa välittömästi tarkastuksen luonteeseen ja ammatilliseen harkintaan. Etenkin tilintarkastajan C näkemys asiaan oli hyvin pitkälti tilintarkastajan A kaltainen:

Kyllä, se vaikuttaa väistämättä koko prosessiin. Jos asiakkaan toiminnassa on paljon epävarmuutta lisääviä tekijöitä, kuten huono taloudellinen tilanne tai suuri määrä arvionvaraisia eriä, ne tekijät täytyy pystyä tunnistamaan, jotta niille voidaan kohdistaa enemmän tarkastustoimenpiteitä. Tällaisilla alueilla virheiden ja väärinkäytösten riski on väistämättä suurempi.

Edellä mainittu näkemys on läheisesti yhteydessä tilintarkastuksen riskimalliin, jonka tavoitteena on vähentää riski hyväksyttävälle tasolle. Riskimallin ideana on juurikin kohdistaa toimenpiteitä sellaisille alueille, joissa olennaisten virheiden ja puutteiden riski on suurempi. (ISA 200, 75, 96; Halonen & Steiner 2009, 49.) Tilintarkastaja C korosti lisäksi tarkastustoimenpiteiden ajoituksen merkitystä epävarmuuden vallitessa:

- - Asioita täytyy myös osata katsoa oikeasta perspektiivistä. Riskisiä alueita voi olla hyvä verrata viime vuoden tilanteeseen, ja toisaalta myös tilikauden jälkeisten tapahtumien painottamien tilikauden aikaisten toimenpiteiden sijaan saattaa tarjota arvokasta evidenssiä. Se voi auttaa arvioimaan esimerkiksi, onko johdon arvionvaraisissa erissä käyttämä harkinta ollut paikallaan.

Tilintarkastaja B lähestyi asiaa luvussa 4.3.2 esiin tulleiden kommunikoinnin ja tilintarkastustiimin kautta. Kyseisiä tekijöitä painottamalla tilintarkastusprosessin sujuvuudesta ja systemaattisuudesta on helpompi pitää kiinni myös epävarmojen olosuhteiden vallitessa.

Jos epävarmuus koetaan tavallista suuremmaksi, ensimmäinen asia mitä pitäisi tehdä, olisi asiasta tiedottaminen tiimin sisällä. Kun epävarmuus ja riskit huomioidaan tilintarkastustiimin sisällä, voi olla ettei epävarmuus edes ole mikään ongelma. Kyse on siitä, miten ja millä tasolla tilintarkastajat vastaavat esille tulleisiin epävarmuustekijöihin. Siksi sanoisin, että tiimin vanhempien tilintarkastajien osallistaminen on välttämätöntä. Joskus voi olla, että tarkastuksen päävastuullinen on jo tietoinen asiasta, ja vaikka ei olisikaan, heidän tietämys, harkinta tai kokemus asiakkaasta voi olla hyvinkin arvokasta tällaisissa tilanteissa. (Tilintarkastaja B)

Lisäksi tilintarkastaja B nosti esille epävarmuustekijöiden yhteyden tilintarkastajan käyttämään ammatilliseen skeptisyyteen. Myös alan tutkimuksissa on todettu, kuinka huolellinen ammatillinen skeptisyys auttaa tilintarkastajia kiinnittämään automaattisesti enemmän huomiota korkeariskisiin alueisiin epätavallisten tapahtumien tai olosuhteiden

vallitessa. (Shaub 1996). Näin ollen jo pelkkä ammatillisen skeptisyyden säilyttäminen auttaa olennaisten riskien vähentämisessä ja epävarmuuden vähentämisessä:

- - Vaikka epävarmuus ei vaikuttaisikaan meidän päätöksiin sen enempää, se vaikuttaa joka tapauksessa siihen, miten me lähestytään ja arvioidaan evidenssiä. Ammatillinen skeptisyys on siten väistämättä suuressa roolissa. (Tilintarkastaja B)

Tilintarkastaja D oli yhtä mieltä siitä, että riski- tai epävarmuustekijät vaikuttavat koko prosessiin, mutta lähestyi asiaa hiukan eri näkökulmasta. Hän painotti etenkin asiakkaan ja tilintarkastajan välistä kommunikointia riskitekijöihin vastaamisessa:

Itse lähestyisin asiaa kommunikoimalla asiakkaan kanssa, esimerkiksi pyytämällä selvityksiä ja suorittamalla haastatteluja. Ristiviittaukset (engl. cross-reference) voi toimia yhtenä hyödyllisenä toimenpiteenä: haastatteleamalla esimerkiksi talousjohtajaa ja toimitusjohtajaa tai muita asiaan läheisesti liittyviä toimihenkilöitä, voidaan saada tärkeää evidenssiä liittyen siihen, miten hyvin heidän käsitykset riskialueista vastaa tilinpäätöksen tietoja. Tämä voi auttaa edelleen siinä, millaisia päätöksiä teemme ammatillisen harkinnan nojalla. (Tilintarkastaja D)

Epävarmuuden lisäksi kunkin asiakkaan ainutlaatuisuus herättää kysymyksen siitä, pystyykö alan runsas säännöstö mukautumaan kunkin asiakkaan yksilöllisiin olosuhteisiin. Mukautumisella tarkoitetaan tässä etenkin niiden panosten ja prosessien mukauttamista, joiden avulla saadaan suoritettua muun muassa tarkoituksenmukaiset riskien arvioinnit ja tarkastustoimenpiteet. Kirjallisuudessa keskustellaankin jonkin verran ylistandardisoinnista ja siitä, pystyvätkö tilintarkastajat hyödyntämään riittävässä määrin muun muassa ammatillista skeptisyyttä ja harkintaa, joilla on tärkeä rooli asiakkaiden ainutlaatuisuuden huomioimisen kannalta. (Knechel ym. 2013).

Haastateltava kysyttiin asian valottamiseksi heidän käsityksiään siitä, miten runsas säännöstö ja ammatillinen harkinta vaikuttavat toisiinsa. Tilintarkastaja C, joka nosti esille ammatillisen skeptisyyden keskusteltaessa asiakkaan epävarmuustekijöistä, korosti skeptisyyden ja harkinnan tärkeyttä myös ylistandardisoinnin kontekstissa:

Ainakin itselleni asiakkaan liiketoimintaympäristön tunteminen on välttämätön asia laadukkaan tilintarkastuksen toteuttamisen kannalta, ja sitä kautta ammatillinen harkinta ja skeptisyys todella tärkeässä roolissa. Totta kai täytyy pitää myös huoli siitä, että alan standardeja ja yhtiön omia vaatimuksia noudatetaan, mutta uskon että sillä pääsee paljon pidemmälle

ja pystyy myös tuottamaan huomattavasti parempaa laatua, kun ymmärtää asiakkaan ominaispiirteet. Niiden valossa sä kuitenkin loppukädessä aina arvioit evidenssiä ja teet johtopäätöksiä.

Myös tilintarkastaja D korosti ammatillista harkintaa tarkastusprosessin suorittamisessa, ja oli lisäksi haastateltavista ainoa, joka otti kantaa suoranaisesti alan säätelyn määrään:

Mielestäni on huono asia, että säätelystä tulee jatkuvasti tiukempaa. Näkisin parempana sen, että lainsäädäntö jättäisi enemmän tilaa meidän omalle ammatilliselle harkinnalle, mikä on myös periaatepohjaisten standardien tarkoitus.

Muut tilintarkastajat eivät ottaneet yhtä suorasti kantaa ylistandardisoinnin vaaroihin, mutta olivat yhtenäisesti sitä mieltä, ettei asiakkaan ainutlaatuisuuteen liittyviä piirteitä voi jättää huomioimatta, jos tavoitteena on hyvän tilintarkastuksen laadun saavuttaminen. Näkemys heijastaa pitkälti tilintarkastuksen laadun määritelmien yhteydessä esiin nousutta olennaisten painopisteiden painottamista, jonka kaikki haastateltavat kokivat välttämättömäksi.

Vaikka sääntöjen noudattaminen on välttämätöntä, en usko, että tilintarkastus on välttämättä parempaa, ainakaan puhtaasti sen seurauksena. Sitä ei voi kiistää, etteikö ne olisi arvokkaita, mutta monimutkaisissa liiketoimintaympäristöissä, joissa yritykset nykyään toimii, meidän pitää aina pystyä arvioimaan kunkin asiakkaan erityispiirteitä. (Tilintarkastaja B)

Tilintarkastaja B täydensi näkemystään toteamalla, kuinka hyvä ja yksinkertainen vinkki asiakkaan ainutlaatuisuuden parempaan ymmärtämiseen on kirjoittaa paperille ylös viisi tärkeintä tekijää juuri kyseissä asiakkaassa:

- - Kun tekijät on tunnistettu heti alussa ja kyseisiä tekijöitä hyödynnetään läpi tarkastuksen, on huomattavasti helpompi varmistaa, että asiakkaan yksilölliset ominaisuudet saadaan mukautumaan tarkastusta ohjaavaan normistoon.

Lisäksi tilintarkastaja A totesi säätelyn olevan toki välttämätöntä, mutta nosti esille, kuinka se saattaa häiritä kunkin asiakkaan ainutlaatuisiin ominaispiirteisiin ja riskeihin keskittymistä ja luoda siten ylimääräistä ”hälyä” prosessissa.

Yhtenäisistä vastauksista voidaan todeta ainutlaatuisuuteen ja epävarmuuteen vastaaminen olevan kiinni siitä, että tilintarkastaja osaa tunnistaa oikeat toimeksiantokohtaiset painopisteet sekä määritellä niiden pohjalta kunkin asiakkaan yksilöllisten olosuhteiden kannalta sopivat riskit ja tarkastustoimenpiteet. Tilintarkastuksen laadun voidaan nähdä olevan näin ollen kiinni geneeristen standardien ja asiakkaiden yksilöllisten ominaisuuksien yhteensovittamisesta. Lisäksi haastateltavat olivat yksimielisiä sen suhteen, kuinka asiakkaiden olosuhteissa lisääntynyt epävarmuus haastaa tilintarkastajan soveltamaan ammatillista harkintaa entistäkin korkeammalla tasolla. Yhteenvetona haastateltavien näkemyksistä voidaan todeta, kuinka ainakin seuraavaksi esitettävät tekijät auttavat epävarmuuteen vastaamisessa sekä asiakkaan ainutlaatuisuuden ja standardien välisen tasapainon löytämisessä. Koska molemmat edellä mainituista perustuvat ennen kaikkea ammatillisen harkinnan soveltamiselle, asiaa voidaan lähestyä pitkälti samoin keinoin (Knechel ym. 2013, 387–407):

- ammatillinen skeptisyys
- olennaisten painopisteiden löytäminen
- kommunikointi tiimin sisällä
- asiakkaan kanssa keskustelu.

4.3.4 Ammatillinen harkinta

Se, miten ammatillinen harkinta näyttäytyy tilintarkastuksen laatuun vaikuttavana ominaispiirteenä, näkyy sellaisten tilintarkastajan harkintaan vaikuttavien tekijöiden kautta, jotka tekevät tarkastusprosessista systemaattisen. Ammatillisen harkinnan käyttöä ohjaa luonnollisesti myös ammatillinen skeptisyys, joihin liittyviä teemoja haastatteluissa nousikin myös esille. (Knechel ym. 2013, 387, 392). Jotta näiden välistä yhteyttä voidaan tarkastella, nähtiin tarpeelliseksi kysyä, miten haastateltavat näkevät ammatillisen harkinnan. Tulkitessa haastateltavien vastauksia on hyvä muistaa, että teoriassa ammatillinen harkinta viittaa ennen kaikkea sellaisiin menettelytapoihin, jotka ohjaavat toimenpiteiden suorittamiseen, siinä missä skeptisyys viittaa toimenpiteiden kautta saadun tarkastusevidenssin kriittistä arviointia. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 33; IAASB 2013, 26; Tomperi 2018, 37–38).

Kaikkien haastateltavien pitkästä alan kokemuksesta huolimatta asia koettiin haastavaksi asiaksi määrittää. Näkemyksistä käy samalla ilmi, millaisin keinoin harkintaa voitaisiin parantaa. Tilintarkastajan A lähestyi asiaa seuraavalta näkökannalta:

Mielestäni ammatillinen harkinta käsittelee melko pitkälti samoja asioita kuin mitä ammatillinen skeptisyys. Molemmissa on kyse tietystä ajattelutavasta (engl. mindset), jota täytyy hyödyntää koko ajan tarkastusta suorittaessa.

Lisäksi tilintarkastajan A vastaus limittyy osittain ammatillisen skeptisyyden kanssa, jotka ovatkin keskenään läheisiä käsitteitä. Myös alan kirjallisuudessa puhutaan paljon hänen viittaamastaan ”mindsetistä” tilintarkastuksissa vaadittavana skeptisenä ajattelutapana (Brown ym. 2016, 966; IAASB 2013, 60). Hän jatkoi:

- - Se on evidenssin kriittistä arvioimista ja asioiden katsomista objektiivisesti. Kyse on siitä, ettei ota johdon sanoja itsestäänselvyytenä, vaan arvioi ja tarkastaa, onko väitteissä järkeä ja totuudenperää. - - Ja mitä enemmän molempia käyttää, sitä tehokkaammin niitä voidaan hyödyntää.

Myös tilintarkastaja B nosti esille erikseen ammatilliseen harkintaan ja skeptisyyteen liittyviä tekijöitä, mutta lähestyi asiaa toimialatuntemuksen ja kokemuksen kautta. Ammatillisesta harkinnasta hän totesi seuraavaa:

Olen itse työskennellyt paljon vakuutusyhtiöiden tarkastuksen parissa, jolloin ammatillinen harkintani perustuu esimerkiksi sen varaan, että tunnen kyseisen alan. Tiedän silloin jo kokemuksen kautta, millaisia seikkoja tulisi arvioida lähtökohtaisesti muita kriittisemmin ja kuinka esimerkiksi tiettyjen estimaattien perusteita arvioidaan.

Kokemuksen lisäksi hän totesi sen liittyvän myös toisaalta arkisempiin ja yksinkertaisempiin päätöksiin:

Toinen esimerkki voisi olla harkinnan käyttö otoskoon valinnassa. Jos mietin esimerkiksi, onko 20 vai 25 parempi otoskoko, kannattaa sanoa itselleen: 'Ota askel taaksepäin ja mieti, onko sillä merkitystä.' Jos lopputuloksen kannalta ei ole väliä, onko otoskoko 20 vai 25, ei ole varmasti väärin ottaa 20. Jos taas 25:n kanssa ei olla tyytyväisiä, käytetään ammatillista harkintaa ja suoritetaan muita toimenpiteitä.

Ammatillista skeptisyyttä tilintarkastaja B lähestyi estimaattien haastamisen kautta. Hän viittasi aiemmin kokemuksen ja ammatillisen harkinnan auttavan siinä, kuinka tilintarkastaja osaa myös valita kyseisen tarkastustoimenpiteen. Se, miten niitä arvioidaan, perustuu edelleen ammatilliselle skeptisyydelle:

Kyse on tässäkin esimerkiksi niiden estimaattien kriittisestä arvioimisesta, jotka ammatillisen harkinnan perusteella valittiin testattaviksi. Siihen vaikuttaa myös liiketoiminnan luonne ja toimiala. Jos tarkastat vaikka laseja myyvää pikkuyhtiötä, et todennäköisesti tarvitse saman tason ammatillista skeptisyyttä kuin mitä suurten vakuutusyhtiöiden tarkastus vaatii.

Hän lisäsi edelleen, kuinka ammatillisen skeptisyyden taso on toisaalta otettu huomioon alan koulutusvaatimuksissa. Hän nosti esille, kuinka esimerkiksi Norjassa täytyy olla käytännössä partner-asemassa oleva tilintarkastaja, jotta voi tarkastaa öljyalan yrityksiä.

Tilintarkastajien C ja D näkemykset pysyivät skeptisyyden sijasta enemmän harkinnan näkökulmassa:

Sitä on hankala pukea yhdeksi lauseeksi. Käytännössä sen käyttöä voitaisiin ilmaista esittämällä kysymys siitä, tulisiko kaksi saman kokemuksen omaavaa tilintarkastajaa samasta asiasta samaan lopputulokseen, hyödyntäessään päätöksenteossa ammatillista harkintaa? Kyse on paitsi siitä, kuinka pitkä kokemus sulla on takana, myös siitä, kuinka hyvin kyseenalaistat vastaan tulevia asioita. (Tilintarkastaja C)

Käytän ammatillista harkintaa analysoidessa luottamustani asiakkaaseen ja johtoon. Jos luottamusta ei ole, emme voi suorittaa tilintarkastusta tai antaa ainakaan vakiomuotoista kertomusta. Käytän ammatillista harkintaa myös määrittäessä esimerkiksi tarkastuksen olennaisuustason, olennaiset tilit, toimintariskit ja kontrolliriskit. Toisaalta käytän sitä myös toimenpiteiden suunnittelussa ja evidenssin ja virheiden arvioinnissa. - - Koska se liittyy niin moneen eri vaiheeseen tilintarkastusprosessia, sen käyttö täytyy myös dokumentoida huolellisesti.

Sekä tilintarkastaja C että D olivat yhtä mieltä siitä, että koulutuksella ja hyvällä esimiestyöllä voidaan parantaa ammatillista harkintaa, samoin, kuten useimpia muitakin tilintarkastuksen laadun osa-alueita.

Haastateltavilta kysyttiin lisäksi, näkevätkö he ammatillisen harkinnan käytön eroavan lakisääteisten tilintarkastusten ja kevyempien tarkastusten kontekstissa. Vastauksena esitettiin todella yksimielisesti niiden tarkoittavan käytännössä samaa asiaa. Ainoa ero näyttää kytkeytyvän toimeksiantojen erilaisista luonteesta johtuviin eroihin sen käytön laajuudessa:

Kyllä ja ei. Ammatillista harkintaa käytetään koko ajan, oli kyse sitten tilintarkastuksesta tai kevyemmästä tarkastuksesta. Tilintarkastuksissa tarvitaan toki suurempi määrä lausuntoa tukevaa evidenssiä, joten siltä kannalta ammatillista harkintaa tarvitaan määrällisesti enemmän. Toisaalta, kevyempien tarkastusten tapauksessa, joissa evidenssiä tarvitaan paljon vähemmän, tilintarkastajan oma harkinta ja mielipide näyttäytyy ehkä entistä ilmeisempänä. (Tilintarkastaja A)

Hmm. Ei siinä ole kyllä mitään eroa. (Tilintarkastaja B)

Ainakin minä katson asiaa samalla lailla. Molemmissa on kuitenkin sama tavoite saavuttaa tietty varmuustaso, joten vaikka vaatimukset sen saavuttamiseen olisivatkin vähän erilaiset, sulla pitää olla niissä silti samanlainen ”mindset”. Sen käyttöä ei pitäisi muuttaa vain sen takia, että kyseessä on eri varmuuden antava toimeksianto. (Tilintarkastaja C)

Periaatteessa kyse on ihan samasta asiasta. Tilintarkastukseen liittyy ehkä vaan enemmän näkökulmia. Jos me löydetään tilinpäätöksestä esimerkiksi jotain eroja tai havaintoja, niiden syyt täytyy joka tapauksessa aina selvittää. Siihen ei vaikuta se, minkä tyyppinen toimeksianto on kyseessä. (Tilintarkastaja D)

Haastattelutulokset antoivat vahvasti yhdenmukaisen näkemyksen siitä, kuinka ammatillisen harkinnan ja skeptisyyden käyttö käsittelee käytännön tasolla täysin samoja asioita toimeksiannon varmuustasosta riippumatta. Vaikka teema koettiin jokseenkin haastavaksi, haastateltavien omakohtaiset kokemukset sen käytössä vastasivat hyvin pitkälti teoriassa esitettyä. Luvussa 2 todettiin aikaisemmin, kuinka tilintarkastus perustuu loppukädessä tilintarkastajan ammatillisen harkinnan nojalla tekemille päätöksille, minkä vuoksi ammatillisella harkinnalla voidaankin nähdä olevan merkittävä vaikutus sen kannalta, millaiseksi tilintarkastuksen kokonaislaatu muodostuu (Knechel ym. 2013.) Koska laadun muodostuminen on haastattelutulosten mukaan kiinni lähtökohtaisesti samoista tekijöistä tilintarkastuksissa ja kevyemmissä tarkastuksissa, voidaan todeta, kuinka rajoitetun ja kohtuullisen varmuustason toimeksiannoilla on lähtökohtaisesti yhtäläiset edellytykset tuottaa hyvää laatua.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

5.1 Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen alussa asetettiin kolme tutkimuskysymystä, joista päätutkimuskysymyksenä toimi seuraava: *Miten tilintarkastajan antaman lausunnon varmuustaso vaikuttaa suoritettavien toimeksiantojen laatuun?* Laadun elementtejä lähdettiin purkamaan Knechelin ym. (2013) esittämän laadun tulokortin pohjalta, jossa esitettyjen näkökulmien (panokset, tarkastusprosessi, lopputulokset ja konteksti) ja ominaispiirteiden (kannustimet, prosessi, ainutlaatuisuus ja epävarmuus sekä ammatillinen harkinta) tarkastelu yhdistettiin teorian ja empirian kautta. Voidaksemme tarkastella laatua myös rajoitetun varmuuden kontekstissa, selvitimme ensin kevyemmän tarkastuksen eroja tilintarkastukseen nähden sekä kyseiseen toimeksiantotyyppiin liittyviä tarkastusriskejä. Apututkimuskysymyksenä toimi siten seuraavat kysymykset: *Millaisia erityispiirteitä kevyemmän tarkastuksen suorittamiseen liittyy?* ja *Miten kevyemmän tarkastuksen riskit eroavat tilintarkastusriskiä verrattuna?*

Haastateltavat olivat yhtä tilintarkastajaa lukuun ottamatta yksimielisiä siitä, kuinka kevyemmän tarkastuksen laadussa on kyse täysin samoista asioista kuin tilintarkastuksen laadussa, minkä vuoksi tulokorttimallin voidaan nähdä soveltuvan myös kevyempien tarkastusten kontekstiin. Hyvässä laadussa nähtiin olevan kyse tilintarkastajien näkökulmasta ennen kaikkea olennaisiin virheisiin liittyvien riskien minimoimisesta, tarkastuksen tehokkaasta suorittamisesta, tilintarkastajan kokemuksesta ja harkinnasta sekä avoimesta kommunikaatiosta niin yhtiön sisällä kuin asiakkaiden kanssa. Keskeisin ero liitettiin lähinnä toimeksiantojen erilaisista tavoitteista johtuviin eroihin dokumentointivaatimuksissa ja sitä kautta hyvän laadun edellytyksissä. Lausunnon varmuustasolla voidaan nähdä siten vaikutusta laadulle ennen kaikkea sen kannalta, millaisia edellytyksiä hyvän laadun tai laadun vähimmäistason tuottaminen edellyttää.

Haastattelutulokset vahvistuvat teorian näkemyksiä siitä, kuinka kannustimia hyvän laadun tuottamiseen voi syntyä niin tilintarkastuksissa kuin kevyemmänkin tarkastuksen tapauksissa yksittäisten tilintarkastajien, niistä muodostuvan tilintarkastustiimin, tilintarkastusyhteisön kuin lainsäädännönkin tasolta. Kannustimet syntyvät näin ollen etenkin tulokortin panosten ja kontekstin tasolta, ja vaikuttavat sitä kautta koko prosessin suorittamiseen. Varmistuaan kevyemmän tarkastuksen kustannustehokkuustavoitteen toteutumisesta, olisi esimerkiksi hyvä varmistaa, ettei tilintarkastusyhtiön tasolla ole liiallisia kustannuspaineita, jotka vaikuttavat laatuun negatiivisesti. Erilaiset kannustimet vaikuttavat aina myös prosessin sujuvuuteen, jonka kannalta muun muassa henkilöstöresursien optimointi, hyvä esimies- ja tiimityöskentely, jatkuva kouluttaminen sekä avoin ja kannustava yrityskulttuuri koettiin tärkeiksi tekijöiksi.

Edellä mainitut tekijät liittyvät läheisesti kevyemmän tarkastuksen erääseen erityispiirteeseen, **suppeampaan laajuuteen**, joka koettiin yllättäen myös toimeksiannon haasteeksi. Vanhojen tottumusten sopeuttaminen toimeksiannon erilaisista tavoitteista johtuviin erilaisiin odotuksiin sekä sen tunnistaminen, mikä määrä evidenssiä on riittävä, oli tilintarkastajien mielestä yksimielisesti haastavaa. Tämän vuoksi muun muassa riittävällä kouluttamisella ja sisäisen kommunikaation toimivuudella voidaan nähdä olevan tärkeä rooli välttääkseen turhan, ylimääräisen työn tekemisen ja säilyttääkseen mahdollisuuden tuottaa tarkoituksenmukaisesti kustannustehokkaampaa tarkastusta. Suppeamman laajuuden lisäksi sekä empirian ja teorian puolella esiin noussut **analyttisempi tarkastusote** vaikuttaa kevyemmän tarkastuksen prosessiin eräänä toimeksiannon erityispiirteenä (Tomperi 2018, 8.). Analyttisempi tarkastusote viittaa etenkin kyselyiden, haastatteluiden sekä tietojen ja lukujen analysoinnin keskeiseen rooliin, joiden toteuttamisen laatuun voidaan vaikuttaa samoilla luvussa 4.3.2 esitetyillä keinoilla, kuten henkilöstöresurssien optimoinnilla, hyvällä esimiestyöllä ja jatkuvalla kouluttamisella. Analyttiset tarkastustoimenpiteet liittyvät lakisääteisessä tilintarkastuksessa yleensä suurempien yhtiöiden kontrollien testaukseen, minkä vuoksi kyseisten toimenpiteiden soveltaminen pieniyhtiöiden lakisääteisessä tilintarkastuksessa onkin korvattu useimmiten yksittäisten kirjanpitoerien todentamisella (Halonen & Steiner 2009, 49, 227.)

Tanskan kontekstissa nostettiin esille kolme erityistä prosessiin liittyvää analyttistä tarkastustoimenpidettä, jotka kuuluvat lähtökohtaisesti vain kevyemmän tarkastuksen suorittamiseen: pankkien saldovahvistuksien, lakikirjeiden ja Verohallinnon arvonalisäverotodistusten pyytäminen. ISA 500-standardin mukaan ulkopuolisesta riippumattomasta lähteestä hankittua evidenssiä voidaan pitää lähtökohtaisesti sisäisesti laadittua luotettavampana, minkä vuoksi tällaisella evidenssillä voidaan nähdä olevan merkittävä rooli olennaisten virheiden tai puutteiden havaitsemisessa. (ISA 500, 385.) Kyseisillä toimenpiteillä pyritään haastateltavien mukaan vähentämään riskiä erityisesti sellaisissa kohdissa, joissa pieniyhtiöiden nähdään kompastuvat usein virheisiin tai syyllistyvän väärinkäytöksiin, minkä johdosta **ulkopuolisilla vahvistuksilla**, kuten lakikirjeellä tai pankkivahvistuksilla, onkin erityinen rooli kevyempään tarkastukseen liittyvien riskien alentamisessa hyväksyttävän tarkastusriskin tasolle, joka tapahtuisi pieniyhtiöiden tilintarkastuksissa painottaen vastaavasti yksityiskohtaista tositetarkastusta. Koska tanskalainen ja suomalainen liiketoimintaympäristö nähdään pitkälti yhdenmukaisina, kyseisten toimenpiteiden sisällyttäminen tarkastusohjelmaan voisi olla relevanttia myös Suomen tapauksessa.

Eräs yllättävä havainto kirjallisuuden ja haastattelutulosten välillä liittyy tilintarkastajan ja asiakkaan väliseen kommunikointiin. Tomperin (2018, 8) mukaan yleisluonteisissa tarkastuksissa asiakkaan kanssa käytävän kommunikoinnin luonne on normaalia tiiviimpää, vaikka haastateltavat näkivät asian päin vastoin. Haastateltavat olivat yksimielisiä

siitä, että kommunikointi asiakkaan kanssa eroaa tilintarkastusten tapauksesta, mutta näkivät erojen liittyen lähinnä sen vähäisempään määrään ja dokumentaatiovaatimuksiin. Vaikka kommunikaatio on vähäisempää, sen painoarvo johtopäätöksen kannalta on entistäkin suurempi, koska tarkastuslausunnon evidenssinä käytetään merkittävässä asemassa muun muassa johdon kanssa käytyjä haastatteluita. Kommunikaation dokumentoinnissa tulisikin noudattaa tämän vuoksi erityistä huolellisuutta siitä, että kaikki lausunnon kannalta tärkeä evidenssi on dokumentoitu (ISRE 2400, 233.) Kevyemmän tarkastuksen neljäntenä erityispiirteenä voidaan pitää siten **suppeampaa, mutta painoarvoltaan tärkeämpää tilintarkastaja-asiakaskommunikointia.**

Kommunikointi liittyy läheisesti myös tulokortin ominaispiirteistä ainutlaatuisuuteen ja epävarmuuteen. Jokaiseen toimeksiantoon vaikuttaa väistämättä kunkin asiakkaan ainutlaatuiset olosuhteet ja olosuhteisiin liittyvä epävarmuus, joiden pohjalta tarkastuksen suorittajan pitää osata tunnistaa oikeat toimeksiantokohtaiset painopisteet sekä määritellä kunkin asiakkaan yksilöllisten olosuhteiden kannalta sopivat riskit ja tarkastustoimenpiteet. Koska asiakkaiden todettiin olevan kevyemmissä tarkastuksissa ja tilintarkastuksissa lähtökohtaisesti samanlaisia, lähestymistavan epävarmuuden ei pitäisi kuitenkaan vaikuttaa kevyemmän tarkastuksen suorittamiseen. Sekä kevyemmän tarkastuksen että tilintarkastuksen voidaan näin ollen nähdä tuottavan parempaa laatua panostamalla asiakkaan kanssa käytävään riittävään ja avoimeen keskusteluun, joka helpottaa muun muassa kyseiseen toimeksiantoon liittyvien yksilöllisten painopisteiden löytämistä.

Haastattelutulosten perusteella kevyemmän tarkastuksen tarkoitus (luottamuksen lisääminen ulkoisiin sidosryhmiin) ja suorittamisen edellytykset (asiakkaan ja sen liiketoimintaympäristön tunteminen) vastaavat lähtökohtaisesti pienyhtiöiden lakisääteisen tilintarkastuksen tilannetta. Vaikka keskeisimmät erot – suppeampi laajuus, analyttisempi tarkastusote, ulkopuoliset vahvistukset ja suppeampi, mutta painoarvoltaan tärkeämpi asiakaskommunikaatio – liittyivät lähinnä prosessin luonteeseen ja suoritettaviin toimenpiteisiin, eräs erityispiirre liittyy kuitenkin tarkastuksen soveltuvuuteen. Asiakkaiden koettiin olevan kyseisissä toimeksiannoissa pitkälti samanlaisia, mutta haastateltavat korostivat kevyemmän tarkastuksen soveltuvan huomattavasti paremmin sellaisille vahvan oman pääoman omaaville yhtiöille, joilla on vähäinen tarve ulkopuoliselle rahoitukselle. Tanskan tapauksessa pankkien on huomattu suosivan omien liiketoimintariskien vuoksi lausuntoja, jotka antavat vahvemman varmuuden tilinpäätöksen tietojen oikeellisuudesta. Kyseinen erityispiirre vaatimuksena **vahvasta omavaraisuusasteesta** olisi hyvä ottaa huomioon myös Suomessa, mikäli pienyhtiöiden tilintarkastusta koskevaa lainsäädäntöä muutettaisiin mahdollistamaan kevyempi tarkastus.

Koska tarkastuksen perusteella annettava johtopäätös perustuu pohjimmiltaan riskienarvioinnin ja sen perusteella suunniteltujen ja toteutettavien tarkastustoimenpiteiden tuottamaan evidenssiin, kevyempiin tarkastuksiin liittyvä riskienarviointi vaikuttaa merkittävästi lopputuloksena syntyvään laatuun. (Tomperi 2018, 33.) Haastateltavat totesivat

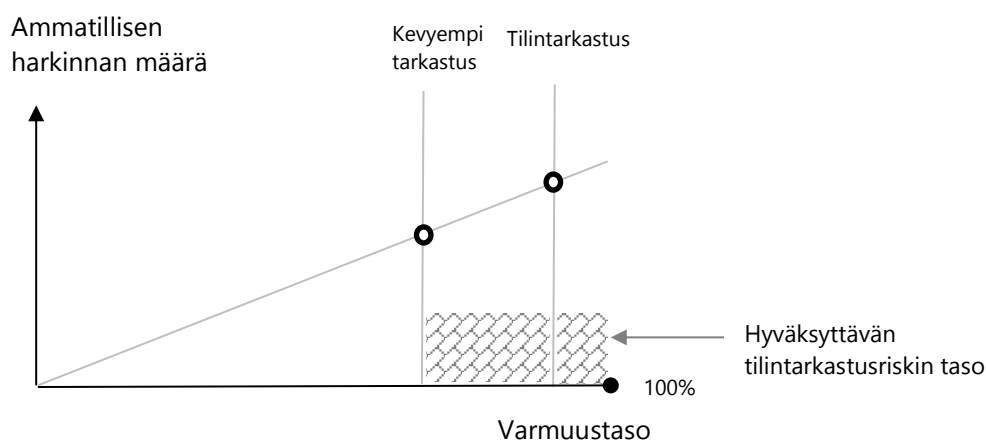
kevyempien tarkastusten riskien arvioinnin perustuvan samalla lailla toimintoriskien, kontrolliriskien ja havaitsemisriskien tarkastelulle. Kevyemmissä tarkastuksissa asiakkaisiin nähtiin liittyvän samanlaisia yhtiön toiminnoista, tilinpäätöksen eristä ja liiketoimintaympäristöstä riippuvaisia toimintariskejä sekä samantasoisia kontrolliriskejä kuin pieniyhtiöiden tilintarkastuksessa (Tomperi 2018, 34.) Erilaiset toimenpiteet ja niiden suppeampi laajuus välittyvät siten ensisijaisesti havaitsemisriskin kautta, jonka haastateltavat totesivat yksimielisesti olevan kevyemmissä tarkastuksissa jo luontaisesti suurempi. Tilintarkastuksen riskimallin tuloksena syntyvää tilintarkastusriskiä on kuitenkin tulosten mukaan tarkastettava eri perspektiivistä, huomioiden myös lausunnon varmuustason. Tutkimustulokset vahvistavat siten käsitystä siitä, kuinka riski väärämuotoisen kertomuksen antamisesta on suurempi kevyempien tarkastusten kuin pieniyhtiöiden tilintarkastusten tapauksessa, vaikkakin riskiä täytyy lähestyä eri katsontakannalta.

Koska tilintarkastuksen riskimalli vastaa pitkälti kevyemmän tarkastuksen riskien suunnittelua, asiaa voidaan tarkastella tilintarkastajan yleisiä tavoitteita käsittelevän ISA 200 -standardin kautta. Kyseinen standardi antaa ohjeistuksen siitä, kuinka ”tilintarkastajan tulisi suunnitella ja suorittaa tilintarkastus niin, että tilintarkastusriski saadaan sellaiselle hyväksyttävän alhaiselle tasolle, joka on yhdenmukainen tilintarkastuksen tavoitteiden kanssa.” Kun tarkastusriskiä tarkastellaan toimeksiannon tavoitteiden kautta, voidaan todeta, ettei kevyemmissä tarkastuksissa ole rajoitetun varmuuden vuoksi tarkoituskaan laskea tarkastuksen kokonaisriskiä yhtä suureksi kuin tilintarkastuksissa. Näin ollen kevyempien tarkastusten suurempi tarkastusriskin ei kuitenkaan vaikuta kuitenkaan suoritettaviin toimenpiteisiin. Tulokset ovat siten yhtäpitäviä Halosen & Steinerin (2009, 140) esittämän teorian kanssa, jonka mukaan hyväksyttävä tilintarkastusriski toimii varmuustason vasta-arvona. Apututkimuskysymyksen: *Miten kevyemmän tarkastuksen riskit eroavat tilintarkastusriskiin verrattuna?* vastaus voidaan kiteyttää siten kahteen toisiinsa liittyvään seikkaan, joita ovat 1) suurempi havaitsemisriski ja 2) rajoitetusta varmuudesta johtuva suurempi hyväksyttävän riskin taso. Hyväksyttävän riskin suurempi taso liittyy nimenomaan havaitsemisriskistä johtuviin olennaisiin virheisiin ja puutteisiin, joita tarkastaja ei toimeksiannon suppeamman laajuuden vuoksi havaitse.

Luvussa 2 todettiin aikaisemmin, kuinka tilintarkastus perustuu loppukädessä tilintarkastajan ammatillisen harkinnan nojalla tekemille päätöksille, minkä vuoksi ammatillisen harkinnan voidaankin nähdä ratkaisevan loppukädessä sen, millaiseksi tilintarkastuksen kokonaislaatu muodostuu (Knechel ym. 2013.) Haastattelutulokset antoivat vahvasti yhdenmukaisen näkemyksen siitä, kuinka tuloskortin neljännessä näkökulmassa esitetyn ammatillisen harkinnan käyttö käsittelee käytännössä täysin samoja asioita toimeksiannon varmuustasosta riippumatta. Haastattelutulokset toivat esille myös sen, kuinka ammatillista harkintaa voidaan kehittää käytännössä samoilla keinoilla, joilla parannetaan esimerkiksi kommunikaatiota tai vähennetään prosessiin liittyviä negatiivisia kannusti-

mia. Laadunparannus toisessa toimeksiantotyyppissä voi näin ollen tarkoittaa parhaimmillaan yhtäläistä parannusta myös toisessa ilman, että siihen uhrataan ylimääräisiä resursseja – tuottaen synergiaetuja.

Ilmeisimpänä erona ammatillisen harkinnan käytössä nähtiin vaatimus sen käytön laajuudesta, jonka nähtiin kasvavan suoritettavien tarkastustoimenpiteiden kasvun myötä. Koska korkeampi varmuustaso merkitsee suurempaa tilintarkastusriskiä ja sitä kautta suurempaa määrää tarkastustoimenpiteitä, varmuustaso vaikuttaa välillisesti myös siihen, missä määrin ammatillista harkintaa tulisi käyttää. Kyseistä vuorovaikutussuhdetta on pyritty havainnollistamaan myös alla olevassa kuviossa (Kuvio 6).

Kuvio 6 Tarkastuksen laatu ammatillisen harkinnan ja varmuustason funktiona

Kuvion X-akselia edustaa toimeksiannon varmuustaso ja Y-akselia se ammatillisen harkinnan käytön määrä tai vähimmäistaso, jota laadukas tarkastustoimeksianto edellyttää. X-akselin oikeaan ääripäähän jää se hyväksyttävän virheen taso, johon tilintarkastajan lausunto ei ota kantaa. Kuvasta näkyy myös edellä esiin nostettu huomio siitä, kuinka hyväksyttävä virhe jää rajoitetun varmuustason tapauksessa kohtuullisen varmuuden tapausta suuremmaksi. Tätä aluetta kuvastaa X-akselin leikkaavan suoran oikealle puolelle jäävä alue. Käytännössä piste tarkoittaa sellaisia olosuhteita, joissa tarkastuksessa on noudatettu vähintään lainsäädännön ja alan muiden normien edellyttämää tasoa.

Kuvion avulla voidaan esittää myös vastaus tutkielman päätutkimuskysymykseen, *miten tilintarkastajan antaman lausunnon varmuustaso vaikuttaa suoritettavien toimeksiantojen laatuun?* Varmuustaso vaikuttaa tarkastuksen laatuun ennen kaikkea niiden varmuustasoon sisältyvien tavoitteiden kautta, jotka määrittävät laadun vähimmäisvaatimustason. Koska vähimmäistaso on kiinni siitä ammatillisen harkinnan määrästä, joka tarvitaan tarkastusprosessin suunnitteluun, evidenssin arviointiin ja tarkastusriskin vähentämiseen riittävälle tasolle, laatu riippuu ennen kaikkea siitä, kuinka hyvin tarkastuksessa

käytettäviä panoksia ja prosessin osatekijöitä osataan hyödyntää ja kehittää. Koska laadunparannukset näyttäytyvät parhaimmillaan samanaikaisesti useammissa toimeksiantotyypeissä ja koska rajoitetun varmuustason tarkastusta pidetään lähtökohtaisesti tilintarkastusta kustannustehokkaampana, kevyempi tarkastus voi parhaimmillaan parantaa myös tilintarkastuksen laatua ja vapauttaa samalla resursseja esimerkiksi tilintarkastuksiin. Kun laadukkaan kevyemmän tarkastuksen suorittaminen vaatii vähempää tarkastustoimenpiteiden ja ammatillisen harkinnan määrää, samoja resursseja voidaan myös vapauttaa luonteeltaan laajempiin toimeksiantoihin, kuten tilintarkastuksiin, ja hyödyntää niitä laadukkaamman työn tuottamisessa.

5.2 Tutkimuksen arviointi ja merkitys

Luotettavuutta voidaan pitää tutkijayhteisön sosiaalisena sopimuksena siitä, mitä pidetään tutkimuksena. Kvalitatiivisen tutkimuksen aineiston analyysivaihe ja luotettavuuden arviointi eivät ole yhtä helposti erotettavissa kuin kvantitatiivisen tutkimuksen tapauksessa, minkä vuoksi arvioinnissa on kyse tutkimustulosten sijaan tutkimusprosessin luotettavuudesta. Koska tutkija pystyy kulkemaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa edestakaisin aineiston analyysin, tulkintojen ja teorian pohjalta rakennetun tekstin välillä, hän joutuu arvioimaan jatkuvasti tutkimusprosessin läpiviennissä tehtyjä ratkaisuja, analyysin kattavuutta ja työn luotettavuutta. Luotettavuuden lähtökohtana onkin tutkimusvälineenä tutkija itse. (Eskola & Suoranta 1998, 208–211).

Tämän tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan uskottavuuden, siirrettävyyden, varmuuden ja vahvistettavuuden kautta, jotka tunnetaan laadullisen tutkimuksen luotettavuusarvioinnin yleisimpinä kriteereinä. Kriteereistä ensimmäisessä, *uskottavuudessa* korostuu tutkijan subjektiviteetin eli tutkimusvälineenä olemisen tunnistaminen, sillä tutkitavat voivat sokeutua helposti omille kokemuksilleen. Lähtökohtaisesti uskottavuudella tarkoitetaan sitä, että tutkijan käsitteellistyksensä ja tulkintansa tarkoittavat tosiasiasa tutkittavien käsityksiä, eikä omia. (Eskola & Suoranta 1998, 211). Tynjälä (1991, 390) tiivistää vastaavan asian sovellettavuuteen, pysyvyyteen, neutraalisuuteen ja tutkimuksen ”totuusarvoon”. Tämän tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa on huomioitu tutkijan subjektiviteetin riskit ja huolehdittu siitä, että johtopäätökset on rakennettu täysin luvussa 3 esitettyjen teorioiden ja luvussa 4 esitettyjen haastattelutulosten varaan. Tutkijan subjektiviteetille ei olla annettu tilaa ennen kuin luvun 6 yhteenvedossa ja pohdinnassa, minkä vuoksi vastaavalla tutkimusasetelmalla uskotaan saavan samansuuntaisia, yhtäläisesti neutraaleja tuloksia.

Uskottavuuden ja *siirrettävyyden* kannalta on otettava huomioon myös kvalitatiivisen tutkimuksen tavoite ymmärryksen luomisesta yleistysten sijaan. Tämän vuoksi luotetta-

vuudessa on kyse ennen kaikkea tutkimustulosten samankaltaisuudesta ja neutraalisuudesta, ei niinkään oikeiden, samanlaisina toistettavien tulosten etsimisessä. (Eriksson & Kovalainen 2008, 6; Eskola & Suoranta 1998, 211). Tässä tutkimuksessa on huomioitava lisäksi tilintarkastuksen laadun käsitteen subjektiivinen luonne, minkä vuoksi tutkimustulokset saattaisivat vaihdella merkittävästi, mikäli tutkimuksen laadun tarkastelijana olisi tilintarkastajien sijaan esimerkiksi tilintarkastusasiakkaat tai veroviranomaiset. Tutkimuksessa haastateltavat tilintarkastajat antoivat kuitenkin erilaisista taustoistaan huolimatta pitkälti yhdenmukaisia vastauksia sekä niistä erityispiirteistä, jotka he kokivat kevyemmälle tarkastukselle ominaisiksi, myös tilintarkastuksen moniulotteiselle laadulle. Siirrettävyys riippuu Tynjälän (1991, 390) mukaan myös ympäristöjen samankaltaisuudesta. Kuten luvussa 1.2 todettiin, tanskalainen tilintarkastuskulttuuri tunnetaan osana pohjoismaalaista tilintarkastuskulttuuria, johon Suomikin kuuluu. Tanskan pienyhtiöiden tilintarkastuskulttuurissa on suuria yhdenmukaisuuksia suomalaisen tilintarkastuskulttuurin kanssa, minkä vuoksi tanskalaista tutkimusaineistoa ei nähdä ongelmallisena tutkimuskysymysten luotettavuuden kannalta. (Torpo 2012, 60–61).

Tutkimus nähdään *varmuuden* kautta tarkasteltuna luotettavampana, kun tutkimusprosessissa on huomioitu myös tutkimukseen ennustamattomasti vaikuttavat ennakkoehdot, kuten ilmiöön liittyvät muutokset ja ympäristön epävakaisuus. Koska tämä tutkimus on toteutettu kesken kevyemmän tarkastuksen selvitystyötä, tutkimuksessa on kiinnitetty erityistä huomiota lähteiden ajantasaisuuteen ja uutuusarvoon. Varmuusvaatimus edellyttää lisäksi tutkimuksen loogisuutta, jäljitettävyyttä ja huolellista dokumentointia, mikä on huomioitu tässä tutkimuksessa selittämällä tutkimuksen lukijalle tutkimuksen etenemisestä sekä kertomalla avoimesti aineiston hankinnassa ja analysoinnissa käytetyistä menetelmistä. (Eriksson & Kovalainen 2008, 6; Eskola & Suoranta 1998, 211). Eskolan & Suorannan (1998, 211) mukaan kvalitatiivisten tutkimusten varmuutta voidaan lisätä myös erilaisilla oletuksilla. Tämän tutkimuksen luvussa 2.5 esitetty oletus siitä, kuinka kevyempiin tarkastuksiin liittyvä kokonaisriski on tilintarkastusriskiin korkeampi, lisää siten omalta osaltaan tämän tutkimuksen luotettavuutta. Kyseinen oletus liittyy läheisesti tutkimuksen toiseen apututkimuskysymykseen, toimien apuna tutkimusprosessin eteenpäin viemisessä ja tutkimuskysymysten kannalta relevantteihin asioihin keskittymisessä.

Tutkimuksen luotettavuuden kannalta viimeinen tekijä, *vahvistettavuus*, viittaa siihen, tukevatko vastaavat ilmiöstä tehdyt tutkimukset kyseisen tutkimuksen pohjalta tehtyjä tulkintoja (Eskola & Suoranta 1998, 211.) Vastaavasti asiaa voidaan tarkastella sen kannalta, voidaanko tutkimuksen totuusarvoa ja sovellettavuutta tarkastella erilaisten tekniikoiden avulla ja selittää helposti ymmärrettävällä tavalla (Eriksson & Kovalainen 2008, 6.) Eräänä rajoituksena tässä tutkimuksena on vahvistettavuuden kannalta se, ettei kevyemmän tarkastuksen laadusta ole varsinaisesti olemassa aiempaa tutkimusta, mikä lisää toisaalta samalla tutkimuksen tieteellistä uutuusarvoa. Koska tuloksia kevyemmän tarkastuksen laadusta ei voida suoraan verrata aiempaan tutkimukseen, aiheen teoreettisessa

tarkastelussa käytettiin siten kevyempää tarkastusta lähinnä olevia yleisluontoista tarkastusta ja ISRE 2400 -standardia, joihin kevyempää tarkastusta on rinnastettu myös aiheen ajankohtaisessa keskustelussa (Kauppakamari 22.2.2019; Tomperi 2018, 8.) Tässä tutkimuksessa on hyödynnetty lisäksi alan kirjallisuudessa paljon sovellettua tilintarkastuksen riskimallia, ja lähestytty tilintarkastuksen laatua kokonaisvaltaisesta ja monen eri sidosryhmän näkökulmat huomioon ottavasta viitekehyksestä. Valituilla viitekehyksillä on siten pyritty minimoimaan ne riskit, jotka saattaisivat vaikuttaa tämän tutkimuksen luotettavuuteen totuusarvon tai sovellettavuuden nojalla.

6 YHTEENVETO

Pienyhtiöiden tilintarkastusvelvollisuuden muutostarpeet ovat puhuttaneet Suomessa jo usean vuoden ajan. Tämänhetkiset, kansainvälisessä vertailussa poikkeuksellisen matalat tilintarkastusrajat ovat saaneet kritiikkiä siitä, kuinka pienyhtiölle kohdistetaan hallinnollisia rasitteita niiden tuomien hyötyjen kustannuksella, mikä ei vastaa EU:n tilinpäätösdirektiivien perustana olevaa ”pienet ensin” -periaatetta (2013/34/EU; EFAA 2019; TEM 16.1.2018.) Tilintarkastuslain ja muun alan normiston noudattaminen velvoittaa lähtökohtaisesti kaikkia tilintarkastusvelvollisia yhtiön koosta riippumatta, vaikka tilintarkastuksen yhteiskunnallinen tarve on pienyhtiöiden kohdalla varsin erilainen esimerkiksi pörssiyrityksiin verrattuna (Horsmanheimo & Steiner 2008, 424; Knechel ym. 2008, 65.) Agenttiongelmat ja informaation epäsymmetrian riskit eivät näin ollen ole samanlaisia pienyhtiöiden tapauksessa, joiden pääasiallisina sidosryhminä toimii osakkeenomistajien sijaan omistajajohtajan asiakkaat, veroviranomaiset ja luottolaitokset (Kausar ym. 2016; Weik ym. 2018.) Nykyisellään pienyhtiöiden tilintarkastuksen raskaus aiheuttaa omat riskinsä myös tilintarkastajien työn hyvän laadun ylläpitämiselle, minkä vuoksi Suomessa selvitetäänkin parhaillaan mahdollisuuksia niin kutsutun kevyemmän tarkastuksen käyttöönottoon (TEM/176/00 2019.) Tässä tutkimuksessa keskityttiin tarkastelemaan sitä, millaisia edellytyksiä hyvän laadun saavuttamiseen liittyy kustannustehokkaammaksi tunnistetun kevyemmän tarkastuksen kontekstissa.

Kevyemmässä tarkastuksessa annetaan tilintarkastuksen kohtuullisen varmuuden sijaan rajoitettu varmuus. Kuten termi *rajoitettu varmuus* jo itsessään viestii, kevyemmässä tarkastuksessa suoritettavat toimenpiteet ovat merkittävästi suppeampia kuin kansainvälisten tilintarkastusstandardien ja kansallisen lainsäädännön edellyttämät toimenpiteet. Muita tämän tutkimuksen keskeisiä havaintoja kevyemmän tarkastuksen erityispiirteisiin liittyen olivat muun muassa tarkastuksen analyttisempi tarkastusote, ulkopuolisten vahvistusten keskeisempi rooli sekä tilintarkastuksiin verrattuna suppeampi, mutta painoarvoltaan tärkeämpi asiakaskommunikaatio. Varmuustaso vaikuttaa merkittävästi paitsi siihen, mikä määrä evidenssiä lausunnon tueksi tarvitaan, myös siihen, missä määrin toimenpiteet edellyttävät tilintarkastajan ammatillista harkintaa ja erilaisia prosessin panoksia. (Chambers 2006, 46, 49; Horsmanheimo ja Steiner 2017, 447–449; Tomperi 2018, 8). Varmuustaso vaikuttaa näin ollen laatuun paitsi niiden varmuustason sisältävien tavoitteiden kautta, jotka määrittävät laadun vähimmäisvaatimustasoon, myös sen kautta, millä tasolla panoksiin ja prosessiin tehtävät panostukset ilmenevät tilintarkastuksen laadussa. Siinä, millaisia elementtejä laatuun liittyy eri varmuustasojen toimeksiannoissa, ei nähty sen sijaan eroja.

Koska kevyemmän tarkastuksen laatu koostuu lähtökohtaisesti samoista tekijöistä kuin tilintarkastuksessa, laadun voidaan nähdä riippuvan samalla lailla sellaisista kannustimista, prosessin osatekijöistä, asiakkaan ainutlaatuisuudesta ja epävarmuudesta sekä

tarkastuksen suorittajan ammatillisesta harkinnasta johtuvista osatekijöistä, jotka vaikuttavat prosessin lopputuloksena syntyvän laadun tasoon. Näin ollen laadunparannus toisen toimeksiantotyyppin panoksessa tai prosessissa voi parhaimmillaan johtaa molempien laatua parantaviin synergiaetuihin. Ainoana erona ammatillisen harkinnan käytössä nähtiin vaatimus sen käytön laajuudesta, jonka nähtiin kasvavan suoritettavien tarkastustoimenpiteiden kasvun myötä. Tilintarkastus perustuu loppukädessä tilintarkastajan ammatillisen harkinnan nojalla tekemille päätöksille, minkä vuoksi ammatillisen harkinnan voidaankin nähdä ratkaisevan loppukädessä sen, millaiseksi tilintarkastuksen kokonaislaatu muodostuu (Knechel ym. 2013.)

Haastattelutulokset todistivat myös sen, kuinka kevyempien tarkastusten rajoitetumpi varmuustaso tarkoittaa luontaisesti sekä hyväksyttävän virheen että havaitsemisvirheen korkeampaa tasoa. Vaikka tarkastukseen liittyvät riskit vastaavat luonteeltaan pienyhtiöiden tilintarkastukseen liittyviä riskejä, asiaa täytyy lähestyä eri perspektiivistä. Tarkastuksen toteuttaja hyväksyy kevyemmissä tarkastuksissa toisin sanoen sen, että tilinpäätöksessä saattaa olla olennainen virheellisyys tarkastuksen ja vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen antamisen jälkeen. (Halonen & Steiner 2009, 140). Luontaisesti korkeampi hyväksyttävä riski on yhteydessä edelleen kevyempien tarkastuksen suurempaan havaitsemisriskiin eli siihen, ettei tilintarkastaja havaitse tällaisia virheitä. Koska kokonaisriskiä tulisi tarkastella rajoitetun varmuustason kontekstissa yhdessä hyväksyttävän virheen tason kanssa.

Kaiken kaikkiaan kevyemmän tarkastuksen tarkoitus ja suorittamisen edellytykset vastaavat pitkälti pienyhtiöiden lakisääteisen tilintarkastuksen tilannetta. Sen toteuttaminen ei vaadi suorittajiltaan erityisiä taitoja tai kokemusta, vaan samoja ominaisuuksia suositellaan hyödynnettäväksi molemmissa toimeksiannoissa. Panostukset samoihin laadun elementteihin mahdollistavat siten parannuksia sekä tilintarkastuksen että kevyemmän tarkastuksen laadussa, joka voisi tarjota osittain ratkaisun myös viimeaikaisiin huoliin tilintarkastajien laaduntarkastusten heikoista tuloksista. Kevyemmän tarkastuksen selvitystyön kannalta on huomionarvoista, kuinka kyseinen tarkastus on muualla sovellettavana koettu toimivaksi ja kustannustehokkaammaksi vaihtoehdoksi niin tilintarkastusyhteisöjen kuin asiakkaankin näkökulmasta tarkasteltuna. Tilintarkastajien suhtautuminen oli tämän tutkimuksen haastattelutulosten perusteella suurimmilta osin suopea ja positiivinen, minkä vuoksi kevyempi tarkastus voisi olla myös tilintarkastajien työn mielekkyyden kannalta positiivinen asia. Tarpeet ja lähtökohdat pienyhtiöiden tilintarkastusvelvollisuuden keventämiseksi olivat Tanskassa kuusi vuotta sitten monella tapaa yhtäläisiä Suomen tämänhetkisen tilanteen kanssa, minkä vuoksi tämän tutkimuksen voidaan nähdä antavan tärkeää tukea poliittisen selvitystyön ja päätöksenteon tueksi.

LÄHTEET

- Accountancy Europe (2019): *Audit exemption thresholds in Europe*. <<https://www.accountancyeurope.eu/publications/audit-exemption-thresholds-in-europe/>>, haettu 3.5.2019.
- Alasuutari, Pertti (2011) *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino, Tampere.
- American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) 2006. SAS No. 107: Audit Risk and Materiality in Conducting an Audit.
- Anandarajan, Asokan – Kleinman, Gary – Palmon, Dan (2008) Novice and expert judgment in the presence of going concern uncertainty: The influence of heuristic biases and other relevant factors. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 23 (4), 345–366.
- Andiola, Lindsay M. (2014) Performance feedback in the audit environment: A review and synthesis of research on the behavioral effects. *Journal of Accounting Literature*, Vol. 33 (1/2), 1–36.
- Bedard, Jean (1989) Expertise in auditing: Myth or reality. *Accounting, Organizations and Society*, Vol. 13 (1/2), 113–132.
- Bell, Timothy B. – Knechel, W. Robert – Payne, Jeff L. – Willingham, John J. (1998) An empirical investigation of the relationship between the computerization of accounting systems and the incidence and size of audit differences. *Auditing*, Vol. 17 (1), 13–38.
- Bonner, Sarah E. – Lewis, Barry L. – Marchant, Garry (1990) Determinants of Auditor Expertise; Discussion. *Journal of Accounting Research, Supplement*, Vol. 28 (1), 1–20.
- Brown, Veena L. – Gissel, Jodi L. – Neely, Daniel Gordon (2016) Audit quality indicators: perceptions of junior-level auditors. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 31 (8/9), 949–980.
- Canton, Erik – Grilo, Isabel – Monteagudo, Josefa – van der Zwan, Peter (2012) Perceived credit constraints in the European Union. *Small Business Economics*, Vol. 41 (3), 701–715.

- Carrera, Nieves – Trombetta, Marco (2018) Small is big! The role of ‘small’ audits for studying the audit market. *Contabilidade & Finanças*, Vol. 29 (76), 9–15.
- Carson, Elizabeth – Fargher, Neil L. – Geiger, Marshall A. – Lennox, Clive S. – Raghunandan, K. – Willekens, Marleen (2013) Audit reporting for going-concern uncertainty: A research synthesis. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 32 (1), 353–384.
- Chambers, Andrew (2006) Assurance of performance. *Measuring Business Excellence*, Vol. 10 (3), 41–55.
- Chen, Qui – Kelly, Khim – Salterio, Steven E. (2009) *Do audit actions consistent with increased auditor scepticism deter potential management malfeasance?* Väitöskirja, University of Waterloo.
- Chung, Shifei – Narasimhan, Ramesh (2001) Perceived value of mandatory audits of small companies. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 16 (3), 120–123.
- Collis, Jill (2010) Audit exemption and the demand for voluntary audit: A comparative study of the UK and Denmark. *International Journal of Auditing*, Vol. 14 (2), 211–231.
- DeAngelo, Linda (1981) Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 3 (3), 183–199.
- Deegan, Craig – Cooper, Barry J. – Shelly, Marita (2006) An investigation of TBL report assurance statements: UK and European evidence. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 21 (4), 329–371.
- DeFond, Mark L. – Lim, Chee Yeow – Zang, Yoonseok (2012) *Do auditors value client conservatism?* Väitöskirja, University of Southern California & Singapore Management University.
- Dillard, Jesse F. – Ferris, Kenneth R. (1989) Individual behaviour in professional accounting firms: a review and synthesis. *Journal of Accounting Literature*, Vol. 8 (1), 208.
- Directors’ Institute Finland: Tilintarkastussäätely uudistuksen tarpeessa (27.2.2019).

<<https://dif.fi/blogit/jasenblogit/tilintarkastussaan- tely-uudistuksen-tarpeessa/>>, haettu 18.4.2019.

Eriksson, Päivi – Kovalainen, Anne (2008) *Qualitative methods in business research*. SAGE, Los Angeles.

European Federation of Accountants and Auditors for SMEs (EFAA) (2019) Evidence on the value of audit for SMEs in Europe. <https://www.efaa.com/cms/upload/efaa_files/pdf/Publications/20191903_EvidenceValueAuditSMEs-FINAL.pdf>, haettu 3.6.2019.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/ET (17.5.2006).

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2013/34/EU (26.6.2013).

Fernando, Guy, D. – Abdel-Meguid, Ahmed M. – Elder, Randal J. (2010) Audit quality attributes, client size and cost of equity capital. *Review of Accounting and Finance*, Vol. 9 (4), 363–381.

Fernando, Guy, D. – Thevaranjan, Alex (2017) Impact of audit quality on the components of executive cash compensation. *The Business and Economics Research Journal*, Vol. 10 (1), 49–62.

Fielding, Nigel (1993) *Qualitative interviewing*. Sage, London.

Francis, Jere R. (2004) What do we know about audit quality? *The British Accounting Review*, Vol. 36 (4), 345–368.

Francis, Jere R. (2011) A framework for understanding and researching audit quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 30 (2), 125–152.

Figge, Frank – Hahn, Tobias – Schaltegger, Stefan – Wagner, Marcus (2002) The Sustainability Balanced Scorecard – linking sustainability management to business strategy. *Business Strategy and the Environment*, Vol. 11 (5), 269–284.

Gaynor, Lisa – Kelton, Andrea – Mercer, Molly – Yohn, Teri (2016) Understanding the relationship between financial reporting quality and audit quality. *Auditing: A journal of practice & theory*, Vol. 35 (4), 1–22.

- Green, Wendy (2008) Are industry specialists more efficient and effective in performing analytical procedures? A multi-stage analysis. *International Journal of Auditing*, Vol. 12 (3), 243– 260.
- Halonen, Kaarina – Steiner, Maj-Lis (2009) *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. WSOYpro, Helsinki.
- Heikkilä, Tarka (2014) *Tilastollinen tutkimus*. Edita, Helsinki.
- Hirsijärvi, Sirkka – Remes, Pirkko – Sajavaara, Paula (2009) *Tutki ja kirjoita*. Tammi, Helsinki.
- Hogan, Chris E. – Wilkins, Michael S. (2008) Evidence on the audit risk model: Do auditors increase audit fees in the presence of internal control deficiencies? *Contemporary Accounting Research*, Vol. 25 (1), 219–242.
- Horsmanheimo, Pasi – Steiner, Maj-Lis (2017) *Tilintarkastus – asiakkaan opas*. Alma Talent, Helsinki.
- Horsmanheimo, Pasi – Kaisanlahti, Timo – Steiner, Maj-Lis (2008) *Tilintarkastuslaki ja EU:n uudistunut tilintarkastussäätely –kommentaari*. WSOYpro, Helsinki.
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) (2013): A framework for audit quality. <<https://www.ifac.org/system/files/publications/files/A%20Framework%20for%20Audit%20Quality.pdf>>, haettu 10.6.2019.
- International Federation of Accountants (IFAC) (2009): International standards on auditing (ISA) 200. < <https://www.ifac.org/system/files/downloads/a008-2010-iaasb-handbook-isa-200.pdf>>, haettu 27.6.2019.
- International Federation of Accountants (IFAC) (2009): International standards on auditing (ISA) 320. <<https://www.ifac.org/system/files/downloads/a018-2010-iaasb-handbook-isa-320.pdf>>, haettu 3.5.2019.
- International Federation of Accountants (IFAC) (2009): International standards on auditing (ISA) 500. < <https://www.ifac.org/system/files/downloads/a022-2010-iaasb-handbook-isa-500.pdf>>, haettu 19.7.2019.

International Federation of Accountants (IFAC) (2013) Guide to Review Engagements. <<http://www.ifac.org/system/files/publications/files/IFAC-SMP-Guide-to-Review-Engagements.pdf>>, haettu 5.6.2019.

International Standard on Review Engagements 2400 (ISRE 2400).

Jenkins, David S. – Velury, Uma (2008) Does auditor tenure influence the reporting of conservative earnings? *Journal of Accounting and Public Policy*, Vol. 27 (2), 115–132.

Jensen, Michael C. – Meckling William H. (1976) Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, Vol. 3 (4), 305–360.

Kaplan, Robert S. – Norton, David P. (1992) The Balanced Scorecard: Measures that Drive Performance. *Harvard Business Review*, Vol. 70 (1), 71–79.

Kaplan, Steven E. – Menon, Krishnagopal – Williams, David D. (1990) The effects of audit structure on audit market. *Journal of Accounting & Public Policy*, Vol. 9 (3), 197–215.

Kasanen, Eero – Lukka, Kari – Siitonen, Arto (1991) Konstruktiivinen tutkimusote liike taloustieteessä. *Liiketaloudellinen aikakausikirja*, Vol. 40 (3), 301–329.

Kauppakamari: Tilintarkastuksen laadunvalvonnan lopputulos kertoo lakimuutoksen tarpeesta (22.2.2019). <<https://kauppakamari.fi/2019/02/22/tilintarkastuksen-laadunvalvonnan-lopputulos-kertoo-lakimuutoksen-tarpeesta/>>, haettu 3.5.2019.

Kauppalehti (10.12.2018) TEM pohtii kevennettyä tarkastusta mikroyrityksille. <<https://www.kauppalehti.fi/uutiset/tem-pohtii-kevennettya-tarkastusta-mikroyrityksille/21c267b1-0132-448c-865d-fae349ea4b56>>, haettu 18.4.2019.

Kauppalehti (21.2.2019) Tilintarkastuksen laadunvalvonnan lopputulos kertoo lakimuutoksen tarpeesta. <<https://www.kauppalehti.fi/uutiset/tilintarkastuksen-laadunvalvonnan-lopputulos-kertoo-lakimuutoksen-tarpeesta/6d8318dd-6d23-4f6c-a769-fad5943c684d>>, haettu 18.4.2019.

Kausar, Asad – Shroff, Nemit – White, Hal (2016) Real effects of the audit choice. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 62 (1), 157–181.

- KHT-yhdistys (2012) *ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa: keskeiset käsitteet ja käytännön ohjeet*. KHT-Media, Helsinki.
- King, Ronald R. – Davis, Shawn M. – Mintchik, Natalia (2012) Mandatory disclosure of the engagement partner's identity: Potential benefits and unintended consequences. *Accounting Horizons*, Vol. 26 (3), 553–561.
- Knechel, W. Robert – Niemi, Lasse – Sundgren, Stefan (2008) Determinants of auditor choice: Evidence from a small client market. *International Journal of Auditing*, Vol. 12 (1), 65–88.
- Knechel, W. Robert – Krishnan, Gopal V. – Pevzener, Mikhail – Shefchik, Lori B. – Velury Uma K. (2013) Audit quality: Insights from the academic literature. *Auditing: A journal of Practice & Theory*, Vol. 32 (1), 385–421.
- Koppa (2015) *Laadullinen tutkimus*. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.
<<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/laadullinen-tutkimus>>, haettu 4.7.2019.
- Kosonen, Leena (2005) *Vaarinpidosta virtuaaliaikaan – sata vuotta suomalaista tilintarkastusta*. Väitöskirja, Lappeenrannan teknillinen yliopisto.
- Kusumawati, Andi – Syamsuddin, Syamsuddin (2013) The effect of auditor quality to professional skepticism and its relationship to audit quality. *International Journal of Law and Management*, Vol. 60 (4), 998–1008.
- Laaksovirta, Tuula (1985) Tieteellinen metodi ja metodologia: Lähtökohtia kirjastotieteen ja informatiikan tutkimuksen metodologialle. *Kirjastotiede ja informatiikka*, Vol. 4 (2), 35–44.
- Leppiniemi, Jarmo – Leppiniemi, Raili (2010) *Pieni kirjanpitovelvollinen: kirjanpito ja tilinpäätös*. WSOYpro, Helsinki.
- Liu, Zhefeng – Elayan, Fayez A. (2015) Litigation risk, information asymmetry and conditional conservatism. *Review of Quantitative Finance and Accounting New York*, Vol. 44 (4), 581–608.
- Lukka, Kari (1991) Laskentatoimen tutkimuksen epistemologiset perusteet. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, Vol. 40 (2), 161–186.

- Menon, Krishnagopal – Williams, David D. (2004) Former audit partners and abnormal accruals. *The Accounting Review*, Vol. 79 (4), 1095–1118.
- Messier, Jr. William F. – Owhoso, Vincent – Rakovski, Carter (2008) Can audit partners predict subordinates' ability to detect errors. *Journal of Accounting Research*, Vol. 46 (5), 1241–1263.
- Moizer, Peter (1997) Auditor reputation: The international empirical evidence. *Journal of Auditing*, Vol. 1 (1), 61–74.
- Moroney, Robyn – Simnett, Roger (2009) Differences in industry specialist knowledge and business risk identification and evaluation. *Behavioral Research in Accounting*, Vol. 21 (2), 73–89.
- Morrill, Janet (1996) Professional judgment and the auditor. *Contemporary Accounting Research*, Vol. 13 (1), 371–378.
- MOT, englant-suomi: review. <<https://mot.kielikone.fi/mot/turkuyo/netmot.exe>>, haettu 22.5.2019.
- Neilimo, Kari – Näsi, Juha (1980) *Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede : Tutkimus positivismiin soveltamisesta*. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden julkaisuja, sarja A2: Tutkielmia ja raportteja 12. Tampereen yliopisto.
- Nelson, Mark – Hun-Tong Tan (2005) Judgment and decision-making research in auditing: A task, person, and interpersonal interaction perspective. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 24 (1), 41–87.
- Niemi, Lasse – Kinnunen, Juha – Ojala, Hannu – Troberg, Pontus (2012) Drivers of voluntary audit in Finland: to be or not to be audited? *Accounting and Business Research*, Vol. 42 (2), 169–196.
- Ojala, Hannu – Niskanen, Mervi – Collis, Jill – Pajunen, Katri (2014) Audit quality and decision-making in small companies. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 29 (9), 800–817.
- Okolie, Augustine O. (2014) Audit quality and earnings response coefficients of quoted

companies in Nigeria. *Journal of Applied Finance and Banking*, Vol. 4 (2), 139–161.

Osakeyhtiölaki (OYL) (2.5.1985/22).

Osteryoung, Jerome – Newman, Derek (1993) What is a small business? e *Journal of Entrepreneurial Finance*, Vol. 2 (3), 219–231.

Owhoso, Vincent – Messier, William – Lynch, John (2002) Error detection by industry-specialized teams during sequential audit review. *Journal of Accounting Research*, Vol. 40 (3), 883–900.

Patentti- ja rekisterihallitus (PRH) Tilintarkastusvalvonta. < <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta.html>>, haettu 15.7.2019.

Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) (2011): Improving the transparency of audits: Proposed amendments to PCAOB auditing standards and form 2. <https://pcaobus.org/Rulemaking/Docket029/PCAOB_Release_2011-007.pdf>, haettu 2.7.2019.

Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) (2013): Standing advisory group meeting – Audit quality indicators. < https://pcaobus.org/news/events/documents/05152013_sagmeeting/audit_quality_indicators.pdf>, haettu 29.6.2019.

Pohl, Manfred – Tolhurst, Nick (2010) *Responsible business: How to manage a CSR strategy successfully?* John Wiley & Sons Ltd, Chichester.

Qi, Baolei – Lin, Bin – Tian, Gaoliang (2015) What do we know about the variance of audit quality? An empirical study from the perspective of individual auditor. *Journal of Applied Business Research*, Vol. 31 (19), 71–88.

Saarikivi, Maj-Lis (1999) *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Väitöskirja, Helsingin kauppakorkeakoulu.

Saunders, Mark – Thornhill, Adrian – Lewis, Philip (2009) *Research methods for business students*. Pearson Education, Harlow.

Shankar, Premila Gowri – Tan, Hun-Tong (2006) Determinants of audit preparers' work-paper justifications. *The Accounting Review*, Vol. 81 (2), 473–495.

- Shaub, Michael K. (1996) Trust and suspicion: The effects of situational and dispositional factors on auditors' trust of clients. *Behavioral Research in Accounting*, Vol. 8 (1), 154.
- Stephens, N. (2011) External auditor characteristics and internal control reporting under SOX Section 302. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 26 (2), 114–129.
- Stephens, Tony – Surprenant, Carol – English, Michael – Gillet, Thomas (1987) Customers speak about value. Teoksessa Surprenant, Carol (toim.) *Add value to your service: The key to success*. American Marketing Association, Chicago.
- Suomen Standardisoimisliitto SFS ry (2016) Mitä laatu on? <https://www.sfs.fi/ajankohtaista/uutiskirjeet/uutiskirjeet_2016/mita_laatu_on_artikkeli>, haettu 10.6.2019.
- Suomen Tilintarkastajat, ST (26.9.2018) Kysely yrityksille: Tilintarkastusvelvollisuuden poistaminen mikroyrityksiltä lisäisi harmaata taloutta. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/toimintamme/ajankohtaista/uutisia/kysely-yrityksille-tilintarkastusvelvollisuuden-poistaminen-mikroyrityksilta-lisaisi-harmaata-taloutta>>, haettu 18.4.2019.
- Suomen Tilintarkastajat, ST (21.1.2019) Vaihtoehtona kevyempi tarkastus. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/tilintarkastuksen-asiantuntijoille/vaihtoehtona-kevyempi-tarkastus>>, haettu 22.5.2019.
- Suomen Tilintarkastajat, ST (12.2.2019) TEM asettaa Kevyempi tarkastus –työryhmän toimikaudelle 1.3.2019–29.2.2020. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/toimintamme/ajankohtaista/uutisia/tem-asettaa-kevyempi-tarkastus-tyoryhman-toimikaudelle-1.3.2019-29.2.2020>>, haettu 22.5.2019.
- Suomen Tilintarkastajat, ST (22.3.2019) The use of extended reiview is growing in Denmark. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/tilintarkastuksen-asiantuntijoille/the-use-of-extended-review-is-growing-in-denmark>>, haettu 22.5.2019.
- Talouselämä (3.3.2019) Suomen pitäisi seurata EU:hun levinnyttä esimerkkiä: Yleisluon toinen tilintarkastus vaihtoehdoksi pienyrityksille. <<https://www.talouselama.fi/uutiset/suomen-pitaisi-seurata-euhun-levinnytta-esimerkkia-yleisluontoinen-tilintarkastus-vaihtoehdoksi-pienyrityksille/9720a910-32aa-35af-88a7-9547d2e3d25e>>, haettu 22.5.2019.

Tilintarkastuslaki (TTL) (28.10.1994/936).

Tilintarkastuslaki (TTL) (13.4.2007/459).

Tilintarkastuslaki (TTL) (18.9.2015/1141).

Tomperi, Soile (2009) *Tilintarkastus : Normeista käytäntöön*. Edita, Helsinki.

Tomperi, Soile (2018) *Tilintarkastus : Normeista käytäntöön*. Edita, Helsinki.

Torpo, Tapani (2012) *Tilintarkastusverkoston muodostuminen ja toiminta johdon vallinnassa olevassa osakeyhtiömuotoisessa yrityksessä*. Väitöskirja, Turun yliopiston kauppakorkeakoulu.

Tynjälä, Päivi (1991) Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. *Kasvatus*, Vol. 22 (1), 5–6.

Työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) julkaisuja (66/2015) Vuoden 2014 tilintarkastusdirektiivin muutos ja tilintarkastusasetus. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75048/TEMjul_66_2015_web_18112015.pdf>, haettu 19.5.2019.

Työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) muistio (16.1.2018) Työryhmän muistio tilintarkastuslain määrätyistä lainkohdista ja hallinnollisen taakan keventämisestä. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160475/TEMjul_1_2018_Tilintarkastus.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, haettu 19.5.2019.

Työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) ehdotus (17.1.2018) Mikroyritykset rajataan tilintarkastusvelvollisuuden ulkopuolelle. <https://tem.fi/artikkeli/-/asset_publisher/tyoryhma-ehdottaa-mikroyritykset-rajataan-tilintarkastusvelvollisuuden-ulkopuolelle>, haettu 16.4.2019.

Työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) muistio (16.11.2018) Työryhmä valmistelemaan kevyempää tarkastusta pienille yrityksille tilintarkastuksen sijaan. <https://tem.fi/tyoministeri/-/asset_publisher/tyoryhma-valmistelemaan-kevyempaa-tarkastusta-pienille-yrityksille-tilintarkastuksen-sijaan>, haettu 16.4.2019.

Työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) päätös 1.3.2019 (TEM/176/00) Kevyemmän tarkastuksen käyttöönottoa valmistelevan työryhmän asettaminen.

- Uusitalo, Hannu (1991) *Tiede, tutkimus ja tutkielma: johdatus tutkielman maailmaan*. WSOY, Juva.
- Valtioneuvoston asetus pien- ja mikroyrityksen tilinpäätöksessä esitettävistä seikoista (PMA) (30.4.2015/1753).
- Van Liempd, Dennis – Quick Reiner – Warming-Rasmussen Bent (2019) Auditor-provided nonaudit services: Post-EU-regulation evidence from Denmark. *International Journal of Auditing*, Vol. 23 (1), 1–19.
- Vanstraelen, Ann – Schelleman, Caren (2017) Auditing private companies: What do we know. *Accounting and Business Research*, Vol. 47 (5), 565–584.
- Wallace, Wanda (1980) The economic role of the audit in free and regulated markets. *Open Education Resources*, Graduate School of Management, University of Rochester.
- Watkins, Ann L. – Hillison, William – Morecroft, Susan E. (2004) Audit quality: a synthesis of theory and empirical evidence. *Journal of Accounting Literature*, Vol. 23 (1), 153–193.
- Watts, Ross (2003a) Conservatism in accounting Part I: Explanations and implications. *Accounting Horizons*, Vol. 17 (3), 207–221.
- Watts, Ross (2003b) Conservatism in accounting Part II: Evidence and Research opportunities. *Accounting Horizons*, Vol. 17 (4), 287–301.
- Weik, Andreas – Eierle, Brigitte – Ojala, Hannu (2018) What drives voluntary audit adoption in small German companies. *International Journal of Auditing*, Vol. 22 (2), 503–521.
- Wooten, Thomas C. (2003) Research about audit quality. *The CPA Journal*, Vol. 73 (1), 48–50.
- Zerni, Mikko (2009) *Essays on audit quality*. Väitöskirja, Oulun yliopisto.
- Zimbelman, Mark (1997) The effects of SAS No. 82 on auditor's attention to fraud risk factors and audit planning decisions. *Journal of Accounting Research*, Vol. 35 (1), 75–104.

LIITTEET

Appendix 1 Key themes and structure of the interview

General

- What kind of experience do you have in auditing, how about review engagements?

Review engagements

- Which types of industries do these companies usually operate in?
- How does a general process of a review engagement work?
- How would you describe the nature of client-auditor communication in these engagements?
- What do you think are the biggest challenges in carrying out a review engagement?
- What is your personal opinion on review engagements?
- How would you assess risks in review engagements?

The concept of audit quality

- How would you define audit quality?
- How do you think the preparer's and reviewer's work affects audit quality?
- How do you see a certain context or environment to affect audit quality?
- What kind of incentives (positive/negative) could affect audit quality?
- How could the level of quality of audit be measured? How could it be improved?
- Do you think that the quality of review engagements covers same themes as in audit quality? If not, what do think are the biggest differences?
- What are the biggest threats to quality in audit and review engagements?

Judgement

- How would you define professional judgement? Does the use of professional judgement differ in audit and review engagements?
- How can it be developed?
- Does a focus on compliance influence auditor judgment and decisions?
- How does increased uncertainty or ambiguity about client conditions influence auditor decisions?

Yleistä

- Millainen kokemus sinulla on tilintarkastuksesta? Entä kevyemmistä tarkastuksista?

Kevyemmät tarkastukset

- Millä toimialoilla kevyemmän tarkastuksen valinneet yhtiöt yleensä toimivat?
- Miten kevyemmän tarkastuksen prosessi tavallisesti toimii?
- Miten kuvaisit niihin liittyvää asiakaskommunikointia?
- Mitä pidät suurimpina haasteina kevyemmissä tarkastuksissa?
- Mikä on henkilökohtainen mielipiteesi kevyemmistä tarkastuksista?
- Miten arvioisit kevyempään tarkastukseen liittyviä riskejä?

Tilintarkastuksen laadun käsite

- Kuinka määrittelisit tilintarkastuksen laadun?
- Miten näet tarkastustyön suorittajan ja review-tarkastajan työn vaikuttavan tilintarkastuksen laatuun?
- Miten näet tietyn kontekstin tai ympäristön vaikuttavan tilintarkastuksen laatuun?
- Millaisia kannustimia (positiivisia/negatiivisia) saattaisi vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun?
- Miten tilintarkastuksen laadun tasoa voitaisiin mitata? Entä parantaa?
- Koetko, että kevyempien tarkastusten laatu liittyy samoihin teemoihin kuin tilintarkastuksen laatu? Jos et, mitkä tekijät näet niiden suurimmiksi eroiksi?
- Mitkä ovat suurimmat uhkat tilintarkastuksen ja kevyemmän tarkastuksen laadulle?

Harkinta

- Miten määrittelisit ammatillisen harkinnan? Eroaako sen käyttö tilintarkastusten ja kevyempien tarkastusten välillä?
- Miten sitä voisi kehittää?
- Vaikuttaako liiallinen sääntöihin nojautuminen tarkastuksen suorittajan harkintaan ja päätöksiin?
- Miten asiakkaan olosuhteiden kasvanut epätietoisuus tai epävarmuus vaikuttaa tilintarkastajan päätöksiin?